



**Kui  
taastasime  
Eesti  
iseseisvuse**

**Kui  
taastasime  
Eesti  
iseseisvuse**

**Kogumik**

**20. Augusti Klubi 2008**

Väljaandja *20. Augusti Klubi*  
Koostaja *Rein Järlik*

Käesoleva raamatu sünni eest võlgnen südamliku tänu  
Heino Kostabile, kelle koostatud kogumik  
„Omariiklust taastamas“ mulle suureks abiks oli.  
Soojad tänusõnad tahan öelda  
Lehte Sööt-Hainsalule ning Reet Väärile  
paljude heade nõuannete ja sõbraliku keeleabi eest.  
Aitäh!

Koostaja

Fotod *Riigikogu Kantselei*  
*Eesti Filmiarhiiv*  
*Ülemnõukogu liikmete erakogud*  
Kaanefoto *Erik Peinar*

Bookmill 2008

ISBN 978-9949-15-959-8

## Saateks

Eesti riikliku iseseisvuse taastamisest lahutab meid juba 17 aastat.

Iga aastaga jääb üha vähemaks neid inimesi, kes toonastest sündmustest ise osa võtsid või neid vahetult pealt nägid. Aeg teeb oma töö, kuid on asju, mida peab mäletama.

Olgu ka käesolev raamat üheks meenutuseks mitte veel väga kaugemale minevikku vajunud aastatest, mis lõppesid Eesti Vabariigi taastamisega.

69 oli neid, kes 20. augustil 1991. aastal rahva tahet ja oma kohust täites võtsid vastu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest.

Neist neli on juba lahkunud igavikuväljadele. Enamus jättis suure poliitikaga hüvasti Ülemnõukogu volituste lõppedes, osa jäi poliitikasse edasi ja üksikud jätkavad seal ka tänases Eestis.

Lugeja leiab sellest raamatust olulisemad tähised nende kõigi eluradadelt kuni 1992. aasta sügiseni, kui Ülemnõukogu ise ennast laiali saatis.

Peaaegu 20 aastat tagasi tehtud piltide alt võib lugeda sedagi, mida need inimesed kõrgemasse seadusandlikku kogusse kandideerides valijatele lubasid ja kuidas Eesti tulevikku nägid.

Raamatu viimaste lehekülgedeni jõudes võib lugeja veenduda, et kunagised parlamendiliikmed ikka ja jälle kokku saavad ning teada tahavad, kuidas Eestis elatakse.

Aga see ju ei tohigi teisiti olla!

Rein Järlik

# Eesti Vabariigi seadusandlikud kogud

## **Eesti Ajutine Maanõukogu (Maapäev)**

14.07.1917 – 23.04.1919

## **Eesti Asutav Kogu**

23.04.1919 – 20.12.1920

## **I Riigikogu**

20.12.1920 – 30.05.1923

## **II Riigikogu**

31.05.1923 – 14.06.1926

## **III Riigikogu**

15.06.1926 – 14.06.1929

## **IV Riigikogu**

15.06.1929 – 14.06.1932

## **V Riigikogu**

15.06.1932 – 02.10.1934

## **Rahvuskogu**

18.02.1937 – 17.08.1937

## **VI Riigikogu (Riigivolikogu ja Riiginõukogu)**

07.04.1938 – 05.07.1940

## **ENSV Ülemnõukogu / EV Ülemnõukogu**

29.03.1990 – 29.09.1992

## **VII Riigikogu**

30.09.1992 – 10.03.1995

## **VIII Riigikogu**

11.03.1995 – 13.03.1999

## **IX Riigikogu**

14.03.1999 – 21.03.2003

## **X Riigikogu**

22.03.2003 – 26.03.2007

## **XI Riigikogu**

27.03.2007 –

(Riigikogu koduleheküljelt)

## Tagasi vaadates

Eesti riikliku iseseisvuse taastamisest on möödas juba 17 aastat. Oleme Euroopa Liidu ja NATO liikmed, Eesti majandusel on läinud hästi, meie jõukus on kasvanud ning inimeste elujärg paranenud. Ja kuigi praegu, 2008. aasta varasuvel, mil neid ridu paberile panen, vaadatakse tulevikku pisut mureliku pilguga, olen veendunud, et tagasilöögid on ajutised. Neid tuleb ette ka maailma kõige rikkamates riikides. Nii et südames on rahu ja meel on kindel.

Väga vähestele langeb osaks võimalus olla pöördelistel ajaloohetkedel nende hulgas, kelle otsus määrab riigi ja rahva saatuse aastakümneteks, aga võib-olla koguni sajanditeks. Nüüd, elutöö juba tehtud, võin rõõmu tunda sellegi üle, et minule pakkus saatus niisuguse võimaluse. Ma olin vahetult Eesti iseseisvuse taastamise juures ja aitasin sellele aktiivselt kaasa..

Mida aasta edasi, seda ilmsemaks saab mitte ainult 1991. aasta 20. augustil tehtud otsuse ajalooline tähtsus – seda kogesime ise nii tegijate kui tunnistajatena –, vaid Ülemnõukogu kui üleminekuaja kõrgema seadusandja kogu tegevuse alustrajav tähenduslikkus.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu keerulist loominguteed on võrreldud aastatel 1918–1920 sündiva riikluse protsessis tegutsenud Eesti Asutava Koguga ja võrdlus pole üldse mitte laest võetud. Kui aeg-ajalt püütakse jätta muljet, et riiklus, majandus ja kogu Eesti ühiskond käivitusid alles pärast Eesti Vabariigi põhiseaduse jõustumist ja Riigikogu valimisi 1992. aastal, siis on see lihtsalt demagoogia. Ülemnõukogu, enne kui ta ennast ise laiali saatis, võttis vastu kõik vajalikud seadused, et iseseisev riik saaks toimima hakata.

Aga isegi Ülemnõukogu 1991. aasta 20. augusti otsus Eesti riiklikust iseseisvusest on osatud panna sündima Eesti Komitee armust, kui lugeda ühest mõned aastad tagasi ilmunud ajalooõpikust, kus autor **Lauri Vahtre** on peatunud ka enne

iseseisvumisotsust toimunud vaidlustel: *Peamiseks küsimuseks oli valik kahe võimaluse vahel: kas olemasolev, Eesti NSV-st Eesti Vabariigiks ümber nimetatud riiklik moodustis kuulutab ennast iseseisvaks või annab Eesti Komitee Ülemnõukogule mandaadi kõnelda juriidiliselt järjepideva, 1918. aastal asutatud ja 1940. aastal okupeeritud Eesti Vabariigi nimel ning kuulutada see riik taastatuks.* (Eesti ajalugu gümnaasiumile, lk 314)

Nii õpetatakse ka küpsev põlvkond kahtlema Ülemnõukogu legitiimsuses, aga sellest, et Eesti Kongressi enda legitiimsus Eesti Vabariigis 1940. aastani kehtinud seaduste valguses ülimalt küsitav oli, minnakse vaikides mööda.

Olin ülalpool mainitud vaidluste tunnistajaks, nagu ka Marju Lauristin, Arnold Rüütel ja mitmed teised. Samuti kinnitan, et me ei oodanud ega palunud Eesti Komiteelt mitte mingisugust mandaati. Me olime igasuguseks otsuseks saanud mandaadi rahvalt, kui ta meid kõrgemaks seadusandjaks oli valinud, ning rahvast ei saanud ometi keegi kõrgemal olla. Kui me Eesti Komitee esindajad Toompeale kutsusime, siis hoopis selleks, et ikkagi üritada jõuda ühisele seisukohale ja sellega kindlustada iseseisvumisotsuse toeks võimalikult palju hääli. Ülemnõukogu näitas just nendel pöördelistel päevadel üles tõelist demokraatiat ja suuremeelsust, kui kaasas poliitilisse arutlusse madala maine all kannatava parlamendivälise opositsiooni.

Meie suhted olid ju poolteist aastat läinud pigem teravnemise kui paranemise teed. Nagu meie kõik, kes me olime ka Eesti Kongressis rahva poolt valitud saadikud, pidasin minagi mõnda aega võimalikuks Ülemnõukogu ja Eesti Komitee koostööd, millest kõneleb ka üks meie esimesi akte. Uskusin partnerlussuhtesse, mis tähendab teise poole õigustatud staatuse austamist. Kui juba mitu korda oli kuulutatud, et üks on Eesti kodanike esinduskogu sellest tulenevate ülesannetega ja teine on seadusandlik kogu oma ülesannetega, siis oli ülimalt imelik ikka ja jälle kuulata manitsusi, et Ülemnõukogul pole selle või teise asja tegemiseks sertifikaati. Teist ja paremat seadusandlikku kogu polnud meil ju kusagilt võtta! Mina ei olnud oma ametipostil Eesti Komitee ees aruandekohustuslik ja ei saanud igal kohtumisel targutada selle üle, kes on õigem ja kes on kõrgemal.

Kõigepealt hakkasid tulema etteheited, et me ei tee seda, mida nemad ootavad, et me võtame liiga palju asju ette, kuid ei tule nende käest luba küsima ega nendega kooskõlastama. Siis hakati kuidagi kolmandate isikute kaudu mulle teada ja mõista andma, et me ei ole küllalt allaheitlikud. Võin täiesti siiralt öelda, et kui me 1991. aasta 19. augustil tegime otsuse need kontaktid luua, oli see minu jaoks üsna piiri peal asi. Mulle olid nendeks päevadeks antud erakorralised volitused ja kui ma oleksin öelnud, et mitte ühtki hinge ei tule siia juurde, oleks see nii ka jäänud. Aga kui eestikomiteelased Toompeale jõudsid, võtsin ma Tunne Kelami nagu hea sõbra ja kolleegi käevangu, viisin kaamerate ette ja ütlesin esimesena, et nüüd me hakkame koos tegutsema.

Seda, missugune kaal ühe või teise kogu otsustel tegelikult on, näitasid kujukalt ka 1991. aasta augustipäevad. Kui sõjaline jõud tuli Eestis eriolukorda kehtestama, ei mindud hoopiski mitte Narva maanteele Eesti Komitee peakorterisse. Sealt ei olnud ju hinge vaakuva Nõukogude Liidu elus hoidmisele küll mitte mingisugust ohtu oodata. Oht tuli Toompealt, kus seadused ja otsused vastu võeti, ja Kadriorust, kus need allkirjastati. Sinna tuli vajutada ja sinna ka vajutati.

Mina jõudsin 20. augustil Kadrioru pisut enne kohtumist kindralitega ja sain Arnold Rüütliga kokku leppida, et räägib põhiliselt tema, teeb kindralitele selgeks meie seisukohad, mina lisan vaid, et parlament toetab neid seisukohti ja tegutseb nende järgi. Pisut hiljem saabus Edgar Savisaar. Meie vastas istusid Balti Sõjaväeringkonna ülema esimene asetäitja kindralleitnant Melnitšuk, Tondi diviisi ülem kindralmajor Tjutjunnikov ning kontradmiral Belov, kes oli Tallinna garnisoni komandant. Ukse taha jäid Eesti sõjakomissar kindral Rein Pöder ja mitu polkovnikut. Kindralite jutt oli algul üleolev ja kategooriline: igasugused koosolekud ära jätta, Ülemnõukogu istungjärk katkestada, alluda erikorraldustele, hoiduda sõjaväelasi provotseerimast, igasuguste kokkupõrgete eest aga võetakse vastutusele just meid. Ja siis teatas Arnold Rüütel niisama kategooriliselt, seekord väga kindlalt, lakooniliselt ja selgelt, paremas vene keeles kui tavaliselt: „*Vastutate hoopis teie.*”

Rüütel näitas iga kindrali suunas sõrmega ja lausus: „*Teie, teie ja teie, te olete murdnud vandetootust, te lähete kohtu alla ning annate vastust Gorbatšovi ja nõukogude seaduste ees.*”

Oli näha, et niisugust vastuvõttu ei olnud kindralid oodanud. Kuid nad püüdsid oma nõudmisi ikka ja jälle üle korrata. Ja meie omalt poolt kordasime üle, et Eesti on suveräänne riik, et Eesti võimud kontrollivad täielikult olukorda oma territooriumil, et Ülemnõukogu istungjärk jätkub ning et ilmselt juba täna, 1991. aasta 20. augustil võetakse vastu otsus riikliku iseseisvuse taastamisest. Savisaar, kellele pidin küll paar korda delikaatselt märku andma, et lasku ta nüüd ometi Rüütli rääkida, teatas niisama kindlalt, et suur rahvakoosolek Vabaduse väljakul toimub ja et igasuguste võimalike intsidentide eest langeb kogu vastutus kindralitele. Aga kui need vastu püüdsid vaielda, raius ka Savisaar ikka oma, et rahvas tuleb meil tänavatele ja ärgu mõeldagugi kedagi takistada. Rüütel käis vahepeal paar korda telefoni juures, meie kohtumine kestis ligemale kolm tundi, aga selle lõppedes oli mul küll enneolematult uhke tunne: meie ees istusid ju väga kõrged sõjaväelased, kelle käes oli sel hetkel võim ja vägi, aga värisema hakkasid pigem küll nemad. Jutuajamise lõppedes tõusis meie vastast üsna äbariku näoga ja kõssivajunud kindralleitnant, kellest oli selgesti näha, et missioon oli täielikult ebaõnnestunud.

Nii imelik kui see ka on, aga Toompeale tagasi jõudes ootas ees palju suurem mure – kas saame iseseisvusotsuse sõnastatud ja kas sellele sõnastusele ka vajaliku toetuse saame? Kuni puudus täielik kindlus, et otsus just niisuguses sõnastuses vastu võetakse, polnud meil mingit õigust eelnõu saali viimisega riskida. See pani asja venima ja seda on hiljem ettegi heidetud. Juba ammugi oli teada, et venekeelsest intritemeelsest siseopositsioonist ei hääleta mitte keegi iseseisvust taastava otsuse poolt, olgu see siis sõnastatud kuidas tahes. Aga meie tahtsime selle otsuse vastu võtta konstitutsioonilise häälteenamusega ja selleks oli vaja ka neid hääli, mida rohkem või vähem kontrollis Eesti Komitee. Neid ei olnud palju, aga sel päeval oli iga hääoluline.

Lootus sealt hääli saada ei olnud muidugi kuigi suur ja oli hetki, kui see hoopis kadus. Võttis ikka päris tummaks, kui ühe

mulle laekunud eelnõuga pidi Ülemnõukogu langetama otsuse, et tal ei ole üldse õigust Eesti riikluse küsimuses midagi otsustada. Jälle! See eelnõu, mis ka vormistuselt jättis pehmelt öeldes paremat soovida, oligi nende päevade kõige ebameeldivam üllatus. Ütlesin siis esitajale päris otse, et ma võtan selle küll vastu, kuid ärgu ta suuri lootusi hellitagu, et me seda tõsiselt arutama hakkame.

Kuna olime peaaegu poolteist aastat teinud tööd selleks, et Eesti Vabariik taastada, üllatas ebameeldivalt ka otsuse eelnõu hoopis uus riik välja kuulutada. Korralikult vormistatud ja asjatundlikult koostatud eelnõu motiivid olid seejuures kaalukad. Pool sajandit on mööda läinud ja kõik on muutunud: võimatu on kohe järgmisest päevast hakata elama 1938. aasta põhiseaduse järgi, kui pole sellele vastavaid institutsioonegi. Eestisse tulnud ja aastakümneid siin elanud inimesed ei lahku siit enam kusagile ja meil pole ju jõudu neid siit ära ajada jne.

Ülemnõukogu liikmete hulgas vaikselt pinda ja hoiakuid sondeerides tõdesin, et sellel eelnõul ei ole lootust läbi minna. See ei oleks saanud isegi mitte koosseisu häälteenamust, mis oli 53 häält. Ja kui selle toetajaid teatud hetkel võiski kokku lugeda ligemale 50, oleks suur osa neist selle poolt hääletanud vaid teadmises, et Eesti Vabariigi taastamine järjepidevuse alusel mingi sätte pärast eelnõus ilmselt siiski vajalikku hulka toetajaid ei leia. Istungitesaalis olid paljud veendunud, et kõige tähtsam on ennast kiiresti Nõukogude Liidust lahti rebida ja iseseisev riik välja kuulutada, mitte aga lõputult arutada, kas see on ikka järjepidev või mitte. Pihkva dessantväelased olid juba Tallinna jõudnud ja oli karta, et nad siin ka tegutsema hakkavad.

Seega polnud meil 20. augusti õhtuks ikka veel eelnõu, millega oleks võinud saali ette minna. Koos Eesti Komitee esindajatega, kes jälle Toompeale olid tulnud, hakati otsuse võimalikke sätteid uuesti arutama. Komiteelastel polnud omalt poolt pakkuda mitte ühegi punkti konkreetset sõnastust, kuigi nad eelmisel päeval polnud nõustunud mitte millegagi ühes juba laekunud ja neile tutvustatud eelnõus. Jälle üllatus! See pani mõttes küsima, kas nad ikka üldse tahavadki, et Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise otsus siin meie saalis vastu võetakse? Aga

ma mõtlesin ka seda, et kuna neil oma variante pole, läheb ehk selle võrra lihtsamalt ja kiiremini. Ülemnõukogu oli suuteline eksperte kaasates leidma kõigile sätetele sõnastuse, mille vastu ka eestikomiteelastel argumendid otsa said. Ja kui neile lõpuks anti pooled kohad Põhiseaduse Assamblees, võisime otsusega saali ette minna.

Ja varsti oligi mul au teatavaks teha, et otsus Eesti riiklikust iseseisvusest on 69 häälega vastu võetud. Ei tulnud 70 täis, üks hääl jäi puudu. Prominentne rahvusradikaal, Eesti Kongressi üks ideoloog, lahkus enne hääletamist saalist. Tema jäi siis kindlaks joonele, mida Eesti Komitee kogu aeg oli ajanud. Sellest oli muidugi kahju, kuid õnneks ei läinud tema häält ka vaja.

Miks me tahtsime otsuse vastu võtta vähemalt 70 poolthäälega ehk konstitutsioonilise, kahekolmandikulise häälteenamusega? See häälteenus andis Ülemnõukogule õiguse muuta ka Eesti NSV konstitutsiooni ja seda oli vaja juhuks, kui Moskva meile väga räigelt kallale tuleb. Siis ei teadnud meist ju keegi, kuidas asi lõpeb. Mina pidasin täiesti reaalseks, et ega see nii lihtsalt küll ei lähe, et oleme otsuse vastu võtnud ja punkt. Kõik, joon all! Me saime alles hiljem teada, mis Moskvast toimus. Me olime ju sellekski valmis, et võib-olla on Boriss Jeltsinil käed juba raudu pandud ja siis ei tule ka meil kaua oodata.

Lahendus tuli järgmisel hommikul. Umbes kella 10 paiku istusin Kadriorus kabinetis ja kui muidu olid ukSED ikka suletud, siis neil päevil hoiti kõik ukSED lahti. Ja ma kuulsin, kuidas Rüütlile teatati, et temaga soovib rääkida Jeltsin. Rüütel õnnitles Jeltsinit ja tänas teda, ilmselt siis õnnitles Jeltsin ka Rüütli, aga no siis ei olnud enam mingisugust kahtlust, et seekord läks karikas mööda. Nüüd me võisime juba kindlad olla, et Eesti on oma eesmärgi saavutanud.

Rüütel lõpetas kõne ja ütles, et nüüd tuleb kohe informeerida ka Savisaart, et Moskvast on asi juba klaar. Ta helistaski Savisaarele, kuid seal vist vastati, et peaministrit pole kohal või midagi niisugust. Rüütel palus siiski leida ja kutsuda Savisaar, sest talle on väga oluline teade vaja edasi anda. Ja üsna varsti võttiski Savisaar telefonitoru. Rüütel hakkas talle seletama, millest Moskvaga jutt oli, mina aga mõtlesin, et no selle teate

oskab Edgar nüüd küll viivitamatult ära kasutada. Ja nii oligi. Nagu ta Rütüliga jutu lõpetas, pani kohe sinna teletorni juurde.

Olen hiljem korduvalt pidanud kuulama, et kui Eesti Komiteed poleks olnud, oleks Ülemnõukogu 20. augustil välja kuulutanud uue riigi ja meie esiisade verega kätte võidetud Eesti Vabariik oleks olnud vaid kaunis mälestus. Eks uskugu seda see, kes tahab! Mina olen kindel, et mitte ükski alternatiiv ei oleks saalis heakskiitu leidnud ja sisuliselt peaaegu samasuguse otsuseni oleks Ülemnõukogu jõudnud ka siis, kui Eesti Komitee esindust üldse poleks Toompeal olnud. Aga siis oleksid nad välja jäänud ka uue põhiseaduse koostamiseks moodustatud organist ja see ei oleks hea variant olnud. Rahvusradikaalid olid Ülemnõukogus nõrgalt esindatud, Põhiseaduse Assamblees said nad võib-olla et isegi liiga jõulise esinduse, kuid seal oli võimekaid, hasartselt tegutsemishimulisi noori inimesi, kes jäidki poliitikasse. Milleks oleks vaja olnud, et nad siis oleksid tundnud ennast kõrvaletõrjutute ja solvatutena?

Ma arvan, et me tegime neil augustipäevadel kõik õigesti. Meie initsiatiiv oli jõuda rahvusliku leppimuseni ja kui erimeelsused õige varsti uuesti võimust võtsid, ei toimunud see meie süül.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu oskas, tahtis ja suutis neil 1991. aasta otsustavatel augustipäevadel tegutseda kindlameelselt ning ära kasutada kogu poliitilise mänguruumi, mis meile avanes väga lühikeseks ajaks. Ta tegi just seda, mida eesti rahvas oma esindajaid Toompeale valides ootas. Ülemnõukogu 69 liiget taastasid 20. augustil 1991 kell 23.04 Eesti riikliku iseseisvuse. See on vaieldamatu tõsiasi, mida keegi ei saa ajaloost kustutada.

29. märtsil 1990. aastal tööd alustanud Ülemnõukogu oli väga pika vaheaja järel jälle professionaalne, pidevalt töötav Eesti parlament.

Ülemnõukogu esimeheks valiti Arnold Rüütel,  
Ülemnõukogu juhatajaks Ülo Nugis  
ning asejuhatajateks Viktor Andrejev ja Marju Lauristin.

Kaks ja pool aastat koos töötanud Ülemnõukogu võttis vastu 149 seadust ja 488 otsust, seega kokku 637 õigusakti. Pärast iseseisvuse taastamist 1991. aasta 20. augustil tegutses Ülemnõukogu Taasasutava Kogu rollis, võttes vastu kõik vajalikud seadused põhiseaduslikule riigikorrale üleminekuks ja iseseisva riigi toimimiseks.

## Mitme tule vahel

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu valiti 18. märtsil 1990. aastal ja alustas oma tööd veel Eesti NSV Ülemnõukogu XII koosseisuna. Aga valimised ise, alates juba kandideerimise võimalustest, olid varasematega võrreldes ikka hoopis midagi muud. Kandidaate võisid üles seada töökollektiivid, ühiskondlikud organisatsioonid ja liikumised, valijate elukohajärgsed koosolekud, kandideerida võis ka kodanikualgatuse korras. Ja 21. veebruaril teatas valimiskomisjoni sekretariaat, et Eesti kõrgema seadusandliku kogu 105 kohale on registreeritud 474 kandidaati. Kõige tihedam oli sõel Tartu linna valimisringkonnas nr 21, kus igale mandaadile oli koguni 8 kandidaati. Neid valimisi ongi peetud esimesteks põhimõtteliselt demokraatlikeks valimisteks Eestis pärast maa okupeerimist ja annekteerimist 1940. aastal.

Enamik neist inimestest, keda see raamat põgusalt tutvustab, ei olnud kandideerides üldsegi mitte poliitikud. Nad olid arstid ja agronoomid, ajakirjanikud ja kirikuõpetajad, kirjanikud ja advokaadid, teadlased ja kunstnikud, insenerid ja direktorid. Seadusloomest oli aimu vähestel, sest nõukogulikud ühiskonnas sündisid seadused kusagil väga kõrgel ja allpool tuli need lihtsalt heaks kiita, kui sedagi. Rahva võimust tehti küll suuri sõnu, tegelikult aga hoiti rahvast võimu juurest väga kaugel. Ega rahvas sinna võimu juurde kippunud ka.

Ja siis jõudis kätte lausa imeline ajalooperiood – möödunud sajandi 80ndate lõpuaastad. Hakati kõnelema ja kirjutama 1950. aasta kurikuulsast VIII parteipleenumist; avalikkuse ette toodi nii 1941. aasta kui ka 1949. aasta massiküüditamise arvandmed ja masendavad üksikasjad; algas fosforiidisõda Eesti elukeskkonna, eriti aga Kirde-Eesti looduse kaitseks ja uue migratsioonipumba käivitamise vastu; toimus Hirvepargi meeleavaldus nõudmisega avalikustada Molotov-Ribbentropi pakti salajased lisaprotokollid; tegevust alustas loomeliitude kultuurinõukogu; ilmus nelja mehe ettepanek viia Eesti NSV täielikule isemajandamisele; asutati

Eesti Muinsuskaitsealsete; toimus Eesti loomeliitude juhataste ühispleenung; sündis kümneid tuhandeid ühendav Eestimaa Rahvarinne; Toompeal võeti vastu deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest; Pika Hermannini tornis pandi lehvima sinimustvalge rahvuslipp; hakati valima Eesti Vabariigi kodanike komiteesid; MRP sõlmimise 50. aastapäeval seisti Tallinna ja Vilniuse vahel kätest kinni hoides 600 kilomeetri pikkusesse inimketi, mis Balti ketina üllatas maailma ja jõudis suurte ajalehtede esikülgedele.

Nõukoguliku valimissüsteemi üle visati ju nalja, et see olla pärit paradiisiaiast, kus Jumal võtnud Aadama käekõrvale, viinud Eeva ette ja käsutanud: „Adam, vali endale naine!“ 1989. aastal, kui rahvas oli saanud suu juba natuke lahti teha, sai ka senise valimissüsteemi aeg lõpuks täis. Ja kuigi kandidaatide ülesseadmise printsiipi NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressile ei saanud veel demokraatlikuks pidada ja sellele nii mõndagi ette võis heita, valiti kongressi liikmed märtsikuus siiski juba paljude kandidaatide hulgast.

### Teie poolt, meie vastu

Eestis juba tegijateks tõusnud poliitilistest jõududest oli ERSP ainus, kes kongressile kandideerimises ja selle töös osalemises nägi katset kinnistada Eestis nõukogude okupatsioon ja siduda Eesti veel tugevamini Moskva külge. Nemad oma kandidaate üles ei seadnud, vaid kutsusid rahvast üles valimisi boikoteerima. (vt Teine Eesti, lk 520)

ERSP üleskutse ei leidnud toetajaid. Teised rahvuslik-radikaalsed jõud, kuigi ka neist ükski ei seadnud kandidaate üles erakonnana, leidsid siiski, et valimiste boikoteerimine avab rohelise tee Moskvasse hoopis neile inimestele, kes iseseisvast Eestist kuuldagi ei taha. Rahvarinne, Töökollektiivide Liit ja Rohelised aga seevastu tegid kõik, mis võimalik, et oma inimesi Moskvasse saada ja neile häáli võita.

Kui mõelda sündmustele, mis Eesti lähiajaloos olid märgilise tähendusega, siis enamusest neist meenutab vastakaid arusaamisi, sügavaid erimeelsusi ja isegi väga teravaid konflikte. Nii võib

iseloomustada kogu omariikluse taastamise perioodi läbi mitme aasta ja vaevalt küll oleks nüüd tark ütelda, et me taastasime oma riigi käsikäes ja suures üksmeeles minnes. Ühiskond oli otsekui hiigelsuur parlament, kus kõikvõimalikke ideid välja pakuti ja tagasi lükati. Me oskasime ju peaaegu kõike võtta nii, et üks kiitis taevani, teine tegi maatasa.

Ka ettepanekus viia kogu Eesti NSV täielikule isemajandamisele, mis üldiselt võeti vastu suure elevuse ja ärganud lootustega, nähti mõnes ringkonnas hoopis midagi muud. Miks muidu kirjutas **Mait Raun**:

*Mind jääb kummitama ettepaneku kaheksas punkt. Võin oma mütsi ära süüa, et see ei ole Moskvast välja mõeldud.* (Wake up, lk 22)

Kui ta nii kirjutas, siis järelikult ikka oli neid, kes asja Moskva plaaniks või vähemalt Moskvaga kooskõlastatuks pidasid. Too kaheksas punkt ettepanekus rääkis tööjõu liikumisest ja sealt ei olnud kuigi raske välja lugeda, et isemajandav Eesti paneb piiri kinni. Aga kes ikka väga tahtis ettepanekust leida kurja kavatsust Eesti tee iseseisvusele isemajandamisega läbi lõigata, see selle ka leidis.

Eesti NSV Ülemnõukogus 1988. aasta 16. novembril vastu võetud deklaratsioonile Eesti NSV suveräänsusest osati ju samuti anda täiesti vastasmärgiline tähendus. Kuna lootused jälle iseseisvaks saada olid juba võimsalt ärganud, leidsid käremeelsemad, et see, mis tehti, ei kõlba ju kusagile. Mis suveräänsus? Iseseisvust, okupatsiooni lõpetamist oleks tulnud nõuda!

Võib mürki võtta, et kui tolleks Ülemnõukogu istungiks olekski hakatud ette valmistama dokumenti iseseisvuse taastamisest, poleks see mitte kunagi istungile jõudnud. Aastal 1988 kohe päris kindlasti mitte. Reaalsus oli niisugune! Ükskõik, mis siis oleks juhtunud, aga midagi oleks kindlasti juhtunud. Võib-olla oleks mõni väga kõrge ametiisik Eestis kiiresti välja vahetatud või takistatud Ülemnõukogul üldse kokku tulla või kehtestatud mõneks nädalaks koguni erakorraline seisukord või mis tahes. Ka suveräänsusdeklaratsioonis nägi Moskva tõsist ohtu ja püüdis veel päev enne istungit tugevat survet avaldada, et see

üldse arutusele ei tuleks. **Arnold Rüütel:**

*Päev enne suveräänsusdeklaratsiooni vastuvõtmist olin kutsutud Moskvasse Ülemnõukogu Presiidiumi aseesimehe Anatoli Lukjanovi juurde. Seal tuli mul kuulata pooleteise tunni vältel peamiselt ähvardusi selle pärast, et olime niisugust liiduvastase sisuga küsimust arutanud presiidiumis ning otsustanud selle esitada ka Ülemnõukogule. Lukjanov hoiatas mind, et kui me ei loobu oma kavatsusest, olen mina tagajärgede eest vastutav. (Tuleviku taassünd, lk 66)*

Oli ju selge, et kui Eesti NSV deklaratsioon ei leia järgijaid kohe, siis mõne aja möödudes hakatakse seda kindlasti mujalgi järele tegema. Ja et tol päeval Toompeal maailmatähtsusega otsuseid tehti, selles on akadeemik **Uno Mereste** oma meenutustes üsna veendunud:

*Lõhnas väga selle järele, et Eestil oli õnnestunud esimesena lüüa kirves selle imperialistliku suurpuu tüvve, mida nimetati ametlikult Nõukogude Liiduks, ent mille õigem nimi on muidugi kurjuseimpeerium, nagu seda nimetas Ronald Reagan. (Toimunust ja kaasaelatust, lk 588)*

NSV Liidu juhtkond otsustas juba järgmisel päeval, et eestlastele tuleb kiiresti nende koht kätte näidata. Ülemnõukogu Presiidiumi seadlus, mis ilmus siiski kümme päeva hiljem, ütleski, et Eestis vastu võetud õigusaktid ei vasta NSV Liidu konstitutsioonile ja seadustele. Et midagi niisugust oligi Moskvast oodata, seda arvasid paljud ja seda on meenutanud ka akadeemik **Hans Trass:**

*See oli enneolematu vastuhakk keskväimule ja loomulikult püüti väike isekas Eesti suruda alluvusraamidesse. (Üksi ja ühes, lk 120)*

Eesti Kongressi III istungjärgul 1990. aasta oktoobris öeldi kõnetoolist, et ka suveräänsusdeklaratsiooni tuleb vaadelda kui okupatsiooni põlistavat dokumenti, kuna selle vastuvõtmine ei tähendanud lahkumist NSV Liidu koosseisust, ja seetõttu ei ole võimalik leppida 16. novembri kuulutamisega taassünni päevaks. (vt Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 358)

Aga oli veel üks vaatenurk. **Juhan Aare:**

*Deklaratsioon Eesti NSV suveräänsusest kujunes ühtlasi ka*

*alusdokumendiks, mis võimaldas Ülemnõukogul võtta vastu otsus keelustada fosforiidikaevanduste ehitamine Virumaale. (Fosforiidisõda, lk 290)*

## Läbimurre

NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi valimised loomulikult toimusid. Eestist valitud esindajad tegid Moskvas ära just nii palju, kui palju teha andis, sest ega sinna väga kõrgeid lootusi ju ei hellitatudki. Aga kongress näitas ilmekalt, et eksisid need, kes kandideerimist nõukogulikesse võimuorganitesse pidasid hoopis okupatsiooni tunnustamiseks ning täielikuks mõttetuseks, kuna neis organites niikuinii pole võimalik midagi kasulikku teha.

Avalikkuse surve, mis alates Hirvepargi meelevaldusest oli üha tugevnenud, oli Eesti NSV Ülemnõukogu eelviimane, XI koosseis 18. mail 1990. aastal vastu võtnud otsuse „Suhtumisest Molotovi-Ribbentropi pakti“. Otsuses mõisteti see kuritegelik sobing hukka ning rõhutati vajadust tunnistada mittekallaleitungileping koos selle salaprotokolliga allakirjutamise hetkest kehtetuks. NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi poole aga otsustati pöörduda seisukoha saamiseks nii pakti enda kui selle sõlmimisele järgnenud sündmuste kohta.

Eestist valitud rahvasaadikute initsiatiivil jõudsid NSV Liidu ja Saksamaa vahel 1939. aastal sõlmitud lepingud 1989. aasta juuni algul Moskvas kongressi päevakorda. Eestlaste, lätlaste ja leedulaste väga sihikindlat koostööd toetasid ka mitmed vene demokraadid ja 24. detsembril 1989. aastal jõuti Kremli Kongresside Palees ajaloolise otsuseni. NSV Liidu Rahvasaadikute Kongress mõistis 1939. aasta 23. augusti lisaprotokolli ning muude Saksamaaga sõlmitud salajaste leppimuste allakirjutamise fakti hukka ning tunnistas salaprotokollid juriidiliselt alusetuks ja allakirjutamise momendist kehtetuks.

### **Igor Gräzin:**

*Mina arvan, et MRP ülestunnistamine NSV Liidu poolt pidi olema selleks poliitiliseks aluseks, millelt saab tulevikus edasi minna Eesti iseseisvuse taastamise teel. See on alus, mille võib võtta normaalse poliitilise dialoogi lähtekohaks. (MRP. Raske*

ülestunnistus, lk 48)

Juba siis mõisteti, et Moskvas sündinud otsusel on ka hoopis kaugemale ulatuv tähendus. **Endel Lippmaa:**

*Siinkohal peab rõhutama, et põhiküsimus ei ole kunagi olnud salaprotokollides endis. Nii 1989. aastal kui ka praegu [22. juulil 1991. a] on põhiküsimuseks see, kas Balti riigid tulid NSV Liitu omaenda üldrahvalikul soovil või liideti vägivaldselt 1939. aasta salaprotokollide tagajärjel. (MRP. Raske ülestunnistus, lk 57)*

Kongressi otsust salaprotokollide kohta poleks kunagi sündinud, kui Baltikumist oleksid tol korral Moskvasse valitud vaid impeeriumimeelsed saadikud. **Tiit Made:**

*Kogu selle Moskvas olemise perioodil kasvas ja arenes raskete ja keeruliste asjade väljaitlemise oskus ja julgus. Sai ilmekalt demonstreeritud, et ka suure ja tugevaga on võimalik võidelda ning see innustas neidki Eesti poliitikuid, kes Moskvasse ei olnud pääsenud. (Ükskord niikuinii, lk 245)*

Väga kõrgelt on eestlaste tegevust Moskvas hinnanud **Marju Lauristin:**

*Meil on ju kogu aeg probleem, et Eesti roll oleks rahvusvaheliselt suurem kui tema territoorium ja rahvaarv. Kui Eesti on olnud kunagi rahvusvaheliselt liidripositsioonil, oli ta seda minu meelest sealsamas Kremli. (Teine Eesti, lk 599)*

## Valimised on läbi, elagu valimised

Kui jõudis kätte aasta 1990, oli Eesti Vabariigi taastamine õigusliku järjepidevuse alusel saanud juba kõigi eestlastelt hääli püüdvate poliitiliste jõudude lipukirjaks. Kahe kõige mõjukama leerina valimismaratoniks valmistunud Eesti Vabariigi kodanike komiteed ja Eestimaa Rahvarinne aga nägid sama lõppeesmärgini jõudmiseks siiski täiesti erinevaid teid.

Rahvusradikaalid olid veendunud, et kuna Eesti Vabariik on *de jure* olemas ka pärast 1940. aastat, saab tema iseseisvuse *de facto* taastada vaid kodanike esinduskoguna valitud Eesti Kongress. Lihtne ja ilus, aga kuidas niisugune Moskva võimu jaoks ebaseaduslik kogu eesmärgi saavutab, oli kahjuks teadmata. Ja ajast ette rutates võib öelda, et teadmata see jäigi.

Rahvarinne oma toetajaskonnaga tegi panuse demokraatlikele ümberkorraldustele ühiskonnas, et kõigepealt saada valitavatesse kogudesse võimalikult iseseisvusmeelne koosseis. Reaalset teed iseseisvusele nähti just läbi olemasolevate konstitutsiooniliste võimuorganite, kelle otsustusi võib Moskva keskvõim küll vaidlustada, kuid neid ignoreerida ta ei saa. Ja vähemalt ühe lahingu olid pragmaatikud selleks ajaks juba võitnud, kui mõelda NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi eespool mainitud otsusele.

2. veebruar 1990, Tartu rahulepingu 70. aastapäev, juhatati Tallinnas sisse sinimustvalge lipu piduliku heiskamisega Toompeal. Sealt läkitaski Trivimi Velliste avalikkusele üleskutse Ülemnõukogu valimised hoopis ära jätta, sest pärast Eesti Kongressi valimisi ei ole Ülemnõukogu järele enam mingit vajadust. Kas ta oleks nii ütelnud, kui oleks teadnud, missuguse õigusaktiga Eesti Vabariik ükskord ikkagi taastatakse?

Selle päeva õhtupoolikul toimus veel üks oluline üritus.

Tallinna Linnahalli oli Töökollektiivide Liidu algatusel kokku kutsutud Eesti NSV kõigi tasandite rahvasaadikute täiskogu. Isegi päevakorda teadmata võis aimata, et sellele ajaloolisele kuupäevale kavandatud täiskogu ei saa olla muud, kui poliitiline referendum Eesti iseseisvuse taastamise küsimuses. Juba tosin päeva enne linnahalli üritust oli Eesti Kodanike Peakomitees arutatud ettepanekut 2. veebruari täiskogu ära jätta, sest kahtlustati kavatsust Eesti Vabariik taastatuks kuulutada. Alles pärast korraldajate korduvaid selgitusi, et seda kavas ei ole, loobus peakomitee oma ettepanekust. (vt Teine Eesti, lk 645)

Oli arvata, et täiskogu istungil läheb asi teravaks ja nii ka oli. Kui niigi kuumas õhkkonnas ilmnesid veel juhtimisiraskused ja tekkis paras segadus ka hääletamisprotseduuriga, lahkusid Kirde-Eesti saadikud istungisaalist. Eesti riikliku iseseisvuse küsimuses võttis rahvasaadikute täiskogu suure häälteenamusega vastu deklaratsiooni, mille teksti oli kirjutanud Jaan Kross. Täiskogu kuulutas, et iseseisva Eesti Vabariigi taastamise eesmärgil ning lähtudes Tartu rahulepingu kehtivusest, alustab Eesti oma esindajate kaudu konstruktiivseid läbirääkimisi kõigi osapooltega, kellest oleneb iseseisva Eesti Vabariigi taastamine *de facto*. Iseseisvust niisiis ei kuulutatud taastatuks, aga millegipärast sai

üritus kodanike komiteedelt siiski üheselt karmi hinnangu. Deklaratsioon kuulutati õigustühiseks.

Välisriikides aga hoopis tervitati täiskogu deklaratsiooni. Juba kolm päeva hiljem olevat USA riigisekretär James Baker Eesti Vabariigi peakonsulile saadiku ülesannetes Ernst Jaaksonile saatnud läkituse, milles lugenud eestlaste eesmärgid selgeteks ja ühemõttelisteks ning lubanud toetust Eesti püüdlustele taastada kontroll riigi tuleviku üle. (vt Teine Eesti, lk 646)

Velliste üleskutset Ülemnõukogu valimised ära jätta püüdis mitu päeva hiljem pisut pehmenada Eesti Kodanike Peakomitee esimees Tunne Kelam teatega, et Velliste väljendas omaenda seisukohta. Aga Ülemnõukogu valimistest arvas ka Kelam, et need enam eriti olulised ei ole, tähelepanu tuleb keskendada Eesti Kongressile. (vt Teine Eesti, lk 644)

Eesti Kongressi võimalusi hindasid paljud enne valimisi väga kõrgelt, aga mõnes asjas siiski ka kahtlesid. Vestlusringis, mille korraldas Tartu ajaleht Edasi, ütles **Indrek Tarand**:

*Oletame, et Eesti Kongress kuulutab end kõrgemaks võimuks ja seab pukki kellegi isiku teostama võimu. Järgmisel päeval saadab M. Tibar [Eesti NSV siseminister] kaks miilitsat seda isikut arreteerima ja ongi kõik. See on halb nali, kui lihtsalt iga paari nädala tagant kuulutatakse end iseseisvaks, aga tegelikult midagi ei muutu. Vaja on mõelda, kas on jõudu vägevate väljendite pruukimiseks. (Edasi, 21. veebruar 1990)*

### Kaks kogu alustasid

Eesti Kongressi valimised algasid 24. veebruaril, need toimusid kõrge valimisaktiivsusega ja see tõstis lootused lausa taevani. 11. märtsil koguneti esimesele istungjärgule Estonia kontserdisaali, valiti Eesti Komitee ja võeti vastu rida dokumente, nende hulgas ka Eesti Kongressi pöördumine NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi poole. Selle viimasest lõikest loeme:

*Eesti Kongress teeb NSVL Rahvasaadikute Kongressile ettepaneku viivitamatute läbirääkimiste alustamiseks Eesti Kongressi poolt volitatud esindusega anneksiooni lõpetamise ning Eesti Vabariigi taastunnustamise küsimuses. Seejuures peab*

*Eesti Kongress soovitavaks kehtestada üleminekuperiood rahvusvaheliste rahuväljevõudude juuresolekul. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 292)*

Selle pöördumise peale ei pidanud Moskva vajalikuks isegi mitte kulmu kortsutada. Vastust ei tulnud ei nädala, kuu ega ka aasta pärast. Moskva jaoks ei olnud Eesti Kongressi olemaski. Peaaegu poolteist aastat tagasi reageeriti Ülemnõukogu deklaratsioonile Eesti NSV suveräänsusest aga juba järgmisel hommikul ja kõige kõrgemal tasemel.

Ülemnõukogu valimiste päev oli 18. märts 1990. Kui enne Eesti Kongressi valimisi võis kandidaadid tinglikult jagada kahte suurde leeri, kusjuures mõlemas leeris lubati tegutseda Eesti Vabariigi taastamise nimel, siis Ülemnõukogu valimisteks oli lisandunud veel kolmaski leer – veendunud internatsionalistid. Nõukogude Liidu eest võitlejad saatsid oma esindajad Toompeale otseku Pühasse Sõtta, mida kaotada ei tohtinud.

Võimalik, et viimastel nädalatel enne valimisi kusagil ehk püüti kedagi veel mõjutada, et ta valima ei läheks, aga mõte valimised üldse korraldamata jätta eriti arukalt enam ei kõlanud. Kas või sellepärast, et nad olid liiga lähedal. Aga veel ühe argumendi on meenutanud **Lauri Vahtre**:

*Jättes kõrvale erinevad motiivid tuleb tunnistada, et ilmselt oli neid ka hea tahtmise juures võimatu korraldamata jätta. Toetus Eesti Kongressi ideele oli küll võimas, ent mitte ainuvalitsev. (Vabanemine, lk 71)*

Nii see tõesti oli. Rahvas ei võtnud boikotiüleskutseid kuulda ja Ülemnõukogu valimistel oli valijate aktiivsus Eesti Kongressi omast ehk veelgi kõrgem. Ka see näitas midagi.

Eestis oli niisiis vähem kui kolme nädalaga valitud kaks kogu – Eesti Vabariigi kodanike esinduskogu Eesti Kongress ja Eesti NSV kõrgem seadusandlik organ Eesti NSV Ülemnõukogu. Rahvas oli oma õnnistuse andnud mõlemale, kuigi kerge tal seda just teha ei olnud.

1989. aasta sügisel oli Edgar Savisaar esitanud uue riigi, kolmanda vabariigi idee. Raske on tagantjärele öelda, kui palju oli sellel ideel toetajaid algul, aga Ülemnõukogu valimistele läksid ka Rahvarinde nimel kandideerinud ikka Eesti Vabariiki taastama,

mitte uut riiki välja kuulutama. **Enn Põldroos:**

*Küll aga omandas Rahvarinne üpris kiiresti eestikomiteelaste järjepidevusõpetuse. Tookordse Rahvarinde jõuks oli võime kiiresti kohaneda olukorra muutustega.* (Mees narrimütsiga, lk 248)

Kuid Savisaar oli ikkagi Rahvarinde liider. Rahvarindest sai Ülemnõukogus tooniandev jõud ja paratamatult jäi kolmanda vabariigi idee hõljuma ka kusagile Ülemnõukogu kohale. Kas auvõi autusepaistena, aga seda nägi keegi ikka ja jälle, otsekui Ülemnõukogus polekski muust mõeldud kui kolmanda vabariigi tegemisest.

### Kui ainult ühel oli õigus

Kõige põletavamaks küsimuseks kujunes valimiste järel valitud kogude legitiimsus. Eesti Kongress pidas ennast kogu maailma silmis legitiimseks, sest selle valisid ju Eesti Vabariigi kodanikud. Aga Ülemnõukogu legitiimsusest polevat üldse mõtet kõnelda, kuna seda käisid valimas ka mittekodanikud ja okupeeriva riigi sõjaväelased, kes pealegi sinna kandideerisid ja isegi valituks osutusid. Nii see tõepoolest oli. Aga millegipärast unustati ära, et kongressi valijate hulgas olid ka alaealised, kellele Eesti Vabariigi seaduste järgi oleks tulnud valimisõigust veel aasta või paar oodata. Samuti olid valijate hulgas ka kodakondsuse taotlejad, kellele mitte keegi polnud kodakondsust andnud ja kellele järelikult ei olnud seaduslikku õigust valida. Erakordselt lahke lubadusega teha edaspidi kodakondseteks kõik kodakondsuse taotlejateks registreerunud inimesed, olenemata sellest, kas nad eesti keelt oskavad ja Eestist midagi teavad või mitte, loodi ju tegelikult võimalus nullvariandiks. Mõnigi suur mittekodanike õiguste eest võitleja peaks praegu peast karvu kitkuma, et ta ei taibanud õigel ajal saata kõiki rahvuskaaslasti endale rohelist kaarti küsima. Seda ju ometi anti! Ülemnõukogus oli õige mitmel Eesti iseseisvuse vihasel vastasel see kaart olemas ja neile kohe väga meeldis sellega uhkeldada. Mida me oleksime teinud, kui näiteks nii kolmsada tuhat inimest oleks registreeruma tulnud? Kellelegi, kes tuli, poleks ju saanud ära öelda!

Aga legitiimsuse teemal võib juttu veel jätkata ja küsida, kumma kogu valijate hulgas siis kodanikke rohkem oli. Eesti Kongressi valimistel osalenud kodanike arv oli 557 163, Ülemnõukogu valimistel käis hääletamas 911 203 valijat. Esimesest arvust tuleks nüüd lahutada alaealised, sest Ülemnõukogu nad ju ei valinud. 1989. aastal oli eestlaste osakaal rahvastikus 61,5%, valimistel oli see kindlasti veel kõrgem. Siit peaks küll selge olema, et Ülemnõukogu sai kodanikelt hääli ilmselt rohkemgi kui Eesti Kongress. Eestlaste hääled olid ka kodanike hääled, sest nagu ei saanud roheline kaart kedagi kodanikuks teha, ei saanud selle mitteomamine kellelki kodakondsust ka ära võtta. Seega ei andnud kodanike hääled kummalegi poolele teise ees suuremat legitiimsust. Ülemnõukogus aga sõltus iseseisvumisteed rajavate aktide vastuvõtmine just eestlastest, mittekodanike ja sõjaväelaste hääli nende aktide taha ju vaevalt oodata oli. Aga selle asemel, et eestlasi ühele meelele saada, püüti hoopis konflikte õhutada. Just legitiimsuse küsimusega suudeti kired edaspidi mitmel korral lõdmama panna.

Ülemnõukogu volitused algasid 29. märtsil 1990. aastal. Esimene õigusakt, mis vastu võeti, oli 30. märtsi otsus Eesti riiklikust staatusest. Sama kuupäeva kannab ka deklaratsioon Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst.

Otsuses Eesti riiklikust staatusest kinnitas Ülemnõukogu, et okupeerimine NSV Liidu poolt ei ole katkestanud Eesti Vabariigi olemasolu *de jure*, tunnistas NSV Liidu riigivõimu Eestis ebaseaduslikuks selle kehtestamise momendist alates, kuulutas välja Eesti Vabariigi taastamise (*restitutio ad integrum*) ning üleminekuperioodi, mis lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamisega.

Seega asus Ülemnõukogu taastama Eesti Vabariiki, mitte tegema mingit kolmandat riiki. Ei saa ju taastada seda, mida pole kunagi olemas olnud!

Loomulikult alustas see otsus kohe teekonda laia maailma ning jõudis kiiresti ka Moskvasse. Selleks ajaks oli 1988. aasta Eesti suveräänsusdeklaratsioonist põhjustatud konstitutsiooniline konflikt NSV Liidu keskvõimu ja Eesti NSV vahel süvenenud

juba tõsiseks konstitutsiooniliseks kriisiks. Moskva oli deklaratsiooni kehtetuks tunnistanud, Eesti aga polnud seda tühistanud. Missugust vastust võib Moskvast oodata seekord?

Tegelikult oli 30. märtsi otsus üsna karm akt, sest kui NSV Liidu riigivõim oli tunnistatud ebaseaduslikuks, siis oli Eesti sisuliselt teatanud, et ta enam Nõukogude Liidu võimkonda ei kuulu. Ja Eesti hakkas juba Ülemnõukogu ja valitsuse tegevuse esimestest kuudest ka tegelikult ennast üleliiduliste ametkondade haardest lahti rebima.

Moskva vastust ei tulnudki väga kaua oodata. Viis päeva hiljem ähvardas Gorbatšov Eestit tõsiste sanktsioonidega, kui Eesti NSV Ülemnõukogu ei annulleeri oma 30. märtsi otsust.

Deklaratsioonis kahe kogu koostööst tunnustas Ülemnõukogu Eesti Kongressi kodanike esinduskoguna ning Eesti Vabariigi riigivõimu taastajana. Ülemnõukogu deklareeris, et on valmis koostööks Eesti Kongressi ja Eesti Komiteega Eesti Vabariigi taastamiseks õigusliku järjepidevuse alusel. See oli akt, mille kohta ei osanud vist küll mitte keegi siis ega oska ka praegu ütelda, kuidas selle järgi tegelikult oleks pidanud elama.

Just vahetult enne Eesti Kongressi valimisi oli Mainori avaliku arvamuse uuringute keskus välja selgitanud, et kongressilt ei oodatudki mitte midagi enam, kui eesti rahva iseseisvustahte deklareerimist. Nii arvas koguni 45% eestlastest. Ja ainult 27% oli neid, kes nägid kongressis lootust Taasasutava Kogu moodustamiseks.

Seevastu Ülemnõukogu ees seisvatest ülesannetest peeti kõige tähtsamaks Eesti poliitilise staatuse lahendamist. Sellel arvamusel oli 65% eestlastest, seega kaks kolmandikku.

Eesti Kongressi manifestist võib lugeda, et Eesti Kongress on kuulutanud end Eesti Vabariigi riigivõimu ainsaks seaduslikuks taastajaks ning on valmis võtma enda peale riigivõimu kandja kohustused Eestis. (vt Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 299)

Oma tegevuskavas teatas Eesti Kongress, et Eesti Vabariigi riikliku ja rahvusvahelis-õigusliku staatuse küsimused kuuluvad tema ainupädevusse. Eesti NSV Ülemnõukogu ja tema poolt moodustatud omavalitsuse kui okupatsioonivõimu haldusasutuste pädevuses aga on normaalse tsiviilelu ja korra tagamine, kus-

juures seda tuleb teha kooskõlas Eesti Kongressi otsustega. Veel seisab tegevuskavas, et kongress on Eesti NSV haldusasutustega valmis läbi rääkima koostöö üle Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisel. (vt Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 296)

Niisiis oli Eesti Kongress valmis läbi rääkima koostöö üle, Ülemnõukogu aga oli valmis koostööks. Erinevus torkab silma, aga nii kõnelevad dokumendid.

### Sõprust ei olnud, sõprust ei tulnud

Polnud siis mingi ime, et koostöö – nii palju kui seda üldse oli – käis üle kivide ja kändude. Eesti Kongress pidas ennast Ülemnõukogu suhtes ülimuslikuks, seda on tema põhidokumentides selgesti mõista antud ja aina sagedamini öeldi seda ka avalikult välja. Kõrgemaks seadusandjaks valitud kogule ei saanud olla vastuvõetav, et kodanike esinduskogu hakkab talle seadusandluse vallas lausa ettekirjutusi tegema, millal ja mida töösse võtta. Aga mindi ju lausa vetoõiguse nõudmiseni. Juba maiks 1990 olid suhted Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahel äärmuseni pingestunud.

On väidetud, et pärast seda, kui Edgar Savisaar oli peaministriks kinnitamiseks vajaliku häälteenamuse Ülemnõukogus kätte saanud, polnud Rahvarinne enam huvitatud mingist koostööst Eesti Kongressiga. Eesti Komitees loeti seda avalikuks pettuseks, sest viimased vajalikud hääled olevat Savisaar saanud just rahvusradikaalidelt ja alles pärast seda, kui olevat lubanud põhimõttelistes küsimustes kongressiga enne otsuse langetamist konsulteerida.

Väga raske öelda, mida kumbki pool niisuguse konsulteerimise all võis mõista. Põhimõttelisi küsimusi vaevalt küll lahendati valitsuse määruste või korraldustega. Kui see nii oleks olnud, ei oleks peaminister saanudki muud teha, kui joosta Eesti Komitee ja Toompea vahet. Põhimõtteliste, riiklust puudutavate küsimuste lahendamine nõudis otsuse või seaduse jõudu, ja seda sai anda mitte valitsus, vaid hoopis Ülemnõukogu. Ühes hilisemas ajaleheintervjuus on kahe kogu koostöö teemal pisut peatunud ka

**Heinz Valk:**

Tahtsime Eesti Komiteega ikkagi koostööd teha, sest eesmärk on meil sama. Kõik olulised Ülemnõukogu eelnõud ja hilisemad otsused, mida maailm kõrgelt hindas, esitasime ka Eesti Komiteele arutada. Ülemnõukogu usaldas selle ülesande mulle. Lootsime diskussiooni ja arukaid näpunäiteid. Meid aga naerdi välja. Meid pilgati. Meid mõnitati, et mis kuradi jobud te oma eelnõudega olete.

Kes olid põhilised mõnitajad ja väljanaerjad?

Linnart Mäll oli väga kõva pilkaja. Ka Illar Hallaste, Lauri Vahtre jne. Tundsin, et nendega pole meil midagi arutada ja meie teed lähevad lahku. See, kuidas meie hea tahte käiku mõnitati, polnud riigimehelik. See oli lapsik ärplemine. Sealt see krigin tekkis. (SL Õhtuleht, 25. august 2007).

Edgar Savisaar oli valitud ka Eesti Komitee I koosseisu juhatusse, kuhu Ülemnõukogu liikmetest kuulusid veel Jüri Rätsep ja Kaido Kama. Ühel juhatuse esimestest koosolekutest, kuhu ka Savisaar kohale oli tulnud, oli tükk aega aetud üsna mittemidagiütlevat juttu. Aga Savisaar oli tegudeinimene, kes üldsõnalist ja sisutut jahumist ei kannatanud. Peaministrina oli tal muudki teha, kui kuulata targutamist selle üle, kuidas tuleks viivitamatult likvideerida KGB või tunnistada kehtetuks mõni koodeks või veel midagi niisugust. Mõned kuud hiljem Eesti Komitee tegevusest kõneldes on Jüri Rätsep ajakirjanikule öelnud:

Nõudmisi on palju – tõsiseid ja ka naljakaid. 70 aastaga loodud lihasuretamise süsteemi ei saa muuta mõne nädalaga või kuuga. Nõutakse ka kriminaalkoodeksi kehtetuks tunnistamist koos sellest tulenevate tagajärgedega. Meie kriisiline ühiskond ei kannataks seda kuidagi välja. (Sakala, 27. oktoober 1990)

Mis teemal täpselt juhatuse ülalmainitud koosolekul jutt käis, Rätsep enam ei mäletanud, aga see polegi oluline. Savisaar oli siiski istunud kaua vaikselt ja kuulanud, kuni oli kuulutatud lühike vaheaeg. Siis oli ta häält tõstmata, aga nii, et kõik kuulsid, laua teises otsas istunud Rätsepale lausunud: „Jüri, kui Sind see jama siin huvitab, istu edasi!” Need sõnad öelnud, oli ta tõusnud ja lahkunud. Rohkem ei olevat Edgar Savisaart Eesti Komitee juhatuse koosolekutel nähtud. Küllap oli üks konflikti põhjusi ka

Savisaare isikus, kuid suhete edasine jahenemine ei toimunud siiski päevapealt.

Rahvarindest oli päris suur seltskond ka Eesti Komitee liikmeid ja see seltskond käis algul üsna kohusetruult komitee koosolekutel, kuigi peagi sai selgeks, et eriti meeldiv seal just istuda ei ole. Ei möödunud vist ühtki Eesti Komitee koosolekut, kus Ülemnõukogu poleks millegi eest tänitada saanud. Mõneti võib seda suhteliselt vaenulikku hoiakut ka mõista, sest seal istus inimesi, kes isamaalise meelsuse pärast olid kannatada saanud ja nemad tahtsid iseseisvuse taastada puhaste kätega, mitte punaste kätega.

Vist küll ainuke Ülemnõukogus vastu võetud õigusakt, mille üle ka Eesti Komitee rahulolu avaldas, oli 11. aprilli seadus „Tööteenistusest Eesti NSV-s“.

### Oli aeg midagi ära teha

4. mail 1990. aastal võeti Lätis vastu iseseisvusdeklaratsioon. Lõunanaabrid taastasid 1922. aasta konstitutsiooni kehtivuse ja Läti põliselanikele tähendas see, et 1940. aastal seisma jäänud kell pandi uuesti käima. Meie ajalehed teatasid, et Eestist lõunas asub nüüdsest Läti Vabariik.

8. mail 1990. aastal otsustas Eesti NSV Ülemnõukogu oma seadusega Eesti sümboolika kohta tunnistada kehtetuks nimetus „Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik“ ja ametliku nimetusena võtta kasutusele „Eesti Vabariik“. Selle seadusega lõpetati Eesti NSV sümbolite kasutamine riiklike sümbolitena ja rakendati Eesti Vabariigi 1938. aasta põhiseaduse paragrahvid 1, 2 ja 4.

Sümboolikaseaduse vastuvõtmine pidi näitama ka seda, et Balti riigid on oma püüdlustes siiski ühtsed, et nad lähevad täieliku iseseisvuse taastamise teed ja et ükski neist ei taha enam olla *nõukogude sotsialistlik*. Välispoliitilist aspekti peeti siis väga oluliseks, sest lähenemas oli Bushi ja Gorbatšovi kohtumine.

Ülemnõukogu ette jõudis mainitud eelnõu koos valitsuse poolt esitatud täiendusega aga läbi suurte raskuste, sest selle päevakorda kinnitamise vastu olid nii intrid kui rahvusradikaalid. Viimaste soov oligi takistada selle eelnõu arutamist üldse, sest

Eesti Komitee pidas Eesti NSV ümbernimetamist Eesti Vabariigiks täiesti enneaegseks ja lubamatuks. Aga vastu hääletada oleks ka väga rumal olnud, sest see oleks paistnud ju soovina ikka edasi *nõukogude sotsialistlik* olla. Intriid olid vastu muidugi hoopis teistel põhjustel ja tegid väga kõva häält. Istungit jälginud **Anneli Rõigas** pidi tõdema:

*Tegelikult on nendes internatsionalistide „ajutistes koomilistes seikades“ koomikat vähe. Vahel on neid seal Ülemnõukogus lausa õudne kuulata. Kas need inimesed ülepea kunagi suudavad oma suurriiklikust marssalimeelsusest üle saada?! (Päevaleht, 9. mai 1990)*

Mõlemast leerist, nii intrite kui rahvusradikaalide poolt kostsid ka hoiatused, et midagi head selle seaduse vastuvõtmine kaasa ei too. Aga ülemnõukogu kõnetoolist ütles minister **Endel Lippmaa**:

*Kui me tõeliselt läheme Eesti Vabariigi poole, Riigikogu valimiste poole ja tema taastamise poole täielikult, siis on õige uuesti võtta kasutusele nimetus Eesti Vabariik, aga täielikuna. See tähendab lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümmi kasutamine ja pöörduda tagasi seaduslike Eesti Vabariigi sümboolide juurde, ja kohe ja koos. Ja mitte skisofreeniliselt eraldi. (Eesti NSV Ülemnõukogu stenogramm, 8. mai 1990, lk 81)*

Seadus Eesti sümboolikast sai lõpuks 73 poolthäält ja varsti selgus, et riigi nime muutmine andis hea võimaluse Moskva direktiividele mitte enam reageerida. Tolleaegne justiitsminister Jüri Raidla olevat selle võimaluse kohe ära kasutanud, nagu on meenutanud **Märt Rask**:

*Aga näiteks justiitsministeerumis tähendas see seda, et kõik kirjad, mis tulid tol ajal Moskvast, jäid käiguta, kuna seal oli vale riigi nimetus peal. (Põhiseaduse tulek, lk 240)*

Rahvas tervitas sümboolikaseadust, Eesti Kongress mitte:

*Eesti Komitee reageeris Ülemnõukogu otsusele terava protestiga. Eesti Kongressi I istungil võimu ülevõtmist nõudnud saadikud eesotsas Hando Runneliga leidsid: sündmuste käik on näidanud, et võimust loobumine oli viga, ning nõudsid uue Eesti Kongressi istungjärgu kokkukutsumist, et tehtud viga parandada. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 76)*

Eesti Komitee otsustas maikuus Eesti Kongressi kokku kutsuda.

### Kui tuld anti mitmelt poolt

14. mail 1990. aastal jäi Ülemnõukogu juba kolme tule vahele. Avaldati Gorbatšovi ukaas, millega Eesti NSV Ülemnõukogu otsus „Eesti riiklikust staatusest“ tunnistati kehtetuks. See andis intritele kõva annuse julgust juurde ja 15. mail algas Lossi platsil raevukas miiting NSV Liidu presidendi otsuste toetuseks. Korraks suutsid internatsid lossi kohale punalipugi heisata, aga kui see maha võeti, murti väravatest sisse ja tungiti lossi õue. Seal suutis nad pisut maha rahustada Ülemnõukogu liige kindral Abdurahmanov. Peaminister Savisaar pöördus Eesti Raadio rahva poole appikutsega, et Toompead rünnatakse. Ei kulunud kuigi palju minuteid, kui Lossi platsil hakkasid lehvima sinimustvalged lipud. Ikka rohkem ja rohkem. Intrid lahkusid.

Õhtulehes kirjeldas Jaanus Betlem toimunut pealkirja all „Poliitiline show Toompeal“, nimetades seda katseks impeeriumi tugevdada, mille praegune valitsus osavasti ära kasutas. Huvitaval kombel teenis ta selle kirjutisega Eesti Komitee juhtidelt väga kiitva hinnangu.

15. mai hilisema kajastamise üle on mõtisklenud ka sündmusi lossi akendest jälginud tolelaegne välisminister **Lennart Meri**:

*Kuid radikaalid ei puudunud ka eestlaste hulgas. Eesti Kongressis väljendasid mõnedki pettumust, et asi ei läinud tõelise, vägivaldse konfliktini. Poliitiline kunst seisneski aga just selles, et säilitada tasakaal sellel raskel balansseerimisel Moskva provokaatorite ja Eesti tuisupeade vahel, kellele asjade areng tundus aeglane olevat.* (Lennart Meri. Eestile elatud aastad, lk 313)

16. mail 1990. aastal võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu seaduse „Eesti valitsemise ajutise korra alustest“. Kolm päeva hiljem järgnes NSV Liidu presidendi ukaas, mis sellegi seaduse kehtetuks tunnistas.

25. mail kogunes oma II istungjärgule Eesti Kongress. Aruande komitee tegevusest esitas **Tunne Kelam**, pikemalt

peatudes Eesti Komitee ja Eesti Vabariigi Ülemnõukogu suhtel:

*Praegune põhiküsimus on võrdväärse koostöös. Eesti Kongress ei ole mingi sohilaps, vaid seaduslik pärija – perepoeg!* (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 79)

Eesti Vabariigi peaministrile oli saadetud kiri, et teda oodatakse kongressile ette kandma, kuidas valitsus täidab kongressi otsuseid. Kaitseliitlased aga ei tahtnud Savisaart Estonia majja sissegi lasta, kuna tal polnud isiku tõendamiseks ühtki paberit. Ei kujuta ette, missugusest Eestimaa nurgast need kaitseliitlased pärit olid, aga jumala tundmatut inimest ei saanud ju kuidagi kongressile lasta! Lõpuks sai peaminister siiski kõnepulti ja sealt ütles ta ka järgmised sõnad:

*Me oleme valijatele andnud lubaduse tegutseda Eesti oma-riikluse taastamise nimel ja me teeme seda. Meid ei valitud Ülemnõukogusse selleks, et me võimu ära annaksime, täpselt samuti nagu Eesti Kongressi saadikuid ei valitud selleks, et neist saaks alternatiivvõim.* (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 314)

Aga saal niisuguseid sõnu kuulda ei tahtnud. Saal teadis, et neist peab täna saama alternatiivvõim. Ja kuigi see kavatsus ei leidnud toetust kaugeltki mitte kõigilt sõnavõtjatelt ja Rahvarinde saadikud korra saalist isegi lahkusid, otsustas Eesti Kongress küsimuse hääletamisega ja Eesti Komitee muutus seadusandlikuks koguks. Avalikkuses nimetati toimunut poliitiliseks avantüüriks ja provokatsiooniks, 26. mai hommikul 1990 ilmus Päevaleht suure pealkirjaga esilehel: Eilsest Eestis kaksikvõim.

Harju Maakonna Volikogu aga protestis Eesti Komitee informatsiooni vastu, et Eesti Kongressi otsuste ülimuslikkust tunnistab seitse maakonda, sealhulgas Harju maakond. Volikogu teatas, et 25. aprillil vastu võetud otsus „Koostööst Eesti Kongressiga“ ei näe ette Eesti Kongressi ülimuslikkuse tunnustamist Harju Maakonna Volikogu poolt. (vt Päevaleht, 26. mai 1990)

12. juunil arutas Ülemnõukogu Presiidium Eesti Komitee juhatause ettepanekut tegevussfääride jagamisest seadusandluses. See näitab ümberlukkamatult, et otsus Eesti Komiteele seaduste vastuvõtmiseks volitused anda oli ikka väga tõsine plaan. Kuidas niisugust kahes seadusandlikus kogus seaduste tegemist küll ette

kujutati, ei oska mitte öelda.

Juhtunu ei parandanud suhteid Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vahel. Üha selgemaks sai, et kahe valitud kogu paralleelselt tegutsemine ei ole ühiskonna arengule veduriks, vaid hoopis piduriks. Kui 4 Eesti Komitee liiget – kõik ka Ülemnõukogu liikmed – Eesti Raadio valges saalis pressi-konverentsi andsid, ütles Liia Hänni:

Üheks põhjuseks, miks riigikogu valimistest on rääkima hakatud, on kindlasti kahe esinduskogu olemasolu. Sellest tulenev ebastabiilsus on ühiskonnas raskesti talutav. (Rahva Häääl, 23. juuni 1990)

Juunikuus 1990 otsustas Ülemnõukogu riigikontrolli moodustamise, võttis vastu ravikindlustusseaduse, omandiseaduse, immigratsiooniseaduse ja 1990. aasta lisaelarve. Seadus riigilipu ja -vapi kohta järgnes augustis. Siis oli juba alla kirjutatud leping Eesti Vabariigi siseministeriumi iseseisvumise kohta.

Turu- ja Arvamusuuringute Keskus AS Emor uuris regulaarselt võimu ja rahva suhteid ja 1990. aasta augusti II poole küsitlustes leidis 73% küsitletud eestlastest, et Ülemnõukogu tegevus vastab (täielikult või põhiliselt) rahva huvidele. Valitsuse tegevuse luges rahva huvidele vastavaks 66%, Eesti Komitee tegevuse ainult 47%. (AS Emor. Toimetised I 1991, lk 17–19)

Septembris 1990 võttis Ülemnõukogu vastu sotsiaalmaksu seaduse, politseiseaduse, tegevusloamaksu seaduse, riigilõivu-seaduse ja rendiseaduse ning kaotas dotatsioonid liha-, piima- ja kalatoodetele. Oktoobris võeti vastu üksikisiku tulumaksu seadus, millega kehtestati astmeline tulumaks.

Hinnad olid tõusnud, tuli kaitsta siseturgu, kontrollida migratsiooni, võidelda kuritegevusega. Oktoobri algul arutas Ülemnõukogu majanduspiiri rajamist, aga selle seadustamine oli keeruline. Edgar Savisaar:

Seadusliku aluse majanduspiiri kehtestamisele pidi andma Ülemnõukogu. Selle seaduse vastuvõtmisel tekkisid tõrked. Majanduspiiri seaduse eelnõu tekitas vastuseisu nii rahvusfundamentalistides kui ka Vaba Eesti tegelaste seas, rääkimata vene keelt kõnelevatest saadikutest. (Peaminister, lk 344)

22. oktoobril võeti majanduspiiri seadus lõpuks siiski vastu.

## Ikka Savisaare vastu

26. oktoobril 1990. aastal algas Eesti Kongressi III istungjärk, mis tegelikult kujunes surve avaldamiseks Ülemnõukogule, et see Savisaare valitsust umbusaldaks. Ette oli juba valmistatud ka deklaratsioon, kuid selle vastu tegid ühisavalduse 58 kongressi saadikut:

*Meie, allakirjutanud Eesti Kongressi liikmed, peame praeguses süveneva poliitilise ja majandusliku kaose olukorras Eestile kahjulikuks ning järelkult vastutustundetuks Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu jätkuvat teineteisele vastandamist, eriti aga kongressi õhutamist valitsuskriisi esilekutsumisele Eestis. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 354)*

Avalduses öeldi veel, et valitsuskriisi tekitamine suurendab segadust ja et erakonnad ja poliitilised liikumised suudavad ise vajaduse korral valitsuse tegevust korrigeerida. Lõpuks ütles avalduse teksti ette lugenud **Paul-Eerik Rummo**:

*Lisan veel omalt poolt, et avaldada usaldamatust valitsusele niisuguse kogu poolt, kes samas ei ole arutanud võimalikke uue valitsuse koosseise, programme ja taktikaid, on – vabandage väga – käitumine pigem jonnakate laste varjupaiga kui niivõrd soliidse kogu stiilis. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 355)*

Kuna leiti ikka, et Ülemnõukogul tuleb astuda sammud Edgar Savisaare valitsuse laialisaatmiseks ja rahvusühtsuse valitsuse moodustamiseks, tegi väga olulise tähelepaneku USAst valitud kongressi saadik **Heino Ainso**:

*Deklaratsiooni kõige olulisem seik puudutab koostöö puudumist ja sallimatust Ülemnõukogu ja Eesti Komitee vahel. Kuid kujutage ise ette, et olete Ülemnõukogus ja küsige siis endalt, et kas olete sedagi piiratud võimu, mis te omate, nõus jagama, kui jagamise eest võib loota ainult kriitikat ja haukumist. [---] Respekti ja koostööd ei saa sundida ega nõuda, selle peab ära teenima. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 371)*

Imselt oli kaugemalt mehele teravalt kõrva hakanud, missugust tooni Eesti Kongress Ülemnõukogu ja valitsuse suhtes kasutas. Aga arutusele pandud deklaratsiooni iseloomustas omalt poolt ka **Rein Tamme**:

Siin on kirja pandud täpne hinnang meie tegelikule olukorrale, kuid kahjuks sellest tulenevad järeldused valitsuse tegevuse kohta tuleks ainult tõlkida vene keelde ja võiks välja anda intrite dokumendina. (Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 360)

Kongress deklaratsiooni siiski vastu võtta ei suutnud, vaid delegeeris selle vastvalitud komiteele. Ajakirjandus leidis, et Eesti Kongress on ennast ammendanud, Marju Lauristin olevat toimunud näinud seni kõige suurema sisepoliitilise kriisi algust. (vt Teine Eesti, lk 735)

Aga Eesti Komitee juhid ei jätnud jonni, vaid püüdsid koos Ülemnõukogu siseopositsiooniga leida uusi võimalusi Savisaarest jagusaamiseks. 4. novembri õhtul teatati 8 poliitiku avaldusest moodustada rahvusliku ühtsuse valitsus, millel on Ülemnõukogu ja komitee usaldus ning mis toetab Ülemnõukogu esimehe tegevust. Enamlaste-kelamlaste liiduks nimetatud kaheksa allakirjutanut olid: Indrek Toome, Jaak Allik, Siim Kallas ja Toivo Kuldsepp, ning Tunne Kelam, Kaido Kama, Vardo Rumessen ja Sirje Endre. Aga ka see liit ei viinud uue valitsuse moodustamiseni, vaid muutus kohe pilkamise objektiks.

Kindlasti oli see aga veel üheks põhjuseks, et novembri lõpuks oli hinnang Eesti Komiteele langenud katastroofiliselt madalale: ainult 26% küsitletutest leidis, et see tegutseb täielikult või põhiliselt rahva huvides. (AS Emor. Toimetised I 1991, lk 19)

1991. aasta jaanuar oli ärev kuu: 2. jaanuaril vallutati Riias ajakirjandusmaja, 11. jaanuaril aga kutsusid venekeelsed lendlehed inimesi Tallinnas 15. jaanuariks protestimiitingule Toompeale. Ööl vastu 13. jaanuari, kui dessantväelased ründasid Vilniuse teletorni, sai surma 14, haavata 26 ja vigastada 164 inimest.

## Impeeriumi agoonia

Poliitiline areng Nõukogude Liidus läks oma rada ja riik kärises juba mõnestki õmblusest. Üks katse selle kooshoidmiseks oli 17. märtsile kavandatud referendum pika ja väga kavalalt sõnastatud küsimusega, milles oli mitu küsimust. Eesti otsustas sellel referendumil mitte osaleda ja korraldada 3. märtsil oma,

preventiivse referendumi küsimusega: *Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatuse taastamist?*

Otsuse referendumi korraldamiseks võttis Eesti Vabariigi Ülemnõukogu vastu 31. jaanuaril 1991 ja samal päeval mõistis Eesti Komitee Ülemnõukogu otsuse hukka. Komitee teatas oma avalduses, et ei saa nõustuda preventiivse referendumi (rahvahääletuse) või plebitsiidi või rahvaküsitluse korraldamisega Eesti tuleviku küsimuses. Samal päeval kutsusid Läti Komitee ja Eesti Komitee ühiselt tehtud pöördumises Läti Vabariigi ja Eesti Vabariigi kodanikke boikoteerima igasugust referendumit või referendumitaolist küsitlust, sõltumata sellest, kes niisuguse aktsiooni korraldab. (vt Eesti Kongress. Siis ja praegu, lk 398)

Võib ütelda, et Eesti Komitee oli jälle väga vale käigu teinud. Jälle oldi mestis impeeriumimeelsetega, kes tahtsid Nõukogude Liitu säilitada ja samuti referendumi korraldamist takistada püüdsid. Moskvalt taotlesid nad koguni, et see Eesti Ülemnõukogu vastava otsuse tühistaks.

Rahvusvahelisel areenil sai iseseisvusreferendumi korraldamine aga tugeva toetuse osaliseks. 4. veebruaril 1991. aastal Brüsselis vastu võetud deklaratsioonis tervitasid Euroopa Ühenduse välisministrid Balti vabariikide otsust korraldada iseseisvuse taastamise küsimuses referendum. (vt Teine Eesti, lk 787)

Eesti Komiteel ei jäänud ülimalt rumalas seisus enam muud üle, kui üritada otsus ära muuta ja referendumi boikoteerimisest loobuda, mis 7. veebruaril ka õnnestus.

3. märts 1991 oli jälle üks niisugune kuupäev, millel oli määratud ajalukku jääda. Hääletajate nimekirjades oli 1 144 309 isikut, referendumil käis neist hääletamas 82,86% ja Eesti iseseisvuse taastamist pooldas 77,83% hääletamas käinutest. Lätis oli hääletamas käinute protsent Eesti omast küll kõrgem, aga toetus iseseisvusele jälle natuke madalam. Välisvaatlejad, keda Eestiski oli referendumit jälgimas 127 inimest, andsid korraldusele ja tulemustele väga kõrge hinnangu.

Nõukogude Liidu keskvõimuga kõneluste jätkamiseks oli Eestil nüüd olemas väga kaalukas argument.

17. märtsile määratud üleliidulist referendumit oli Eesti

Vabariigi Ülemnõukogu otsustanud Eestis mitte korraldada, kuid hääletuspunktide avamist ei takistatud. Osavõtjate arv ei ulatunud isegi 300 tuhandeni ja selle ürituse võis lugeda läbikukkunuks.

Maikuu 1991 läks õhkkond majanduspiiril väga ärevaks. Kahe nädala jooksul rünnati 4 korral piiripunkte. Murati piiripunkt langes rünnaku objektiks 19. ja 23. mail, Luhamaa piiripunkt 21. mail ja 4. juunil. Vaid kumminuiadega relvastatud piirikaitsjad peksti läbi, rajatised rüüstati. NSV Liidu Sise-ministeeriumi eriüksused tundsid oma tööd.

13. juunil võttis Ülemnõukogu lõpuks vastu omandireformi aluste seaduse.

17. juunil 1991. aastal esitasid 26 Ülemnõukogu liiget umbusaldusavalduse valitsusele. Avalduse, mida hakati pilkavalt nimetama 26 Bakuu komissari avalduseks, võtsid esitajad kaks päeva hiljem tagasi.

20. juunil läks Ülemnõukogu suvepuhkusele.

Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi vastasseisus tõusis aina teravamalt päevakorda uute valimiste korraldamine. Ja kuigi mitte kõik poliitilised jõud polnud veel jõudnud soovini sellega kohe tegelema hakata, oli selle peale mõeldud küll igas kontoris. Eesti Komitees peeti üheks tähtsamaks aktsiooniks Eesti Vabariigi kodanike isikutunnistuste väljajagamist. Kui juba enam-vähem teada oli, missugused need tunnistused tulevad, oli Lohusalus üks nõupidamine, millel osalesid ka Savisaare valitsuse ministrid. Ja siis paluti selgitust, mis dokument see ikkagi on. Välisminister **Lennart Meri** kallutas pea natuke ühele küljele ja pikkade pausidega, mis igale sõnale kaalu juurde andsid, vastas umbes nii:

*See on ... väga tähelepanuväärne dokument. ... Te võite sellega vabalt sõita ... Tallinnast Rapla kaudu Viljandisse, ... sealt edasi Tartusse, ... ja kui teil hästi läheb, ... siis jõuate ka Tallinna tagasi.*

Sellega oli tegelikult kõik öeldud.

Ei teagi, kas nende isikutunnistuste materjali nimetada paksemaks paberiks või õhemaks kartongiks, aga niisugune keskelt kokkumurtud leht usaldust igatahes ei äratanud. Koopiamasinad olid juba sel ajal üsna täiuslikud ja väga lihtne oli võltsida dokumenti, millel turvaelemente praktiliselt polnudki.

Nende väljajagamisega jõuti vaevalt alustada, kui paar häälekamat internatsi neid Ülemnõukogus juba pea kohal lehvitasid. Missugusest allikast need saadud olid, seda nad meile muidugi ei teatanud. Nii et Ülemnõukogus isikutunnistuste vastu erilist sümpaatiat igatahes ei tundud. Nende vajalikkust põhjendati Riigikogu valimistega, et mittekodanikud hääletada ei saaks, kuid eriti veenvalt see ei kõlanud. Selle probleemi sai ka teisiti lahendada. Aga jällegi üks ajend konfliktiks oli ta igal juhul.

Rahvarinde tiivalt omakorda üllatati avalikkust ideega hakata mittekodanikele optsiooni korras kodakondsust andma. Sellega oleks öeldud, et iga Eestis alaliselt elav isik võib teatud lühikese ajavahemiku, näiteks 6 või 12 kuu jooksul taotleda Eesti kodakondsust. Ei julgeks öelda, et see idee rahvarindelasteski erilist toetust leidis, sest juba mitu aastakümnet vaadeldi demograafilist olukorda Eestis ning eestlaste õiguslikku seisundit üsna mureliku pilguga. Seetõttu kõlasid ka oponentide vastuhääled ideele väga võimsa koorina. Olukord oli pingeline.

Nii jõudsidki kätte dramaatilised augustipäevad 1991.

## Otsustavad tunnid

Saanud teada 19. augusti riigipöördest Moskvas ning erakorralise seisukorra väljakuulutamisest, ootas rahvas Ülemnõukogult otsustavat tegutsemist. Oli karta, et nüüd võidakse Eestiski hakata verd valama. Ülemnõukogus aga polnud üksmeelt. Ühed leidsid, et iseseisvus tuleb kiiresti välja kuulutada, teised olid sellele kategooriliselt vastu, kolmandad soovitasid oodata, neljandad pidasid vajalikuks konsulteerida Eesti Komiteega. Omavahelistes vestlustes võidi sel päeval üsnagi ägedaks minna. **Enn Põldroos:**

*Meemuvad kaks pingelist vaidlusvooru Hallastega. Ta väitis, et iseseisvuse väljakuulutamine jääks tühjaks ja tarbetuks deklaratsiooniks, mis ei muudaks midagi ja oleks kahjulik. Nägin teda samu mõtteid arendamas telekaamerate ees. Nimetasin teda reeturiks. Rahvusradikaalide üksmeelne kõrvalejäämine oli esmapilgul ootamatu. (Mees narrimütsiga, lk 274)*

19. augusti pärastlõunal 1991 kutsuti Eesti Komitee juhatuse esindus Toompeale konsultatsioonidele, kuid iseseisvusotsuseni ei

jõutud. Neli eestikomiteelast olid tagasi lükanud kõik neli punkti eelnõus, mis arutelule oli esitatud. Aga arutelu selleks ongi, et iga osapool ka oma sõnastusega välja tuleb. Õhtuks jõuti nii palju siiski koos teha, et Ülemnõukogu juhataja Ülo Nugis ja Eesti Komitee esimees Tunne Kelam tegid üleskutse asuda Eesti TV ja Eesti Raadio hoonete kaitsele.

Järgmisel päeval jõudis Pihkvast kohale öö läbi Eesti teedel mürisenud soomusmasinate kolonn dessantväelastega. Toompeal aga iseseisvusotsusega eriti edasi ei saadud. Ülemnõukogu arutas saalis muid asju, kusagil vaieldi eestikomiteelastega otsuse teksti üle. **Ignar Fjuk:**

*Ehkki Eesti Komitee juhtkonna varasem võitlus 3. märtsi iseseisvusreferendumi vastu oli teada, oli nende vastuseis ka 20. augusti iseseisvusotsusele jahmatamapanev. (Kaks otsustavat päeva Toompeal, lk 90)*

Sama päeva õhtupoolikul toimus Vabaduse väljakul suur rahvakoosolek, kus tungivalt nõuti Eesti iseseisvaks kuulutamist.

**Marju Lauristin:**

*Rahvarinne tegi miitingu. Kristlikud demokraadid Laari ja Hallastega eesotsas olid vaevas selle pärast, et nüüd ei kuulutataks iseseisvust välja. Kolmanda vabariigi probleem oli peaaegu suurem kui vene tankide probleem. (Teine Eesti, lk 606)*

Eesti Kongress oli ju algusest peale kuulutanud, et Eesti Vabariigi iseseisvuse taastab kodanike esinduskogu ja et Ülemnõukogul ei ole üldse õigust riikluse küsimustes mingit otsust vastu võtta. Võib päris kindel olla, et komiteelaste vastuseisul oli lisaks mingite sätete ebasobivale sõnastusele veel üks ja ilmselt isegi suurem põhjus. Iseseisvumisotsus ei tohtinud mingil juhul olla Ülemnõukogu otsus! Niisugune otsus oleks ju tähendanud, et vähemalt mingiks ajaks jääb kõrgemaks seadusandlikuks koguks ikka Ülemnõukogu, valitsust juhib Savisaar, ning neid hakkavad iseseisvunud Eesti riigi võimudena tunnustama kõik maailma riigid. Ja ainult see, et Ülemnõukogu oleks iseseisvumisotsuse vastu võtnud ka siis, kui nemad nõus poleks olnud, kallutas Eesti Komitee juhtkonna lõpuks otsuse eelnõu toetama. Väidetavalt ütles selle tookord üsna otsesõnu välja **Enn Tarto:**

*Eesti Komitee esinduseta kuulutab Ülemnõukogu iseseisvuse välja niikuinii. Meil tuleb pakkuda omapoolne sõnastus ja minna nendega asju arutama. (Tagasiteel tulevikku, lk. 129)*

Võib öelda nii, et oma kõige kaalukamat otsust – erinevalt kõigist varasematest ja ka hilisematest – ei saanud Ülemnõukogu ise üldse arutada. Selle kohta ei saanud fraktsioonid ega saadikurühmad oma arvamustki avaldada, rääkimata sellesse paranduste tegemisest. Olen kindel, et kui Ülemnõukogu oleks saanud otsuse eelnõu fraktsioonides läbi vaielda ja seda saalis mõne tunnigi menetleda, poleks välja kuulutatud mingit kolmandat vabariiki ega sünnitatud ka poolt miljonit uut kodanikku. Vastu võetud eelnõuga tegelesid ju vaid vähesed Ülemnõukogu liikmed, väideldes eestikomiteelastega selle sätete sõnastuse üle. Ja kui eelnõu lõpuks ükskord saali jõudis, tuli ta ilma pikema jututa vastu võtta, sest keegi ei teadnud, kui kauaks on veel vabadust ja võimalust oma riigi ja rahva saatust määrata. Ülemnõukogu sai aru, mis on kaalul, ega hakanud ülitähtsa otsuse tekstis tähti närima.

1991. aasta 20. augusti hilisõhtul oli iseseisev Eesti Vabariik jälle maailmakaardil tagasi. Pikk ja keeruline periood oli otsa saanud.

## Töö oli tehtud

Mida see ajalooperiood õpetas? Juba pärast Ülemnõukogu valimisi kostis ka rahvusradikaalide leerist hääli, et paljud prominentsed rahvuslased oleksid pidanud ka Ülemnõukogusse oma kandidatuuri üles seadma. Muidugi oleksid pidanud, kodanike komiteede maine oli veebruaris 1990 väga kõrge, rahvuslased oleksid saanud Ülemnõukogusse tugeva esinduse ja intrite jõud oleks märksa nõrgem olnud. Tülisid ja kiskumist kahe kogu vahel oleks kindlasti vähem olnud. Aga sama perioodi ei ole võimalik kaks korda läbi elada. Ju siis pidi meie tee niisugune olema.

Ülemnõukogu oskas ära kasutada kõik võimalused, mis tekkisid eesti rahva tahte maailmale teadvustamiseks ja eestlaste endi rahvusuhkuse tõstmiseks. Ta püüdis mõnikord ka Eesti

Komiteed pilvedest maa peale tagasi tuua ja mõtlema panna, et okupeeritud riigist ei saa kohe järgmisel hommikul ärgata iseseisvasse riiki, nagu merest ei ole võimalik kuivade rõivastega välja tulla ja kohe promenaadile kõndima minna. Eesti Komitee omakorda hoidis kindlalt järjepidevuse liini ega andnud ka Ülemnõukogule võimalust hakata arutama sellest liinist kõrvalekaldumist.

Eesti iseseisvuse taastas eesti rahvas. Taastasime meie kõik. Maailmas on palju rahvaid, kelle ülimald sooviks on iseseisvus ja oma riik, kuid neil kas ei ole võimalik valida enda hulgast esindust, kes nende tahte maailmale teatavaks teeks, või ei ole maailm veel valmis selle esinduse teadet kuulda võtma.

Võime öelda, et Eestis taastas kogu rahvas iseseisvust kuni 20. augustini 1991. aastal. Ta tegi seda ka veel suurel miitingul Vabaduse väljakul. Aga selle ajaloolise päeva hilisõhtul kell 23.02 ei olnud rahval enam võimalik midagi teha. Siis oli kätte jõudnud hetk, kus rahva saatuse pidid tema nimel määrama need, kellele ta oma hääletega selleks õiguse oli andnud. Nüüd tuli Eesti Vabariigi iseseisvus taastada ainult neil, kes olid hääleõigusega jäänud Toompea lossi istungitesaali. Neid oli 70 Ülemnõukogu liiget, üks ei hääletanud, 69 võtsid vastu Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest. Kellaosutid näitasid 23.04.

Rahvas oli oma lootused sidunud Ülemnõukoguga, ta ei olnud kuulda võtnud mingeid boikotiüleskutseid, vaid oli kõrgema seadusandliku kogu olulisi samme alati mõistnud ja neid toetanud. Eesti Vabariigi Ülemnõukogu 1991. aasta 20. augusti otsus oli rahvusvaheliselt tunnustatud riigiõigusakt, mis viis Eesti Vabariigi juba kuu aja pärast Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks.

Ülemnõukogul aga tuli jätkata ning teha veel palju tööd. Seadustest, mis Ülemnõukogu võttis vastu iseseisvuse taastamisest kuni oma volituste lõpetamiseni 1992. aasta septembris, väärivad kindlasti märkimist

Kohtute seadus  
Kohtuniku staatuse seadus  
Seadus Eesti advokatuuri kohta

Kaubandusliku meresõidu koodeks  
Maareformi seadus  
Käibemaksuseadus  
Maanteeseadus  
Kaitseteenistuse seadus  
Lastetoetuse seadus  
Põllumajandusreformi seadus  
Liiklusseadus  
Haridusseadus  
Riigikogu valimisseadus  
Riiklike ja munitsipaalaluruumide erastamise seadus  
Elamuseadus  
Kriminaalkoodeks  
Seadus Eesti krooni tagamise kohta  
Rahaseadus  
Välisvaluutaseadus  
Väljateenitud aastate pensionide seadus  
Soodustingimustel vanaduspensionide seadus  
Liikluskindlustuse seadus  
Kodanikukaitse seadus  
Haldusõigusrikkumiste seadustik  
Maa hinna seadus  
Vabariigi Presidendi Valimise seadus  
Pankrotiseadus  
Kaubamärgiseadus  
Puhkuse seadus  
Ühistuseadus

Ülemnõukogu oli oma ülesande täitnud.

**Eesti Vabariigi Ülemnõukogu poolt**

**vastu võetud**

**õigusakte**

# EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

## Eesti riiklikust staatusest

Eesti NSV Ülemnõukogu kinnitab, et Eesti Vabariigi okupeerimine NSV Liidu poolt 17. juunil 1940. a ei ole katkestanud Eesti Vabariigi olemasolu *de jure*. Eesti Vabariigi territoorium on okupeeritud tänaseni.

Eesti NSV Ülemnõukogu,

Arvestades eesti rahva selgesti väljendatud tahet Eesti Vabariigi iseseisvuse ja seadusliku riigivõimu taastamiseks

Tunnistab Eestis NSV Liidu riigivõimu ebaseaduslikkust selle kehtestamise momendist alates ja kuulutab välja Eesti Vabariigi taastamise (*restitutio ad integrum*);

Kuulutab välja üleminekuperioodi, mis lõpeb Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite moodustamisega.

Üleminekuperioodiks töötab Eesti NSV Ülemnõukogu välja valitsemise ajutise korra koos õiguslike garantiidega kõigile elanikele, rahvusest sõltumata.

Käesolev otsus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 30. märtsil 1990

## EESTI NSV ÜLEMNÕUKOGU DEKLARATSIOON

### Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst

Eesti NSV Ülemnõukogu tunnustab Eesti Kongressi Eesti Vabariigi kodanikkonna esinduskoguna ning Eesti Vabariigi riigivõimu taastajana.

Eesti NSV Ülemnõukogu on valmis koostööks Eesti Kongressi ja Eesti Komiteega Eesti Vabariigi taastamiseks õigusliku järjepidevuse alusel.

Eesti NSV Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 30. märtsil 1990

# EESTI NÕUKOGUDE SOTSIALISTLIKU VABARIIGI SEADUS

## Eesti sümboolikast

Eesti NSV Ülemnõukogu, lähtudes eesmärgist taastada iseseisev Eesti riik ja juhindudes Eesti NSV Ülemnõukogu 1990. aasta 30. märtsi otsusest “Eesti riiklikust staatusest” **otsustab:**

1. Tunnistada kehtetuks nimetus „Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik“ ja võtta kasutusele ametliku nimetusena „Eesti Vabariik“.

2. Lõpetada Eesti NSV vapi, lipu ja hümnini kasutamine riiklike sümbolitena.

3. Rakendada Eesti Vabariigi 1938. a põhiseaduse järgmised paragrahvid:

“§ 1. Eesti on iseseisev ja sõltumatu vabariik, kus kõrgeima riigivõimu kandja on rahvas.

§ 2. Eesti riigi maa-ala on lahutamatu tervik.

§ 4. Eestis on jõus ainult tema oma asutiste poolt kehtima-pandud seadused.”

Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud eeskirjad kehtivad Eestis õigusliku korra lahutamatu osadena.

Keegi ei või end vabandada seaduse mittetundmisega.

9. Eesti Vabariik tagab kõigile elanikele usuvabaduse, sealjuures vabaduse tunnustada oma usku, saada ja anda usuõpetust, kuuluda kirikusse või usuorganisatsiooni ja täita selle tavasid.

10. Kõik Eesti Vabariigis tegutsevad riigiorganid, ettevõtted, asutused, organisatsioonid ning üksikisikud on kohustatud täitma Eestis käesoleva seaduse alusel kehtivaid seadusi ja teisi normatiivakte.

11. Käesolev seadus jõustub vastuvõtmise hetkest.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 16. mail 1990

# EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU AVALDUS

## Seoses olukorra teravnemisega Baltikumis

Balti kriisi on viimasel ajal süvendatud. Ööl vastu 21. jaanuari toimus Riias relvastatud rünnak seadusliku riigivõimu vastu. Tallinnas pandi toime plahvatusi eesmärgiga destabiliseerida olukorda ja luua eeldused relvastatud sekkumiseks ka Eestis.

Eeltooduga seoses Eesti Vabariigi Ülemnõukogu konstateerib:

1) tegemist on hoolikalt ette valmistatud Balti rahvaste vastu suunatud plaaniga, mis toetub 1940. aastal Balti riikide okupeerimisest saadud kogemustele. Sama stsenaariumi järgi tegutses Nõukogude Liit sõjajärgsetel aastatel ka Ida-Euroopas;

2) katse vägivalda kasutades laiali saata Leedu, Läti ja Eesti seaduslikult valitud riigiorganid on samm demokraatia hävitamiseks Nõukogude Liidus. Oma võimu säilitamiseks püüavad partokraatia ja sõjalis-tööstuslik kompleks õhutada mitmel pool NSV Liidu territooriumil pingeid eri rahvuste vahel ning provotseerida kokkupõrkeid.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu pöördub Nõukogude Liidu juhtkonna ja kogu maailma avalikkuse poole üleskutsega:

1) võtta teadmiseks, et Baltikumis ei seisa vastamisi erinevad rahvusgrupid, vaid arusaamad ühiskonna arengust. Tegu on tagurlike jõudude katsega lüüa Balti rahvaste vabaduspüüed ning peatada demokratsiseerimisprotsess Nõukogude Liidu territooriumil;

2) Nõukogude Liidu presidendil võtta kasutusele abinõud NSV Liidu eriüksuste viivitamatuks väljaviimiseks Baltikumist, kuna need põhjustavad pingeid ja verevalamist. Kahepoolsetel läbirääkimistel Eesti Vabariigi ja Nõukogude Liidu vahel määrata kindlaks Eesti Vabariigi territooriumil asuvate Nõukogude sõjaväeosade staatus;

3) Nõukogude Liidu presidendil anda sõjaväele korraldus sulgeda Eesti Vabariigis Keilas sõjaväe territooriumil asuv raadiojaam "Nadežda", mis tegeleb rahvustevahelise vaenu õhutamise ja sõjapropagandaga.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu on veendunud, et Eesti Vabariigi elanikud ei lähe kaasa provokatsioonidega ning säilitavad rahu ja tasakaalu.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 21. jaanuaril 1990

## EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

1991. aasta 3. märtsil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise  
küsimuses korraldatud referendum tulemuse kinnitamise kohta

Kinnitada Eesti Vabariigi Valimiskomisjoni protokoll Eesti  
Vabariigi iseseisvuse taastamise küsimuses 1991. aasta 3. märtsil  
korraldatud referendum tulemuste kohta.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 11. märtsil 1991

## EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU AVALDUS

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu teatab kõikide riikide parlamentidele ja valitsustele, et 3. märtsil 1991. aastal viidi Eesti Vabariigis rahvusvaheliste vaatlejate kohalolekul läbi referendum riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamise küsimuses. Vabariigi elanikkonnale esitati küsimus:

### **Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamist?**

Referendumist võttis osa 82,86% hääleõiguslikest elanikest. Esitatud küsimusele vastas "jah" 77,83% hääletanute.

Ülemnõukogu tõdeb, et vastavalt referendum tulemusele on saanud veenva kinnituse Eesti rahva tahe kasutada oma võõrandamatut õigust Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamiseks. Eesti rahvas avaldas oma toetust Ülemnõukogu ja Eesti Vabariigi Valitsuse poolt läbiviidavale riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamise poliitikale.

Ülemnõukogu teatab, et ta loeb referendum tulemuse rahva kõrgeimaks tahteavalduseks, mis on vastuvaidlematuks aluseks Eesti Vabariigi riigorganite tegevusele iseseisvuse taastamisel. Seega on välistatud Eesti liitumine Nõukogude Liidu juhtkonna poolt välja töötatava liidulepinguga mis tahes alustel.

Ülemnõukogu avaldab lootust, et kõik riigid, tunnistades Eesti rahva tahteavaldust ning talle kuuluvat õigust riiklikule iseseisvusele, ühendavad oma jõupingutused Teise maailmasõja viimase pärandi likvideerimiseks Euroopas ning Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamiseks.

Ülemnõukogu pöördub maailma riikide parlamentide ja valitsuste poole üleskutsega tunnustada Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsust kui demokraatlikult moodustatud organeid, kellega arendatakse suhteid lähtudes iseseisvumise teel saavutatud riikliku sõltumatus astmest.

Ülemnõukogu tänab kõiki riike, kes jätkuvalt juhivad 1940. aastal Nõukogude Liidu poolt toime pandud Eesti Vabariigi anneksiooni mittetunnustamisest, samuti riike, kes on avaldanud toetust Eesti rahva taasiseseisvumise püüdlustele.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL  
Tallinn, 11. märtsil 1991

EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU  
PÖÖRDUMINE  
NSV LIIDU PRESIDENDI M. GORBATŠOVI POOLE

Lugupeetud president!

3. märtsil 1991. aastal viidi Eesti Vabariigis rahvusvaheliste vaatlejate kohalolekul läbi referendum riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamise küsimuses. Vabariigi elanikkonnale esitati küsimus:

**Kas Teie tahate Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamist?**

Referendumist võttis osa 82,86% hääleõiguslikest elanikest. Esitatud küsimusele vastas “jah” 77,83% hääletanutest.

Vastavalt referendum tulemustele on saanud veenva kinnituse Eesti rahva tahe Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamiseks. Seega tuleb lugeda Eesti rahva tahte vastaseks mis tahes katsed siduda Eesti Nõukogude Liidu võimkonnaga.

Referendumi tulemus välistab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ja Valitsuse õiguse osaleda läbirääkimistes liidulepingu üle või ühineda liidulepinguga selle mis tahes kujul.

Ülemnõukogu kinnitab jätkuvalt, et ta on valmis läbirääkimisteks Nõukogude Liiduga 1940. aastal Eesti rahvale osaks saanud ülekohtu heastamise ning Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse ja sõltumatus taastamise küsimustes ning avaldab lootust läbirääkimiste võimalikult kiireks alustamiseks.

Arvestades Teie väljapaistvat panust tänase Euroopa kujundamisel, ootame isiklikult Teilt ka Eesti rahva tahte austamist.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 11. märtsil 1991

## EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

### NSV Liidu 1991. aasta 17. märtsi referendumi kohta Eesti Vabariigi territooriumil

Lähtudes sellest, et Eesti Vabariik on NSV Liidu poolt vägivaldselt annekteeritud ja et Eesti Vabariigi elanikud on 1991. aasta 3. märtsil toimunud referendumil selgelt väljendanud oma soovi taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus ja sõltumatus, puudub Eesti Vabariigi riigivõimuorganeil õiguslik ja poliitiline alus korraldada Eesti Vabariigis 1991. aasta 17. märtsil NSV Liidu referendumit. Arvestades aga sealjuures seda, et Eesti Vabariigi territooriumil asuvad NSV Liidu kodanikud, kes võivad avaldada soovi osaleda NSV Liidu 1991. aasta 17. märtsi referendumil, otsustab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu:

1. Mitte korraldada Eesti Vabariigis 1991. aasta 17. märtsile kavandatud NSV Liidu referendumit.

2. Eesti Vabariigi territooriumil asuvad NSV Liidu kodanikud võivad osaleda NSV Liidu referendumil oma vaba tahte alusel.

3. Tunnistada, et NSV Liidu referendumitulemused ei too Eesti Vabariigi jaoks kaasa õiguslikke tagajärgi ega ole poliitiliselt siduvad Eesti Vabariigi ja NSV Liidu suhete edasisel kujunemisel.

4. Käesolev otsus jõustub tema vastuvõtmise momendist.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 11. märtsil 1991

## EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

### 1991. a 3. märtsil Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamise küsimuses toimunud referendumi tulemuste arvestamisest Eesti Vabariigi riigivõimuorganite tegevuses

Lähtudes sellest, et 3. märtsil toimunud referendumil avaldas Eesti elanikkonna valdav enamus tahet taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus ja sõltumatus, otsustab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu:

Pidada vajalikuks koostöös kõigi iseseisvust toetavate poliitiliste jõududega kuu aja jooksul välja töötada ja oma tegevuse aluseks võtta konkreetsete riigiõiguslike ning sise- ja välispoliitiliste sammude kava, mis kindlustaksid riigiõiguslikud alused omariiklusele, Eesti riigivõimusüsteemi lahutamise Nõukogude Liidu riigivõimusüsteemist, Eesti Vabariigi riigivõimuorganite kontrolli Eesti territooriumi üle, Eesti majanduse funktsioneerimise riiklikult iseseisvas Eestis, selleks et jõuda üleminekuperioodi lõpetamiseni Eesti Vabariigi põhiseaduslike riigivõimuorganite taastamisega demokraatlike valimiste teel.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 13. märtsil 1991

# EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

## Eesti riiklikust iseseisvusest

Lähtudes Eesti Vabariigi järjekestvusest rahvusvahelise õiguse subjektina,

toetudes 1991. aasta 3. märtsi rahvahääletusel Eesti elanikkonna selgesti väljendatud tahteavaldusele taastada Eesti Vabariigi riiklik iseseisvus,

arvestades 1990. aasta 30. märtsi Eesti NSV Ülemnõukogu otsust "*Eesti riiklikust staatusest*" ja Eesti NSV Ülemnõukogu deklaratsiooni "*Eesti NSV Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostööst*",

võttes arvesse, et NSV Liidus toimunud riigipööre seab tõsisesse ohtu Eestis toimuvad demokraatlikud protsessid ning on teinud võimatuks Eesti Vabariigi riikliku iseseisvuse taastamise NSV Liiduga kahepoolsete läbirääkimiste teel

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu **otsustab**:

1. Kinnitada Eesti Vabariigi riiklikku iseseisvust ja taotleda Eesti Vabariigi diplomaatiliste suhete taastamist.

2. Eesti Vabariigi põhiseaduse väljatöötamiseks ning rahvahääletusele esitamiseks moodustada Põhiseaduslik Assamblee, mille koosseis kujundatakse delegeerimise teel Eesti Vabariigi kõrgeima seadusandliku riigivõimuorgani Eesti Vabariigi Ülemnõukogu ning Eesti Vabariigi kodanikkonna esinduskogu Eesti Kongressi poolt.

3. Viia läbi Eesti Vabariigi uue põhiseaduse järgi Eesti Vabariigi parlamendivalimised 1992. aasta jooksul.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 20. augustil 1991

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu  
 12. koosseisu 46. istungjärk  
 Istungjärku juhatab ÜLO NUGIS  
 20. august 1991 k 23.02

## Otsus Eesti riiklikust iseseisvusest

Personaalne hääletamine.  
 Hääletamise tulemused:

Kohal 70  
 X Puudub 34

+ Poolt 69

- Vastu 0

0 Erapooletu 0

---

Hääletas 69

\* Ei hääletanud 1

Nr.	Nimi	Keda esindab	Otsus
1.	Aaskivi, Ülle	Viljandi	+
2.	Abdurahmanov, Zijautdin		X
3.	Ahaladze, Goderdzi		X
4.	Ahven, Mati	Jõgeva	+
5.	Aksinin, Nikolai	Tallinn	X
6.	Allik, Jaak	Viljandi	X
7.	Ammas, Andres	Lääne	+
8.	Andrejev, Viktor	Kohtla-Järve	X
9.	Annus, Lembit	Tallinn	X
10.	Anton, Tõnu	Tartu	+
11.	Anton, Uno	Viljandi	+
12.	Arjakas, Küлло	Pärnu	X
13.	Arro, Lembit	Rapla	+
14.	Eller, Hillar	Hiiumaa	+
15.	Ellik, Kaljo	Saare	+
16.	Fjuk, Ignar	Põlva	+
17.	Grigorjev, Pavel	Narva	X
18.	Gussev, Aleksandr	Tallinn	X
19.	Hallaste, Illar	Lääne-Viru	+
20.	Hänni, Liia	Tartumaa	+

21.	Israeljan, Genik	Tallinn		X
22.	Jermolajev, Viktor	Tallinn		X
23.	Jermoškin, Pavel	Kohtla-Järve		X
24.	Jevstignejev, Juri	Sillamäe		X
25.	Junti, Arvo	Pärnumaa	+	
26.	Jõerüüt, Jaak	Tallinn	+	
27.	Järlik, Rein	Tartu	+	
28.	Järvesaar, Ants	Pärnumaa	+	
29.	Jürjo, Villu	Võru	+	
30.	Kalda, Hillar	Võru	+	
31.	Kallas, Teet	Tallinn	+	
32.	Kama, Kaido	Võru		X
33.	Kask, Peet	Tallinn	+	
34.	Kass, Johannes	Pärnu	+	
35.	Koha, Kalju	Tartumaa	+	
36.	Kois, Valeri	Ida-Viru	+	
37.	Kolossova, Mai	Valga	+	
38.	Kork, Jüri	Valga	+	
39.	Kork, Toomas	Lääne-Viru	+	
40.	Kostabi, Heino	Põlva	+	
41.	Kuznetsov, Vladimir	Narva		X
42.	Kotšegarov, Jevgeni			X
43.	Kõo, Ahti	Pärnu	+	
44.	Käbin, Tiit	Tallinn	+	
45.	Käärma, Ants	Järva	+	
46.	Laar, Mart	Tallinn	+	
47.	Labassov, Aleksandr	Tallinn		X
48.	Lauristin, Marju	Tartu	+	
49.	Lebedev, Vladimir	Tallinn		X
50.	Leisson, Enn	Tallinn	+	
51.	Liim, Jüri	Harju	+	
52.	Lippmaa, Jaan	Pärnu	+	
53.	Lutt, Peeter	Pärnumaa		X
54.	Maarend, Alar	Järva	+	
55.	Made, Tiit	Lääne-Viru	+	
56.	Madisson, Mart	Põlva	+	
57.	Malkovski, Vladimir	Narva		X
58.	Mets, Tõnis	Lääne	+	
59.	Menšikov, Vitali	Sillamäe		X
60.	Mölder, Aavo	Tartumaa	+	
61.	Novohatski, Anatoli	Sillamäe		X
62.	Nugis, Ülo	Tallinn	+	

63.	Paju, Ants	Jõgeva	+	
64.	Panfilov, Pavel	Tallinn		X
65.	Parder, Eldur	Valga	+	
66.	Peterson, Heldur	Tartumaa	+	
67.	Petinov, Sergei	Tallinn		X
68.	Pohla, Vello	Tallinn		X
69.	Prii, Andrei	Saare	+	
70.	Priks, Priidu	Kohtla-Järve	+	
71.	Pöld, Jüri	Saare	+	
72.	Pöldroos, Enn	Tallinn	+	
73.	Raig, Ivar	Harju		X
74.	Raud, Koit	Ida-Viru	+	
75.	Reinson, Jüri	Pärnumaa	+	
76.	Ristkok, Andrus	Rapla	+	
77.	Rätsep, Jüri	Viljandi	+	
78.	Rüütel, Arnold	Tartu	+	
79.	Saarman, Tõnu	Jõgeva	+	
80.	Savisaar, Edgar	Lääne-Viru	+	
81.	Schotter, Hanno	Rapla	+	
82.	Sergij, Klavdia	Harju		*
83.	Sirendi, Arvo	Harju		X
84.	Sovetnikov, Sergei	Narva		X
85.	Sööt, Lehte	Tartu	+	
86.	Zahharov, Nikolai	Kohtla-Järve		X
87.	Zolin, Nikolai	Narva		X
88.	Zöbin, Aleksei	Tallinn		X
89.	Tamm, Aldo	Ida-Viru	+	
90.	Tamme, Rein	Tallinn	+	
91.	Tarand, Andres	Harju	+	
92.	Telgmaa, Juhan	Jõgeva		X
93.	Titma, Mikk	Tallinn		X
94.	Toome, Indrek	Tallinn	+	
95.	Tupp, Enn	Võru	+	
96.	Tähiste, Ain	Hiiumaa	+	
97.	Ugandi, Uno	Järva	+	
98.	Uluots, Ülo	Lääne	+	
99.	Valk, Heinrich	Tallinn	+	
100.	Veetõusme, Ants	Tartu	+	
101.	Veidemann, Rein	Tallinn	+	
102.	Viirelaid, Helgi	Kohtla-Järve	+	
103.	Volkov, Sergei			X
104.	Väljas, Vaino	Tallinn	+	

## EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

### Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee tööülesannetest ja töökorraldusest

Lähtudes oma 1991. aasta 20. augusti otsusest “Eesti riiklikust iseseisvusest”, otsustab Eesti Vabariigi Ülemnõukogu:

1. Eesti Vabariigi Põhiseaduslik Assamblee on normiloova õigusega organ, kelle ülesanne on välja töötada Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu.

2. Põhiseaduslik Assamblee tuleb kokku 1 nädala jooksul pärast selle moodustamist Ülemnõukogu esimehe kutsel, kes juhib Assamblee tööd juhataja valimiseni. Organisatsiooniliselt tagab Assamblee töö Ülemnõukogu Kantselei.

3. Põhiseadusliku Assamblee juhatajal on õigus Assamblee nimel sõlmida tööttevõtulepinguid teadlaste ning ekspertidega Assamblee töö tagamiseks.

4. Põhiseadusliku Assamblee sisemise töökorralduse küsimused otsustatakse lihthäälteenamusega.

5. Eesti Vabariigi põhiseaduse eelnõu Ülemnõukogule esitamise tähtaeg on 1991. aasta 15. november. Ülemnõukogule esitatakse põhiseaduse eelnõu, mille esitamist pooldab enamik Assamblee liikmeid. Ülemnõukogu otsustab eelnõu rahvahääletusele paneku.

6. Põhiseadusliku Assamblee tegevus lõpeb rahvahääletuse väljakuulutamise päeval.

7. Põhiseadusliku Assamblee liikmele makstakse tema osavõtu eest Assamblee tööst päevaraha ja kompenseeritakse muud kulud vastavalt kehtivale korrale.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 3. septembril 1991

# EESTI VABARIIGI ÜLEMNÕUKOGU OTSUS

## Eesti Vabariigi kodakondsuse kohta

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu otsustab:

1. Pidada vajalikuks rakendada Eesti Vabariigi 1938. aasta “Kodakondsuse seadus”.

2. Teha ülesandeks Eesti Vabariigi Valitsusele esitada kolme nädala jooksul Eesti Vabariigi Ülemnõukogule seaduse eelnõu Eesti Vabariigi 1938. aasta “Kodakondsuse seaduse” rakendamise kohta.

Eesti Vabariigi Ülemnõukogu esimees A. RÜÜTEL

Tallinn, 6. novembril 1991

**Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed,**

**kes võtsid vastu**

**otsuse**

**Eesti riiklikust iseseisvusest**





## Ülle Aaskivi (aastani 1974 Kiin)

- Jurist, prokurör
- Sünd. 5. detsembril 1950. aastal Viljandis
- Viljandi I Keskkool 1968, TRÜ 1974 (õigusteadus)
- 1974 – 75 Jõgeva Rajooni Prokuratuuri abiprokurör
- 1975 – 79 Gagarini-nim Nädissovhoosi juriskonsult
- 1979 – 89 Viljandi Rajooni Prokuratuuri abiprokurör
- 1988 Rahvarinde Sakalamaa algatus- ja kesктоimkonna liige, Rahvarinde programmitoimkonna liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik
- 1991 – 1992 Põhiseaduse Assamblee liige

Viljandi valimisringkond nr. 41

Näen uuel Ülemnõukogul üht põhiülesannet valmistada ette seadusandlik baas ja garantiid Eesti Vabariigi taastamiseks ning viia Eesti seaduslike, rahvusvahelise õiguse normidele vastavate parlamendivalimisteni.

Sakala, 15. märts 1990



## **Mati Ahven**

- Mehaanikainsener
- Sünd. 3. veebruaril 1943. aastal Tartumaal Rannus
- Põltsamaa Keskkool 1961, EPA 1969 (põllumajanduse mehhaniseerimine)
- 1963 – 66 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1969 – 82 Põltsamaa Rajoonidevahelise Põllumajandustehnika Tootmiskoondise mehaanik, tsehhi insener, tootmisjaoskonna meister, automajandi ülem
- 1982 – 86 M. Lillevere nim kolhoosi töökaitseinsener
- 1986 – 90 Põltsamaa Rajoonidevahelise Põllumajandustehnika Tootmiskoondise tootmisala juhataja asetäitja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige

Jõgeva valimisringkond nr. 27

Minu esiisad ja hõimlased on võidelnud vabaduse ja õigluse eest alates Pühajärve sõjast ja lõpetades Vabadussõjaga.

Nüüd on minu kord püüda teha kõik endast olenev vaba Eesti eest.

Vooremaa, 17. märts 1990



## Andres Ammas

- Pedagoog, ajakirjanik
- Sünd. 25. veebruaril 1962. aastal Tallinnas
- Haapsalu I Keskkool 1979, TRK 1984 (muusikapedagoogika), 1984 – 87 TRÜ (psühholoogia, ei lõpetanud), 1987 – 93 žurnalistika
- 1982 – 86 Haapsalu I Keskkooli õpetaja, 1986 – 87 õppealajuhataja
- 1987 – 88 Haapsalu RSN Täitevkomitee kultuuriosakonna juhataja
- 1987 Eesti Muinsuskaitseeltsi liige
- 1988 Rahvarinde aktivist
- 1988 – 90 Haapsalu I Keskkooli õpetaja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu ajakirjanduskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Haapsalu valimisringkond nr. 23

Eesti Kongressi valimised läksid ülitedukalt. Äkki ei olegi nüüd Ülemnõukogu enam vaja valida?

Arvan, et on siiski. Eesti Kongress on küll Eesti Vabariigi kodanike esinduskogu, kuid sel puudub täidesaatev aparaat. Igapäevane elu peab ju kestma normaalselt, muidu tekib kaos.

Lennart Meri ütles selle kohta kenasti, et me vajame nii Eesti Kongressi moraalset jõudu, milles avaldub rahva tahe, kui ka Ülemnõukogu, millesse on koondunud tehnilised oskused selle tahte teostamiseks.

Läänlane, 13. märts 1990



## Tõnu Anton

- Jurist
- Sünd. 26. aprillil 1953. aastal Pärnus
- Pärnu I Keskkool 1966, TRÜ 1971 (õigusteadus)
- 1975 – 90 Tartu Linna RSN Täitevkomitee vaneminspektor, osakonnajuhataja, TK sekretär
- Alates 1979 TRÜ mittekoosseisuline õppejõud
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee juhataja

Tartu linnavalimisringkond nr. 21

Arvan, et kahjuks või õnneks tähistab MRP kui suurvõimude maailmajaigamise sümbol ka praegust ajajärku. Hoian põialt, et seekord jätkuks maailma uuel kaardil ruumi ka Eestile. Usun, et seekord on protsessis osalemise võimalus ka Eesti rahval. Seda peab kasutama.

Edasi, 2. märts 1990



## Uno Anton

- Agronoom, põllumajandusjuht
- Sünd. 4. aprillil 1942. aastal Viljandimaal Suislepas
- Paide Kutsekool 1961, Viljandi Kaugõppekeskkool 1963, EPA 1971 (agronoomia)
- 1961 – 63 Eesti Põllumajandustehnika Viljandi osakonna ekskavaatorijuht
- 1963 – 66 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1971 – 72 Vambola kolhoosi osakonnajuhataja
- 1972 – 73 Tarvastu kolhoosi osakonnajuhataja
- 1973 – 76 Kärstna kolhoosi peaaagronoom, 1976 – 81 esimees
- 1981 – 90 Tarvastu kolhoosi esimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige

Viljandi valimisringkond nr. 41

Tänapäeval oleme oma linnad loovutanud muulastele. Olen veendunud, et ka nüüd hakkab võitluses iseseisvuse eest otsustavat osa kandma taas elule ärkav eesti küla.

Sakala, 10. märts 1990



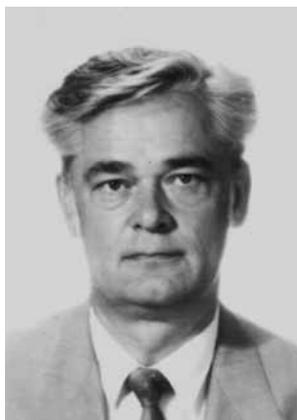
## Lembit Arro

- Agronoom, põllumajandusjuht
- Sünd. 15. aprillil 1930. aastal Kabala vallas Laikmal
- Kabala 6-klassiline algkool 1944, 1951 – 52 ja 1955 – 57 Kolhooside Esimeeste Ettevalmistamise Põllumajanduslik Keskkool Kehtnas , EPA 1969 (agronoomia)
- 1944 – 49 Kodus talutööl
- 1949 – 51 Uue Elu kolhoosi põllutööliline ja brigadir
- 1952 – 55 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1957 – 58 Uue Elu kolhoosi melioraator ja metsaülem
- 1958 – 59 EKP Rapla Rajoonikomitee instruktor
- 1959 – 90 Punalipu (aastast 1964 Kaiu) kolhoosi esimees
- 1989 Eesti Muinsuskaitseeltsi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige

Rapla valimisringkond nr. 37

Toetan Eesti iseseisvuse taastamist parlamentlikul teel. Tahan võidelda selle eest, et maainimesele saaks loodud eeldused vaba ja inimväärse elu saavutamiseks ning külade ja talude taaselustamiseks, maarahva materiaalsete ja vaimsete tarvete rahuldamiseks, maainimese võimete ja andekuse väljarendamiseks ning hariduse väärtustamiseks ja eneseteostuseks.

L. Arro valimisplatvormist



## Hillar Eller

- Jurist, ühiskonnategelane
- Sünd. 15. detsembril 1939. aastal Hiiumaal Kärdlas
- Kärdla Keskkool 1958, TRÜ 1973 (õigusteadus)  
Leningradi Kõrgem Parteikool 1981
- 1958 – 63 Hiiumaal sporditööl
- 1963 – 70 ELKNÜ Hiiumaa rajoonikomitee sekretär
- 1970 – 72 Hiiumaa Rahvakontrollikomitee esimees
- 1972 – 76 Kalurikolhoosi Hiiu Kalur osakonnajuhataja
- 1976 – 77 EKP KK inspektor
- 1977 – 89 EKP Hiiumaa Rajoonikomitee I sekretär
- 1989 – 90 EKP KK osakonnajuhataja
- 1980 – 90 Eesti NSV Ülemnõukogu saadik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Hiiumaa valimisringkond nr. 26

Mingi deklaratsioon, laul, vile ega vaga soov ei tee meid vabaks minevikust ja tänapäevast. Arvan, et kõige radikaalsemad on need otsused, mida tegeliku olukorra muutmiseks ka kasutada saab. [---] Arvan, et Eesti Kongress ja Ülemnõukogu saavutavad koos rohkem, kui kumbki eraldi.

Ühistöö, 15. mai 1990



## **Kaljo Ellik**

- Agronoom
- Sünd. 9. mail 1948. aastal Saaremaal Siiksaare külas
- Kingissepa I Keskkool 1963, Rápina Aiandustehnikum 1968, EPA 1975 (agronoomia)
- 1968 – 69 Kingissepa rajooni Kommunisti kolhoosi aiandusagronoom
- 1969 – 78 Kingissepa Rajooni Seemneinspektsiooni vanemagronoom-inspektor
- 1978 – 90 Kingissepa RSN Täitevkomitee aseesimees
- 1990 Kuressaare aselinnapea
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Kingissepa valimisringkond nr. 28

Sallimatus on demokraatia surmavaenlane. Raske on mõelda, et sellise pagasiga, kus kõikjal jääb vajaka humaansusest, kõlblusest ja üksteisemõistmisest, tahame astuda iseseisvasse Eestisse. Kindlasti toetan rahva-saadikute täiskogu poolt vastu võetud Eesti riikliku sõltumatuse deklaratsiooni. Saarte Hääl, 1. märts 1990



## **Ignar Fjuk**

- Arhitekt
- Sünd. 12. märtsil 1953. aastal Tartus
- Tartu I Keskkool 1971, ERKI 1976 (arhitektuur)
- 1976 – 78 Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse arhitekt
- 1978 – 88 Eesti Maaehitusprojekti sektorijuhataja
- 1988 – 90 Ehituskomitee arhitektuuri peavalitsuse juhataja
- 1987 – 89 Loomeliitude Kultuurinõukogu asutaja, esimene eesistuja
- 1988 Deklaratsiooni “Eesti NSV suveräänsusest” algteksti autor
- 1988 – 90 Rahvarinde volikogu liige,  
1990 – 92 Rahvarinde eestseisuse liige ja eesistuja
- 1989 – 91 NSVL Rahvasaadikute Kongressi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni liige,  
1991 – 92 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik,  
Eesti Komitee I ja II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige ja Põhiseaduse  
rakendusseaduse toimkonna liige

Põlva valimisringkond nr. 31

Kultuurinõukogu kaudu avastasin enda jaoks võimaluse realiseerida meis igäihe jaoks püha õigust ja kohustust osaleda poliitilise tegevuse kaudu kultuuri, rahva ja riigi taassünnil. [---] Taastame ja teeme tugevaks EESTI VABARIIGI, kindlustame kodu oma lastele.

I. Fjuki valimisplatvormist



## Illar Hallaste

- Kirikuõpetaja
- Sünd. 6. mail 1959. aastal Kohtla-Järvel
- TSIK-i Otepää filiaal 1972 – 76 (ei lõpetanud), Kohtla-Järve Kaugõppekeskkool 1977, TRÜ 1977 – 79 (õigusteadus, ei lõpetanud), EELK Usuteaduse Instituut 1979 – 82
- 1977 Kohtla-Järve Autokummide Remonditehase lukksepp
- 1980 – 82 Suure-Jaani sidejaoskonna ülem
- 1982 – 83 Laiuse ja Palamuse koguduste õpetaja
- 1983 – 88 Torma Maarja koguduse õpetaja, alates 1988 Kadrina koguduse õpetaja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige, II koosseisu juhatuse liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 3. toimkonna esimees

Rakvere valimisringkond nr. 36

Eesti Kongress ei ole veel E.V. parlament ja järelikult ei saa ta vastu võtta seadusi. Loomulikult pole ka ENSV Ülemnõukogu parlament, vaid ainult okupatsioonivõimu haldusorgan, mille ülesandeks on tagada tsiviilelu normaalne funktsioneerimine Eestis. Tal ei ole õigust täita riiklikke funktsioone, sõlmida lepinguid riikidega, lahendada kodakondsusküsimusi, algatada referendumeid jms. Enesestmõistetavalt ei saa ta ka kuulutada välja Eesti Vabariiki.

Viru Sõna, 21. veebruar 1990



## **Liia Hänni (aastani 1968 Juulik)**

- Astrofüüsik, füüsika-matemaatikakandidaat 1986
- Sünd. 4. oktoobril 1946. aastal Saaremaal Lümada vallas Atlal
- Kingissepa I Keskkool 1965, TRÜ 1970 (füüsika)
- 1970 – 90 TA Astrofüüsika ja Atmosfäärfüüsika Instituut
- 1988 Rahvarinde Tõravere Observatooriumi tugirühma volinik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige,  
1991 – 92 ÜNPresiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik,  
Eesti Komitee I ja II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 1. toimkonna aseesimees,  
redaktsioonitoimkonna esimees

Tartu maavalimisringkond nr. 39

Ainult vaba rahvana saame me elada vabade ja väarikate inimestena. Selle eesmärgi nimel kandideerisin Eesti Kongressi ja andsin nõusoleku osaleda konkurentsivõimelise Eesti NSV Ülemnõukogu saadikukoha pärast. Ülemnõukogust peab saama eesti rahva tahet väljendav organ, kes koos Eesti Kongressiga valmistab ette tingimused Eesti Vabariigi seadusliku riigivõimu taastamiseks.

Tartu Postipoiss nr. 2 (10), märts 1990



## Arvo Junti

- Jurist, advokaat
- Sünd. 17. aprillil 1953. aastal Türil
- Väandra Keskkool 1971, TRÜ 1976 (õigusteadus)
- 1976 – 78 ENSV Sotsiaalministeeriumi vaneminspektor, osakonnajuhataja
- 1978 – 80 Sundajateenistus reservohvitserina
- Aastast 1980 Tallinna II Õigusnõuandla advokaat
- 1988 Rahvarinde programmikomitee aseesimees, 1990 eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige

Pärnu maavalimisringkond nr. 33

Omariiklus Eesti Vabariigi õigusliku järjepidevuse taastamise kaudu on meie selge siht ja teistsuguse platvormiga ei ole enam ükski isik, ühendus ega liikumine julgenud välja tulla.

Nii Eesti Kongressi kui Ülemnõukogu vajalikkuse või mittevajalikkuse kohta on erinevaid arvamusi avaldatud. [---] Ülemnõukogul on oluline tähtsus meie sujuval, vapustusi vältival üleminekul riiklikule iseseisvusele. Ka on Ülemnõukogu organ, mille kaudu algatatavaid läbirääkimistaotlusi ja läbirääkimisi endid Nõukogude Liidu võimud ei saa ignoreerida.

Pärnu Postimees, 7. märts 1990



## Jaak Jõerüüt

- Kirjanik
- Sünd. 9. detsembril 1947. aastal Tallinnas
- Tallinna X Keskkool 1966, TPI 1973 (majandusteadus)
- 1969 – 76 Õhtuleht ja Rahva Hää!, kirjastus Eesti Raamat, TA Majanduse Instituut
- 1977 – 89 Eesti NSV Kirjanike Liidu juhatuse sekretär, aseesimees
- 1989 – 90 Eesti NSV kultuuriministri asetäitja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu teadus-, haridus- ja kultuurikomisjoni esimees,  
1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee II koosseisu liige

Tallinna valimisringkond nr. 3

Eesti Vabariik on vaja taastada *de facto* Tartu rahulepingu alusel. Olen veendunud, et selle saavutamiseks on tarvilik Eesti Kongressi ning valitava (st. viimase) Eesti NSV Ülemnõukogu ühine tegevus. See on esimene ja peamine eesmärk. Peame koondama Eesti Vabariigi taastamise nimel tegutsevate inimeste vaimujõu ning saama kõigepealt lahti võõrast vastandjõust – võõrast sõjaväest.

Rahva Hää!, 8. märts 1990



## Rein Järlik

- Pedagoog, ajakirjanik
- Sünd. 8. oktoobril 1935. aastal Tartus
- Valga I Keskkool 1954, TRÜ 1954 – 59 (füüsika, ei lõpetanud)
- 1959 – 65 Puhja Keskkooli õpetaja
- 1965 – 78 Eesti Televisiooni Tartu stuudio korrespondent, 1978 – 90 kommentaator
- 13. aprillil 1988 Rahvarinde idee välja kuulutanud TV-sarja „Mõtleme veel“ üks saatejuhtidest
- 1988 Rahvarinde algatusrühma ja 1988 – 90 volikogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu ajakirjanduskomisjoni liige ja saadikueetika komisjoni liige, 1991 – 92 Kaitsepolitsei tegevuse kontrollimise erikomisjoni esimees
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tartu valimisringkond nr. 22

Eesti peab jälle saama vabaks.

Nõukogude Liit peab tunnistama Eesti annekteerimist 1940. aastal, kinnitama omalt poolt Tartu rahulepingu jätkuvat kehtivust ja alustama vägede väljaviimist Eestist. [---]

Mina usun Eesti peatsesse iseseisvumisse.

R. Järliku valimisplakatiilt



## **Ants Järvesaar**

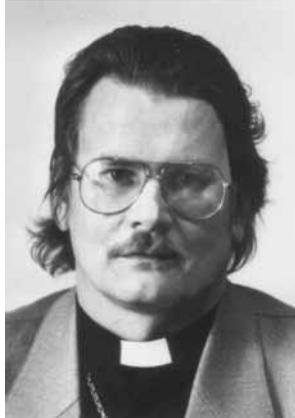
- Õkonomist, põllumajandusjuht
- Sünd. 10. oktoobril 1948. aastal Pärnumaal Surju vallas
- Kilingi-Nõmme Keskkool 1967, EPA 1981 (majandusteadus)
- 1967 – 83 Surju sovhoosi traktorist
- 1983 – 90 Häädemeeste kolhoosi esimees
- 1974 – 79 NSV Liidu Ülemnõukogu saadik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige

Pärnu maavalimisringkond nr. 35

Jätkata Eesti Ülemnõukogu ja Eesti Kongressi saadikute ühist läbirääkimist Nõukogude Liidu keskasutustega iseseisva Eesti taasloomiseks. Ainult iseseisev riik saab anda garantiid oma kodanikele. [---]

Austatud valijad, tahan teie saadikuna Ülemnõukogus kaasa aidata iseseisva Eesti majanduse kiirele väljumisele kriisist. Korras majandus garanteerib inimväärse elu kõigile.

Pärnu Postimees, 13. märts 1990



## Villu Jürjo

- Kirikuõpetaja
- Sünd. 12. novembril 1950. aastal Türil
- Rakvere Kaugõppekeskkool 1969, EELK Usuteaduse Instituut 1975
- 1971 – 75 Praktikant Saarde koguduses
- 1975 – 78 Kirikuõpetaja Häädemeeste ja Treimani kogudustes, 1978 – 80 Võru koguduses
- 1981 – 83 Pindi koguduse kirikuteener
- 1983 – 84 Kirikuõpetaja Petseri koguduses, aastast 1984 Urvaste koguduses
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu saadikueetika komisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige

Võru valimisringkond nr. 42

Arvatavasti on kõik Võrumaa saadikukandidaadid Eestimaa iseseisvuse poolt Tartu rahulepingu alusel. Teisiti polegi see Lõuna-Eestis, kus eestlastel veel oma maa asjades midagi kaasa rääkida on, mõeldavgi. Loodan, et me ka anname oma hääled kindlatele iseseisvuslastele. Viga ei ole ka sellest, kui me mõnikord näeme erinevalt teed selle iseseisvuse saavutamiseks. Ära tuleb kasutada kõik teed. Isiklikult ei usu ma, et ENSV Ülemnõukogu kuhu kandideerin, jääks kokku viieks aastaks: Ta peab olema ka võimeline ennast ise õigel ajal laiali saatma, et anda ruumi Asutavale Kogule.

Võru Teataja, 8. märts 1990



## Hillar Kalda

- Arst
- Sünd. 6. märtsil 1932. aastal Võrumaal Haanja vallas Mallikal
- Võru Keskkool 1950, TRÜ 1956 (arstiteadus)
- 1956 – 59 Rõuge jaoskonnahaigla juhataja
- 1959 – 86 Võru Rajooni Keskaigla peaarst ning röntgenoloog
- 1986 – 90 Võru Rajooni Keskaigla arst
- 1988 Rahvarinde tugigruppide moodustaja Võrus
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Võru valimisringkond nr. 42

Olen sõltumatu kandidaat. Tunnistan küll paljusid Rahvarinde ja Kodanike Komitee põhimõtteid ja eesmärke Eesti riigi ja rahvuse huvide eest seisemisel, kuid ka need eesmärgid peavad ühtima mu enda ja valijate põhimõtetega. Pean silmas ka asjaolu, et Eesti Kongressi ja Ülemnõukogu liikmed peaksid paljuski ühistel seisukohtadel olema.

Võru Teataja, 13. märts 1990



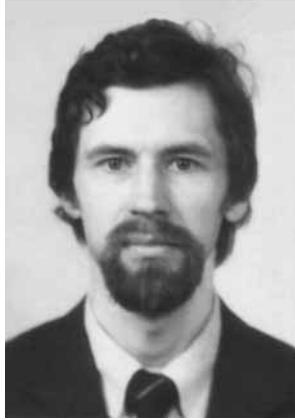
## Teet Kallas

- Kirjanik
- Sünd. 6. aprillil 1943. aastal Tallinnas
- Tallinna 21. Keskkool 1962
- Vabakutseline kirjanik, lühikest aega töötanud ETV-s
- 1968 – 70 ja 1981 ajakirjas Looming
- 1969 Arreteeriti (KGB süüdistas nõukogudevastases agitatsioonis ja propagandas), viibis ligi aasta eeluurimisvangistuses ja sundraviasutustes
- 1986 – 89 Kirjanike Liidu juhatuse sekretär
- 1989 – 90 Rahvarinde ajalehtede Vaba Maa ja Vestnik NFE peatoimetaja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu ajakirjanduskomisjoni liige

Tallinna valimisringkond nr. 8

Nüüd, mil Marju Lauristini suu läbi Balti riikide taotlused ka üle umbuskliku Venemaa teadvustatud, pole mõtet üle korrata pateetilisi töotusi Eestimaa iseseisvuse taastamiseks. [---] Ja kõige tähtsam: pean loomulikuks praegusel kiirel üleminekuperioodil ülemnõukogu kõige tihedamat koostööd Eesti Kongressiga. Vigu teha pole meil kellelgi praegu õigust.

Rahva Hää!l, 11. märts 1990

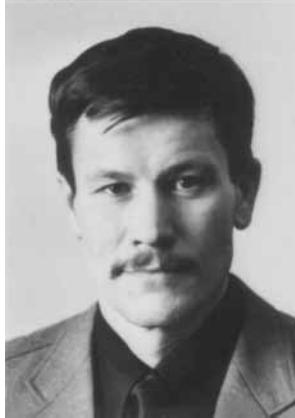


## Peet Kask

- Füüsik, füüsika-matemaatikakandidaat 1975
- Sünd. 21. veebruaril 1948. aastal Tallinnas
- Tallinna X Keskkool 1966, TRÜ 1971 (füüsika)
- 1971 – 75 TA Füüsika Instituudi aspirant ja nooremteadur
- 1975 – 80 TA Küberneetika Instituudi noorem- ja vanemteadur
- 1980 – 90 TA Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudi vanemteadur
- 1980 Üks *40 kirjale* allakirjutanutest
- 1988 Rahvarinde algatuskeskuse liige, 1988 – 90 programmikomitee liige, maist 1990 eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 4. toimkonna esimees, ja redaktsioonitoimkonna liige

Tallinna valimisringkond nr. 6

Ühed valimised on möödas ja teised käima läinud. Niigi kiiresti kulgenud poliitilised protsessid on valimiste mõjul lausa pulbitsema löönud. [---] Ometi on meie kohus veel need kaks ja pool kuud Ülemnõukogu valimiseni vastu pidada. Eesti riigi ja rahva saatus on kaalul ning valija tarkusel on kulla hind. Rahva Hää!, 30. jaanuar 1990



## Johannes Kass

- Raadiotehnik
- Sünd. 24. mail 1949. aastal Tallinna Keskvanglas (vanemad olid 1948. aastal arreteeritud metsavendade abistamise eest)  
Elanud mitmes Kesk-Venemaa lastekodus, Eestisse tagasi sai pärast vanemate amnesteerimist 1956
- Pärnu Raeküla 8-kl. Kool 1966, Tallinna Polütehnikum 1970
- 1970 – 76 Eesti Vabariikliku Raadiokeskuse raadiomehaanik
- 1976 – 89 Kalurikolhoosi Pärnu Kalur  
raadionavigatsiooniseadmete tehnik
- 1989 – 90 Ühisettevõtte Matek SP automaatik
- 1988 Rahvarinde Pärnumaa volikogu ja kesктоimkonna liige
- 1989 Eesti Kodanike Pärnu Komitee asutajaid ja aseesimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitse komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Pärnu linnavalimisringkond nr. 17

Uus Ülemnõukogu (ÜN) on vajalik üleminekuperioodil, sest temal on tehnilised vahendid, eeldused kaasa aidata meie tahte (Eesti Vabariigi taastamise) teostamiseks. ÜN on konstitutsiooniline võimuorgan, võimumehanism Moskva mõjutamiseks. Moskva omakorda on aga läbirääkimiste peapartner. ÜNil on täita vastutusrikkad ülesanded, kuni on taastatud Eesti Vabariigi seadusandlik riigivõim ja valitsusasutused.

Pärnu Postimees, 6. märts 1990



## Kalju Koha

- Elektriinsener
- Sünd. 16. augustil 1956. aastal Tartus
- Tartu VII Keskkool 1974,  
EPA 1979 (põllumajanduse mehhaniseerimine)
- 1979 – 86 Avangardi kolhoosi elektriinsener,  
1986 – 90 peaenergeetik
- 1989 – 92 Tartu Maavolikogu aseesimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu majanduskomisjoni liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 3. toimkonna aseesimees

Tartu maavalimisringkond nr. 38

Üldiselt loodan, et selle ülemnõukogu iga ei ole pikk. Mina ei valmistu sinna minema viieks aastaks, vaid Vabariigi Taasasutava Kogu loomiseni. Selle eeltööd peangi valitava ülemnõukogu koosseisu peäülesandeks.

Edasi, 17. veebruar 1990



## Valeri Kois

- Teedeinsener
- Sünd. 10. juunil 1950. aastal Leningradi oblastis
- Leningradi oblasti Volossovo Keskkool 1967, Leningradi Ehitusinseneride Instituut 1975, Leningradi Kõrgem Parteikool 1988
- 1975 – 82 Kohtla-Järve Teedevalitsuse töödejuhataja, peainsener
- 1982 – 90 EKP Kohtla-Järve Rajoonikomitee osakonnajuhataja, RK sekretär
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni liige

Kohtla-Järve maavalimisringkond nr. 29

Kui võrrelda Eestimaad valge aurikuga, mis just-just on suundumas iseseisvale riskantsele teekonnale, siis meie Ida-Virumaa regioon on vaieldamatult selle auriku masinaruum. Sellest, kuidas töötavad masinad ja inimesed siin, sõltub paljuski kogu laeva saatus. Seepärast tahan seista selle eest, et töötataks välja ja viidaks ellu riiklik programm meie regioonis ökoloogilise ja sotsiaalmajandusliku kriisi ületamiseks.

Rahva Hääl, 27. veebruar 1990



## **Mai Kolossova (aastani 1963 Pärda)**

- Agronoom, ühiskonnategelane
- Sünd. 19. mail 1937. aastal Tartus
- Tartu II Keskkool 1955, EPA 1960 (agronoomia)  
TRÜ (kaugõppes bioloogia ja keemia, ei lõpetanud)
- 1960 – 63 Agronoom Vändras, Toris ja Pärnu  
Põllumajandusvalitsuses
- 1963 – 72 Bioloogia- ja keemiaõpetaja Pärnus
- 1972 – 84 Komsomoli- ja parteitööl Pärnu rajoonis
- 1984 – 90 EKP Valga Rajoonikomitee I sekretär
- 1985 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige

Valga valimisringkond nr. 40

Mida me soovime. Iga inimene eraldi ja kõik koos? Isikuvabadust, isetsustamist, iseseisvust. Soovime töötada nii, et selle tulemusena võib luua kodu, kasvatada lapsi, anda neile haridus ja võimalus maailma tundmaõppimiseks, et ses arenevas maailmas säilitada oma koht.

Mida selleks vajame? Iseseisvat riiki, mille juhid on ausad, rahva poolt valitud võimekad ja targad inimesed.

Valgamaalane, 23. jaanuar 1990



## Jüri Kork

- Treener-pedagoog, majandusjuht
- Sünd. 3. augustil 1947. aastal Tartus
- Tsirguliina Keskkool 1966, TRÜ 1970 (kehakultuur), Eesti Kõrgem Kommertsikool 1992 (ärijuhtimine)
- 1970 – 72 Sundajateenistus reservohvitserina
- 1972 – 76 Õpetaja Põltsamaa Keskkoolis
- 1976 – 82 Jõgeva Rajooni Spordikomitee esimees
- 1982 – 90 Pühajärve Puhkekodu direktor
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu haldusreformi komisjoni liige
- 1988 – 90 Rahvarinde aktivist Valgamaal
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Valga valimisringkond nr. 40

Ülemnõukogu saadikukandidaadiks seati mind Otepää ja selle ümbruskonna rahvakoosolekul. Suuremaks tunnustuseks oma senisele poliitilisele tegevusele pean seda, et ametlikult toetavad minu kandidatuuri kõik suuremad demokraatlikud liikumised – Rahvarinne, Töökollektiivide Liit, Maaliit, Rohelised [---] Mõningatele erinevustele vaatamata on kõigi nende liikumiste lõppeesmärgiks – sõltumatu Eesti. [---] Valitava ülemnõukogu eesmärk saab olla vaid üks – Eesti Vabariik. Selle saavutamise võimalust näen hästikoordineeritud koostöös Eesti Kongressiga.

Valgamaalane, 13. märts 1990



## **Toomas Kork**

- Õkonomist, ühiskonnategelane
- Sünd. 20. novembril 1945. aastal Tartus
- Antsla Põllumajandustehnikum 1965, EPA 1970 (majandusteadus)
- 1970 – 71 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1971 – 75 EPA laborijuhataja
- 1975 – 77 Tamsalu Teraviljasaaduste Kombinaadi asedirektor, 1977 – 88 direktor
- 1988 – 90 Rahvarinde algatuskeskuse ja volikogu liige
- 1988 – 90 EKP Rakvere Rajoonikomitee I sekretär
- 1988 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitse komisjoni liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Rakvere valimisringkond nr. 36

Kandideerides ÜN-i leidsin, et Eestile kriitilisel ajal oleks vaja midagi ära teha. Olen poliitikasse sattunud kaks korda: esmakordselt 60. aastate teisel poolel ja nüüd. Tookord meie lootused ei täitunud, ehk seekord õnnestub eesti rahval vabasse vette jõuda.

Rahva Hääl, 24. aprill 1991



## **Heino Kostabi**

- Mehaanikainsener, põllumajandustegelane, tehnikakandidaat 1977
- Sünd. 19. mail 1933. aastal Petseris
- Petseri II Keskkool 1952,  
EPA 1957 (põllumajanduse mehhaniseerimine)
- 1957 – 58 Orava MTJ insener-kontrolör
- 1958 – 60 Orava sovhoosi automajandi juhataja
- 1960 – 75 Veriora sovhoosi peainsener, 1975 – 84 asedirektor,  
1984 – 90 direktor
- 1963 – 67 Eesti NSV Ülemnõukogu saadik
- 1989 Rahvarinde Põlva rajooni eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige,  
1991 – 92 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Põlva valimisringkond nr. 31

**EESTI VABARIIGI KODANIKUNA** nõuan rahvusvaheliselt tunnustatud Eesti Vabariigi taastamist 1920. a. Tartu rahulepingu alusel.

H. Kostabi valimisplakatilt



## Ahti Kõo

- Jurist, prokurör
- Sünd. 29. märtsil 1952. aastal Valgamaal Pühajärve vallas
- Otepää Keskkool 1970, TRÜ 1975 (õigusteadus)
- 1976 – 90 Prokurör Tartus, Jõgeval ja Pärnus
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige

Pärnu linnavalimisringkond nr. 15

Pärnu viimaste aastate katsumused on ilmekalt tõestanud: impeeriumi seadustega süüdlasest jagu ei saa ega kaitsetki leia. Seetõttu kavatsen tegutseda ka selle nimel, et Eestimaal ei oleks ühtegi teisele riigile alluvat ametkonda ja võimuorganit. Juba enne iseseisvust peavad miilits, prokuratuur jt õiguskaitseorganid alluma Eesti võimule. Ehk siis näeme sedagi, et prokuratuur kutsub võrdväärset korrale nii mitmeid kordi hoiatud "natsionaliste" kui ka alati päris puhtalt välja tulnud intreid.

Rahva Hääl, 2. veebruar 1990



## Tiit Käbin

- Jurist, politoloog
- Sünd. 12. mail 1937. aastal Valgemaal Pukas
- Tallinna I Töölisnoorte Keskkool 1957, TRÜ 1966 (õigusteadus)
- 1957 – 62 Laadija, elektrik, transporditöölaine
- 1962 – 63 Tallinna Linna TSN Täitevkomitee esimehe abi
- 1963 – 73 Tallinna Keskrajooni TSN Täitevkomitee sekretär
- 1973 – 89 TA instituutides ja ühiskonnateaduste osakonnas teadustööl
- 1988 – 90 Rahvarinde programmikomitee ja saadikutekoja liige
- 1988 – 90 ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi konstitutsioonilise seadusandluse komisjoni aseesimees
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige, NSV Liidu Ülemnõukogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu õiguskomisjoni liige, 1991 – 92 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I ja II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee ja selle redaktsioonitoimkonna liige

Tallinna valimisringkond nr. 1

On vaieldamatu, et läbirääkimistel Nõukogude Liiduga Eesti iseseisvumise saavutamiseks peab aluseks olema Tartu rahuleping.

Päevaleht, 2. veebruar 1990



## Ants Käärma

- Agronoom
- Sünd. 4. aprillil 1942. aastal Pärnumaal Soontaga vallas Võitral
- 1949 küüditati koos emaga Siberisse, Eestisse tagasi sai 1957
- Siberi koolid 1950 – 57, Jäneda Põllumajandustehnikum 1961, EPA 1969 (agronoomia)
- 1962 – 65 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1968 – 71 EPA Ülenurme õppe-katsemajandi agronoom, 1971 – 72 osakonnajuhataja
- 1972 – 90 Aravete kolhoosi peaagronoom
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige

Paide valimisringkond nr. 30

Meie põhiprobleem on Eesti iseseisvuse taastamine. Toetan kõiki konstruktiivseid teid ja vahendeid, mis asjale kasuks tulevad ega põhjusta rahvale mõttetuid kaotusi ning kannatusi.

Loodan, et suudan kasulik olla realistliku ja maainimest rahuldava agraarpoliitika väljatöötamisel ja rakendamisel. [---] Põllumehed on harjunud tibusid sügisel lugema. Seepärast ei rutta ka mina praegu töotusi ja lubadusi andma. Kui valitakse, püüan ausalt teha, mis oskan.

Rahva Hääl, 10. märts 1990



## **Mart Laar**

- Ajaloolane
- Sünd. 22. aprillil 1960. aastal Viljandis
- Tallinna 46. Keskkool 1978, TRÜ 1983 (ajalugu)
- 1983 – 87 Tallinna 24. Keskkooli ajalooõpetaja
- 1987 – 90 ENSV Kultuuriministeeriumi kultuurimälestiste kaitse osakonna juhataja
- 1987 – 92 Eesti Muinsuskaitseeltsi ajalootoimkonna juht
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I ja II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tallinna valimisringkond nr. 1

Ma loen Eesti ühiskonnale praegusel hetkel äärmiselt vajalikuks, et need kaks organit – Eesti Kongress ja ENSV Ülemnõukogu – tegutseksid koos ja astuksid ühte sammu. [---] Meil peab olema selge, et Eesti iseseisvust on meil võimalik praeguses rahvusvahelises reaalsuses taastada vaid Eesti Vabariigi kontinuiteedile tuginedes rahvuslikule järjepidevusele ja seetõttu ei saa me iseseisvust taastada ENSV Ülemnõukogu kaudu. Nii saaks me paremal juhul vaid N. Liidust välja astuda. Eesti iseseisvuse taastamine käib üle Eesti Kongressi kui vabariigi kodanikkonna õigusliku esinduskogu. See on reaalsus ja sellega tuleb meil kõigil arvestada.

Päevaleht, 17. märts 1990



## Marju Lauristin

- Ajakirjanik, sotsioloog, filoloogiakandidaat 1976
- Sünd. 7. aprillil 1940. aastal Tallinnas
- Tallinna VII Keskkool 1957, TRÜ 1966 (eesti filoloogia)
- 1962 – 66 Eesti Raadio toimetaja
- 1967 – 70 TRÜ aspirant
- 1970 – 72 TRÜ sotsioloogilaboratooriumi juhataja
- 1972 – 87 TRÜ ajakirjandusõppejõud, dotsent 1983
- 1980 Üks *40 kirjale* allakirjutanutest
- 1987 – 89 TRÜ žurnalistikakateedri juhataja
- 1988 Rahvarinde algatajaid ning I ja III eestseisuse liige
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige, NSV Liidu Ülemnõukogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu asejuhataja, ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tartu linnavalimisringkond nr. 22

Ülemnõukogu, mida nüüd valitakse (olen kindel, et ta tuleb valida), on sisuliselt praeguse Eesti territooriumi kogu elanikkonna omavalitsusorgan; ma pole nõus sellega, kui meie Ülemnõukogu nimetatakse praegu okupatsioonivõimu organiks. [---] Oleks ülimalt naiivne arvata, et Moskva lausa ootab meid läbirääkimistele iseseisvumise asjus. Ei ole märgata, et meie 2. veebruari deklaratsioon suurt läbimurret põhjustas, ei usu, et seda põhjustaks ka Eesti Kongress.

Reede, 16. veebruar 1990



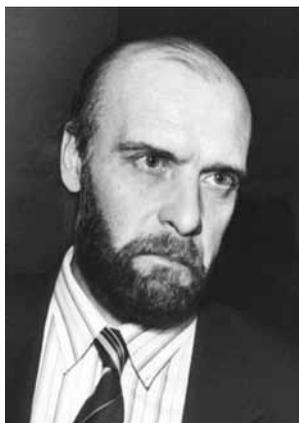
## Enn Leisson

- Ajaloolane, ajakirjanik
- Sünd. 11. juulil 1942. aastal Tallinnas
- Tallinna Kaugõppekeskkool 1969, Ida-Siberi Riiklik Kultuuriinstituut 1982 (ajalugu)
- 1958 – 74 Ehitus- ja autotranspordiettevõtteis tööline
- 1975 – 86 ENSV ehitusrühma komandör BAM-i ehitusel
- 1987 – 90 ETV vanemtoimetaja
- 1988 Rahvarinde volikogu liige, Eestimaa Rahvuste Ühenduse asepresident
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu rahvussuhete komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tallinna valimisringkond nr. 8

Minu ja kümnete teiste Eesti Kongressi saadikute platvormides oli tees Eesti Vabariigi rahumeelsest taastamisest olemasolevate võimustruktuuride – Ülemnõukogu ja valitsuse – kaudu. [---] Üleminekuperioodi lõppfaasis läheks võim ja valitsus üle RAHVA POOLT VALITUD Eesti Vabariigi seadusliku Riigivolikogu kätte. Ma ei saa mingil tingimusel asetada võrdusmärki Riigivolikogu ja Eesti Kongressi vahele. Ammugi mitte üleminekuperioodi alguses, kus me praegu asume.

Päevaleht, 25. mai 1990



## Jüri Liim

- Tööline
- Sünd. 9. novembril 1940. aastal Tallinnas
- Tallinna 18. Keskkool 1958
- Töötanud tehases Norma, Aegviidu Metsamajandis, ETKVL-i Kaubandusliku Inventari tehases
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitse komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I ja II koosseisu liige

Harju valimisringkond nr. 25

Peame tegutsema kiirelt, resoluutselt, kuid väga kainelt ja targalt. Jõuga saavutame vähe – mõistusega kõik. [---] Elagu Eesti Vabariik!

Harju Elu, märts 1990



## Jaan Lippmaa

- Elektriinsener
- Sünd. 30. märtsil 1942. aastal Pärnus
- Pärnu IV Keskkool 1960, TPI 1968 (automaatika ja telemehaanika)
- 1968 – 78 Pärnu Piimatoodete Kombinaadi peaenergeetik
- 1978 – 90 Kalurikolhoosi Pärnu Kalur automaatikalaboratooriumi juhataja
- 1988 – 90 Rahvarinde programmikomitee, Rahvarinde Pärnumaa volikogu ja eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitse komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige

Pärnu linnavalimisringkond nr. 15

Märtsi lõpuks saab neid esinduskogusid olema kokku neli, kes kõik peavad end pädevateks läbirääkimisi pidama Moskvaga meie iseseisvumise küsimuses. [---]

Kes siis peaks neid tähtsaid läbirääkimisi meie nimel pidama? [---]

Uue Ülemnõukogu poolt pakutava komisjoni kohta saab täna veel kõige vähem arvamusi avaldada. Kõik oleneb valijatest. Kui valitakse otsustusvõimeline, radikaalne ja julge ÜN koosseis, võib siit saada hea esindusmeeskonna. NSVL konstitutsiooni järgi on ÜN ainupädev taolisi läbirääkimisi pidama.

Jaanileht, märts 1990

(ÜN saadikukandidaadi ja EK saadiku J. Lippmaa tutvustusleht)



## **Alar Maarend**

- Pedagoog
- Sünd. 26. septembril 1960. aastal Järvamaal Amblas
- Ambla Keskkool 1978, TRÜ 1983 (füüsika)
- 1983 – 84 ja 1986 – 87 Paide Kutsekeskkoolis õpetaja
- 1984 – 86 Sundajateenistus reservohvitserina
- 1987 – 90 Paides parteitööl
- 1987 Järvamaa muinsuskaitseeltsi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni liige

Paide valimisringkond nr. 30

Uue ülemnõukogu saadikul tuleb osaleda Eesti Vabariigi neljanda põhiseaduse väljatöötamises. Selles dokumendis peab sätestama Eesti iseseisvuse ja sõltumatuse, kogu ühiskonna demokraatliku korralduse, kodanikuõiguste, võimude lahususe, kõrgema seadusandliku organina ühekojalise Riigivolikogu, omandi puutumatuse ja vaba ettevõtluse garantiid. Samal ajal tuleb saavutada kokkulepe okupatsiooniar mee väljaviimise kohta ning sõlmida mitmepoolne rahvusvaheline riigileping Eesti Vabariigi taastamiseks.

Järva Teataja, 15. veebruar 1990



## Tiit Made

- Majandusteadlane, majanduskandidaat 1971
- Sünd. 13. märtsil 1940. aastal Tallinnas
- Tallinna 20. Keskkool 1959, TPI 1965 (majandusteadus)
- 1964 – 67 Tehas Norma osakonnajuhataja
- 1967 – 74 ja 1977 – 79 TPI poliitilise ökonomia kateedri dotsent
- 1974 – 77 NSV Liidu Rootsi saatkonna atašee
- 1979 – 85 ENSV Riikliku Plaanikomitee Infoinstituudi teadusdirektor
- 1986 – 89 Vabariikliku Õpetajate Täiendusinstituudi dotsent
- 1987 Ettepaneku „Eesti NSV täielikule isemajandamisele“ autoreid
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige, NSV Liidu Ülemnõukogu välisasjade komitee liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni asesimees
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige

Rakvere valimisringkond nr. 36

Mõistagi saavad kõik mõtlevad inimesed aru, et majanduslik iseseisvus ei ole teise riigi koosseisus ilma täieliku poliitilise suveräänsuseta võimalik. [---] Ent eesti rahvas hakkab nangunii võitlema oma iseseisvuse eest, isegi siis, kui elu veelgi halvemaks läheb. [---]

Mida siis Tiit Made ikkagi taotleb?

Poliitiliselt vaba Eestit, et hakata restaureerima vaba majandust, mis meil oli 50 aastat tagasi.

Õhtuleht, 8. jaanuaril 1990



## **Mart Madisson**

- Agronoom, ühiskonnategelane
- Sünd. 27. augustil 1941. aastal Pärnumaal Are vallas Eavere külas
- Pärnu-Jaagupi Keskkool 1961, EPA 1966 (agronoomia)
- 1966 – 71 Põlva Põllumajandusvalitsuse agronoom,  
1971 – 81 peaaagronoom, 1981 – 88 juhataja, Põlva ATK esimees
- 1988 – 90 EKP Põlva Rajoonikomitee I sekretär
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu haldusreformi komisjoni liige

Põlva valmisringkond nr. 31

Nõusoleku Ülemnõukogusse kandideerimiseks andsin seepärast, et olen veendunud ühes: iseseisva Eesti taastamine pole meie püüdluste lõppeesmärk. See loob alles eeldused Eestimaa normaalse majandusliku, kultuurilise ja sotsiaalse elu taastamiseks.

Meil on vaja vabariik taastada ilma vapustusteta, ilma tema majanduslikku olukorda veelgi suuremasse kriisi paiskamiseta ning me peame olema valmis selles riigis elu-olu ja majandust korraldama. See nõuab suurt vastutust rahva ees, asjatundlikkust ja koostööd meie endi ja partnerite vahel.

Koit, 6. märts 1990



## Tõnis Mets

- Agronoom
- Sünd. 26. detsembril 1938. aastal Läänemaal Lihula vallas
- 1941küüditati koos emaga Siberisse, sealt põgenesid tagasi Eestisse 1947
- Lihula Keskkool 1959, Olustvere Sovhoostehnikum 1969
- 1959 – 65 Vangistuses Mordvamaal (süüks pandi pörandaaluse Eesti Vabadusvõitlejate Liidu asutamine 1956. aastal)
- 1968 – 90 Haapsalu Maaparandusvalisuse jaoskonnajuhataja
- 1988 Rahvarinde aktivist ja kohaliku volikogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu rahvussuhete komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Haapsalu valmisringkond nr. 23

Eesti rahva ette kerkinud poliitiliste ja majanduslike probleemide lahendus nõuab ühtekuuluvust ja üksmeelt. Tahtmatult tekib küsimus, kas ei ole selline kirju parteide ja poliitiliste rühmituste hulk, kus paratamatult tekib omavaheline võimuvõitlus, takistuseks teel omariiklusele. Siiski on meie ajalugu näidanud, et oskame olla üksmeelsed Eesti riigi ja rahva jaoks saatuslikul ajal. [---]

Me läheme vastu Eesti omariiklusele kindlas usus ja käsikäes, nagu see oli Balti ketis.

Läänlane, 17. märts 1990



## **Aavo Mölder**

- Zootehnik, põllumajandusjuht, põllumajanduskandidaat 1971
- Sünd. 30. märtsil 1944. aastal Vasulas Tartumaal
- Tartu III Töölisnoorte Keskkool 1963, EPA 1968 (zootehnika)
- 1968 – 71 Eesti Loomakasvatuse ja Veterinaaria Teadusliku Uurimise Instituudi aspirantuur
- 1971 – 76 Tartu Näidissovhoosi Vorbuse osakonna juhataja
- 1976 – 79 ELVI veisekasvatuse osakonna sektorijuhataja
- 1979 – 92 Laeva Katsesovhoosi direktor
- 1985 – 90 Eesti NSV Ülemnõukogu saadik
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu majanduskomisjoni liige
- 1992 (veebruarist oktoobrini) EV põllumajandusminister

Tartu maavalimisringkond nr. 38



## Ülo Nugis

- Masinaehitusinsener, tööstusjuht
- Sünd. 28. aprillil 1944. aastal Tallinnas
- Tallinna 17. Keskkool 1958, Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikum 1962, Valgevene Polütehniline Instituut 1967 (masinaehitus)
- 1967 – 70 Insener Tallinnas, 1970 – 74 Vabriku Tegur peainsener
- 1974 – 80 Eksperimentaaltehase Ehitusdetail direktor
- 1980 – 86 Dünamo suusavabriku direktor
- 1986 – 90 Tehase Estoplast peadirektor
- 1988 Töökollektiivide Liidu asutaja ja juhatuse esimees
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige, NSV Liidu Ülemnõukogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu juhataja, ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige

Tallinna valimisringkond nr. 1

Eesti iseseisvus *de facto* tekib siiski sellest lähtudes, kas N.Liit tunnistas Eesti Vabariigi iseseisvust või mitte. [--] Ja võin öelda nii, et N. Liidu poliitiline juhtkond ei pane Eesti Kongressi otsuseid tõenäoliselt isegi tähele. Jaa, see on tõsi, et ENSV ÜN, kõrgeim riigivõimuorgan annekteeritud Eestis, ei pruugi rahvusvahelise õiguse seisukohalt seaduslik olla. Kuid ikkagi sõltub Eesti iseseisvus N. Liidust, kus meil tuleb tegutseda konstitutsiooniliste organite piires.

Ülo Nugis EV Kodanike peakomitee väljaandes, veebruar 1990



## Ants Paju

- Metsainsener, ajakirjanik
- Sünd. 10. septembril 1944. aastal Jõgevamaal Pajusi vallas Tamsil
- 1949 küüditati koos tädiga Siberisse, Eestisse tagasi sai 1955
- Põltsamaa Keskkool 1963, EPA 1971(metsandus ja maaparandus), Leningradi Kõrgem Parteikool 1977 – 1979 (ajakirjandus)
- 1963 – 66 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1971 – 72 Eesti Metsainstituudi metsainsener
- 1972 – 77 Lillevere-nim kolhoosi ohutustehnika insener, Jõgeva rajooni lektor-konsultant
- 1977 ja 1979 – 84 Ajalehe Punalipp asetoimetaja
- 1984 – 90 Ajakirja Eesti Loodus peatoimetaja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Jõgeva valimisringkond nr. 27

Ainult taastatud iseseisvusega ja rahvusvaheliselt tunnustatud Eesti Vabariik päästab poliitilisest ja majanduslikust kriisist, vabastab mõlemad, nii inimese kui looduse.

Tean, et kerge on püstitada eesmärke, kuid rahvas ootab tegusid. Olen valmis võitlusse asuma.

Vooremaa, 15. märts 1990



## Eldur Parder

- Mehaanikainsener
- Sünd. 10. augustil 1928. aastal Tartus
- Valga Kaugõppekeskkool 1967, EPA 1972 (põllumajanduse mehhaniseerimine)
- 1944 – 47 Tartu Linna Liikluse ja Transpordi Ameti tööline
- 1947 – 55 Vangilaagris illegaalse skautluse eest (mõisteti 10 aastat + 5 aastat asumist), 1955 – 58 sundasumisel
- 1955 – 60 Sõekaevanduse elektrik Komis
- 1960 – 64 Põlva Kolhoosiehituskontori töödejuhataja
- 1964 – 68 Otepää Autoremonditehase peamehaanik
- 1968 – 75 Valga Rajooni 1. mai kolhoosi peamehaanik
- 1975 – 79 Valga EPT automajandi juhataja
- 1979 – 82 Hummuli sovhoosi garaažiülem
- 1982 – 90 Valga Rajooni Põllumajanduse Õppekombinaadi juhataja
- 1988 Rahvarinde Valgamaa volikogu ja eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Valga valimisringkond nr. 40

Toetame kõiki, kes on meie poolt, kelle sihiks on vaba ja iseseisev Eesti oma verest, tuhost ja varemtest tõusnud taludega.

Valgamaalane, 3. märts 1990



## Heldur Peterson

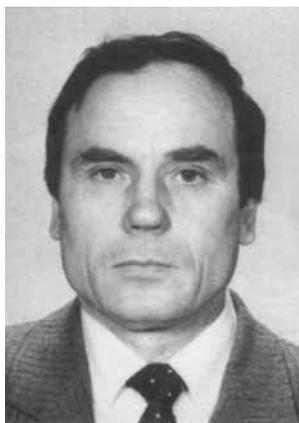
- Zoosener, põllumajanduskandidaat 1989
- Sünd. 12. jaanuaril 1956. aastal Tartus
- Võnnu Keskkool 1974, EPA 1979 (zooseneriteadus)
- 1978 – 85 Luunja sovhoosi peazootehnik
- 1982 - 85 Üleliidulise Hobusekasvatuse Teadusliku Uurimise Instituudi aspirant (Rjazani oblastis)
- Alates 1986 EPA õppejõud, dotsent 1991
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Tartu maavalimisringkond nr. 39

Ülemineku periood suurmajanditelt taludele on alanud. Kuidas peaks see kulgema, et toidulaud veelgi tühjemaks ei jääks?

Juba praegu toodetakse piimast ja lihast 18-29% eramajapidamistes. [---] Meil on palju inimesi, kes tahaksid ja suudaksid talu pidada, kuid päris tühjalt kohalt alustamiseks ei jätku raha ega jõudu. Riigi kulu ja kirjadega ehitatakse maja- ja laudakarbid, viimistluse teeks tulevane peremees oma maitse järgi. Nõnda saab mahajäetud piirkondadesse taas elu tuua. Selline asunduspoliitika oli käibel ka Eesti Vabariigi ajal.

Tartu Postipoiss nr. 2 (10), märts 1990



## Andrei Prii

- Tööstusjuht
- Sünd. 5. oktoobril 1938. aastal Muhumaal Mäla külas
- Tallinna Kalatööstuslik Merekool 1957 (laevajuhtimine), TPI 1979 (tööstuse juhtimine ja planeerimine)
- 1957 – 61 Kalalaevalde madrus, pootsman, tüürimees
- 1961 – 70 Traallaevalde kapten Läänemeres ja Atlandil
- 1970 – 74 Kalurikolhoosi Hiiu Kalur laevastiku kapten
- 1974 – 77 Kalurikolhooside Vabariikliku Liidu juhatuse esimees
- 1977 – 78 Angoola RV Kalandusministri nõunik
- 1979 – 81 Laevatehase direktor
- 1981 – 83 Kalalaevalde ekspeditsiooni ülem Lääne-Aafrika rannikul
- 1983 – 85 Angoola RV kalanduse arendamise projekti peainsener
- 1985 – 86 Toiduainetetööstuse aü vabariikliku komitee esimees
- 1986 – 90 Sadamakapten, kalatööstuse juhataja Muhumaal
- 1988 Rahvarinde aktivist Muhumaal
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni liige

Kingissepa valimisringkond nr. 28

Taotlen kodanikuliikumiste, liitude ja parteide ühistegevust, mille eesmärgiks on iseseisev Eesti. Vajalik on Eesti Kongressi ja ülemnõukogu tegus koostöö. Ülemnõukogu alustab tööd keerulises olukorras, kus on palju määramatust ja valmis retseptid puuduvad. Kindel on ainult üks – eesti rahva tahe.

Saarte Hääl, 17. märts 1990



## Priidu Priks

- Automaatikaseadmete spetsialist, soojustehnik
- Sünd. 30. märtsil 1937. aastal Tartus
- Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Tehnikum 1955
- 1955 – 56 Kohtla-Järve Põlevkivitöötlemise Kombinaadi katlamasinist
- 1956 – 59 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1959 – 72 Kohtla-Järve Soojuselektrijaama meister
- 1972 – 90 Estonia kaevanduse rikastusvabriku peaenergeetik
- 1988 Rahvarinde Estonia kaevanduse toetusgrupi asutaja
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu haldusreformi komisjoni liige

Kohtla-Järve valimisringkond nr. 9

Austatud kaaslinlane!

Usun, et Sa oled mõelnud selle üle, miks me elame palju vaesemalt kui inimesed teistes riikides. [---]

Esimene samm on iseseisvus. Kuidas Sina arvad, kas on maailmas nii rumalat rahvast, kes ei taha olla iseseisev? Mina arvan, et ei ole, ka Eestis mitte.

Õeldakse, et uppuja päästmine on uppuja enda asi. Katsume siis iseseisvalt, oma jõuga saada kuivale maale.

Leninlik Lipp, 3. märts 1990



## Jüri Põld

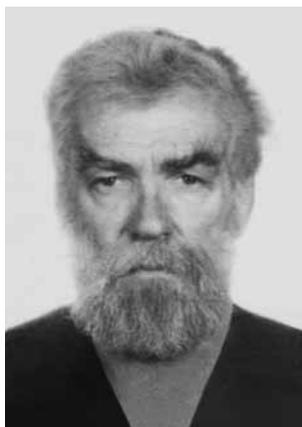
- Õkonomist
- Sünd. 29. juulil 1952. aastal Kuressaares
- TPI 1982 (tööstuse planeerimine)
- 1970 – 72 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1972 – 85 ETKVL Tööstuskombinaadis Varma tisler, tsehhijuhataja, peainsener, direktor
- 1985 – 88 Kingissepa Rajooni RSN Täitevkomitee aseesimees
- 1988 – 90 Teadus-arendusfirma Sarma direktor
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitsekomisjoni aseesimees
- 1990 – 90 Eesti Kongressi saadik

Kingissepa valimisringkond nr. 28

Viis aastakümnet hirmu ja surve all elamist on meis tekitanud segadust ja peataolekut. Rahvas ei saa aru, mille või kelle poolt ta hääletab, mida üks või teine erakond (liikumine) taotleb. [---]

Ei saavuta oma eesmärgi Moskva läbirääkimistel vaid Eesti Kongressi volitustega delegatsioon. Meid ei võetaks jutulegi, küll aga saab Moskvast, kust me tõesti võime saavutada olulisima garantii, läbirääkimisi pidada ülemnõukogu ja Eesti Kongressi koostöökomisjon. Meil on kõrval Läti ja Leedu. Pidagem ka nendega mitte ainult majanduslikke, vaid ka poliitilisi läbirääkimisi – sest vabadus, see on meie ühine soov.

Saarte Hääl, 3. märts 1990



## Enn Põldroos

- Maalikunstnik
- Sünd. 21. mail 1933. aastal Tallinnas
- Tallinna II Keskkool 1952, ERKI 1958
- 1961 – 66 TPedI õppejõud
- 1973 – 85 ERKI õppejõud ja maalikateedri juhataja, 1978 dotsent
- 1967 – 71 ENSV Kunstnike Liidu vastutav sekretär, 1985 – 90 esimees
- 1985 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik, 1989 – 90 ÜN Presiidiumi liige
- 1988 ÜN Presiidiumi keeleseaduse töörühma esimees
- 1988 Rahvarinde volikogu ja eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu teadus-, haridus- ja kultuurikomisjoni liige, 1990 komisjoni esimees ja ÜN Presiidiumi liige

Tallinna valimisringkond nr. 5

Ei maksa loota, et Moskva alustaks läbirääkimisi Eesti Kongressiga või Eesti Komiteega. See tähendaks Moskvale nende organite õigusliku aluse aktsepteerimist ning seega ka Eesti praeguse staatuse ebaseaduslikuks tunnistamist juba enne läbirääkimiste algust. Näib aga, et Moskva võib endale lubada sellisele arusaamisele jõudmist parimal juhul alles läbirääkimiste lõpuks. [---] Läbirääkimised Moskvaga peab lõpuni viima praegu kehtiv Moskva silmis legaalne võim.

Päevaleht, 14. veebruar 1990



## Koit Raud

- Ajakirjanik
- Sünd. 29. mail 1958. aastal Pärnus
- Sindi Keskkool 1976, TRÜ 1981 (teleajakirjandus)
- 1981 – 85 ETV informatsioonisaadete peatoimetuse toimetaja
- 1985 – 90 ETV Kohtla-Järve korrespondendipunkti juhataja, kommentaator
- 1988 Rahvarinde tugirühmade moodustaja Ida-Virumaal, Rahvarinde volikogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni liige

Kohtla-Järve maavalimisringkond nr. 29

Eesti Vabariigi õiguslikust järjepidevusest ja Tartu rahulepingust lähtuv protsess rahvusvaheliselt tunnustatud iseseisva Eesti Vabariigi staatuse taastamiseks on alanud. Üleminekul põhiseaduslike riigivõimu- ja valitsusasutuste taastamisele tuleb Ülemnõukogul kui okupatsiooni tingimustes tsiviilvõimu teostaval organil täita väga vastutusrikkaid ülesandeid:

1) määratleda Eesti riigiõiguslik seisund, lähtudes Eesti Vabariigi õiguslikust järjepidevusest Tartu rahulepingu alusel.

Leninlik Lipp, 15. märts 1990



## Jüri Reinson

- Ökonomist, põllumajandusjuht
- Sünd. 11. septembril 1948. aastal Pärnumaal Tõstamaa vallas Tõhela külas
- Tõstamaa Keskkool 1967, EPA 1975 (majandusteadus)
- 1967 – 70 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1975 – 82 Audru sovhoosi osakonnajuhataja
- 1982 – 86 Pärnu Metsamajandi metsavalvetöötaja
- 1986 – 87 Kalevipoja kolhoosi peaökonomist
- 1987 – 90 Tõhela kolhoosi juhatuse esimees
- 1988 Rahvarinde aktivist Pärnumaal
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu majanduskomisjoni liige

Pärnu maavalimisringkond nr. 32

Rõhutan veel kord, et Eestimaa jaoks on praegu kõige olulisem iga tõelise eestimaalase kujunemine oma riigi aktiivseks kodanikuks.

Minu eesmärk on taastada ühiskonna loomulik ajalooline olemus, mille puhul inimesed saavad elada oma mõistuse järgi, juhtida oma elu ja tegevust. [---]

Kõige eelduseks on:

Suveräänne Eesti riik.

Pärnu Postimees, 13. märts 1990



## **Andrus Ristkok**

- Geograaf, teadusjuht, majanduskandidaat 1985
- Sünd. 16. oktoobril 1949. aastal Tartus
- Tartu VII Keskkool 1968, TRÜ 1973 (füüsiline geograafia)
- 1973 – 87 TA Majanduse Instituut, noorem- ja vanemteadur
- 1987 Pirgu Arenduskeskuse teadusjuhataja, 1988 juhataja
- 1988 – 91 Rahvarinde aktivist Raplamaal
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu haldusreformi komisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige

Rapla valimisringkond nr. 37

Õigupoolest, ega rahvaesindusel polegi, kellelt aru pärida oma valijate, Eesti kodanike kehva hüveolu põhjuste kohta. Säärast hoolt pole kellegi õlule pandudki. Ja ei ole ka, mille najal aru anda, sest sedalaadi infot mitte keegi mitte kusagil ei talleta. See ei ole lihtsalt kellegi ülesanne.

Tegeliku allakäigu ulatusest majanduses, kultuuris ja looduses meil ausat ülevaadet ei ole. Olemasolev teave selle kohta on olnud salastatud või teadlikult moonutatud. Ühiskonna tegelike mureküsimumste (kas või rahvustevaheliste konfliktide, sotsiaalse ebavõrdsuse, ühiskonna ja majanduselu arulageda korralduse ja muu) uuriminegi on pikka aega olnud keelatud.

Ühistöö, 9. jaanuar 1990



## Jüri Rätsep

- Jurist, advokaat
- Sünd. 3. juulil 1935. aastal Elvas
- Elva Töölisnoorte Keskkool 1956, TRÜ 1961 (õigusteadus)
- 1954 – 56 Elva asutustes kontoritööl
- 1961 – 66 Viljandi Prokuratuuri uurija, abiprokurör
- Aastast 1966 Viljandi Õigusnõuandla advokaat, Eesti Advokaatide Kolleegiumi liige
- 1988 Rahvarinde Sakalamaa Kesктоimkonna liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu ajakirjanduskomisjoni liige ja eetikakomisjoni aseesimees
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu juhatuse liige, II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 6. toimkonna esimees, Põhiseaduse rakendusseaduse toimkonna liige

Viljandi valimisringkond nr. 41

Ülemnõukogu ja sinna koonduvate juristide põhiülesandeks pean kujundada õiguslik kate kõigile rahva edumeelsetele algatustele (kaasa arvatud riikliku suveräänsuse taastamine). Selleks tööks tõuseksin minagi Toompeale, kui Sakalamaa rahvas mu värbab.

J. Rätsepa valimisplakatiilt



## **Arnold Rüütel**

- Agronoom, ühiskonnategelane, põllumajanduskandidaat 1972, põllumajandusdoktor 1991, USA Bentley College'i audoktor 1991
- Sünd. 10. mail 1928. aastal Saaremaal Laimjala vallas
- Jäeneda Põllumajandustehnikum 1949, EPA 1964 (agronoomia)
- 1949 – 50 Saaremaa TK põllumajandusosakonna vanemagronoom
- 1950 – 55 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1955 – 57 Tartu Põllumajanduse Mehhaniseerimise Kooli õpetaja
- 1957 – 63 ELVI Tähtvere katsebaasi peazootehnik, asedirektor
- 1963 – 69 Tartu Nädissovhoosi direktor
- 1969 – 77 Eesti Põllumajanduse Akadeemia rektor
- 1977 – 79 EKP Keskkomitee põllumajandussekretär
- 1979 – 83 ENSV Ministrite Nõukogu esimehe asetäitja
- 1983 – 90 ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu esimees, ÜN Presiidiumi esimees
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tartu linnavalimisringkond nr. 21

**Julgen arvata, et meie püüdlused on olnud ausad ning väljendavad Eesti rahva püüdlusi. Rahvas ja tema riik peavad olema iseseisvad.**

Rahva Hääel, 17. märts 1990



## Tõnu Saarman

- Agronoom
- Sünd. 16. mail 1948. aastal Võrumaal Urvaste vallas Kuldre külas
- Antsla Sovhoostehnikum 1967, EPA 1972 (agronoomia)
- 1972 – 75 Eesti Põllumajandusprojekti insener
- 1975 – 78 EPA mullateaduse ja agrokeemia kateedri aspirant, 1978 – 82 assistent
- 1983 – 90 Adavere Näidissovhoosi asedirektor
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelu komisjoni liige

Jõgeva valimisringkond nr. 27

Eesti vabaks – seda peab otsustama Ülemnõukogu juba esimesel istungjärgul. Igatahes mina tõstan selle küsimuse kohe üles ja hääletan Eesti Vabariigi taasväljakuulutamise poolt. Olen nõus kaasa aitama ka konkreetsetele läbirääkimistele Nõukogude Liidu juhtkonnaga.

Vooremaa, 13. märts 1990



## Edgar Savisaar

- Ajaloolane, ühiskonnategelane, filosoofiakandidaat 1981
- Sünd. 31. mail 1950. aastal Harjumaal Harku külas
- Tartu Kaugõppekeskkool 1969, TRÜ 1973 (ajalugu)
- 1973 – 76 Ahja Keskkooli õpetaja
- 1976 – 77 Eesti Õpilasmaleva komandöri asetäitja
- 1977 – 79 TA Ajaloo Instituudi aspirant
- 1979 – 85 Mererajooni Täitevkomitee plaanikomisjoni esimees
- 1985 – 88 ENSV Plaanikomitee osakonnajuhataja
- 1987 Ettepaneku „Eesti NSV täielikule isemajandamisele“ autoreid
- 13. aprillil 1988 Eestimaa Rahvarinde väljakuulutaja
- 1988 – 89 Mainori teadusdirektor
- 1989 Balti keti idee autor
- 1989 – 90 ENSV Plaanikomitee esimees, majandusminister
- 1988 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu liige, EV peaminister
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu juhatuse liige

Rakvere valimisringkond nr. 36

Olukord on tõepoolest erakorraline, valitsus on määratud toimima ajal, mil peab muutuma Eesti staatus, taastuma Eesti Vabariik ja selles mõttes võtab ta endale ülesande, millele ei ole analooge ega valmislahendusi.

Kõnest valitsusjuhi kinnitamisel Eesti NSV Ülemnõukogus, 3. aprill 1990



## Hanno Schotter

- Loomaarst
- Sünd. 14. novembril 1941. aastal Tallinnas
- Tallinna 20. Keskkool 1959, EPA 1965 (veterinaaria)
- 1959 – 60 Tallinna Vineeri- ja Mööblikombinaat
- 1965 – 66 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1966 – 84 Loomaarst Tasuja, Valtu ja Teenuse kolhoosis
- 1985 – 90 Loomakasvatuse juht Mitšurini-nim ja Sooniste sovhoosis
- 1988 – 92 Märjamaa Muinsuskaitse Seltsi vanem
- 1988 Rahvarinde tugigrupi juht Mitšurini-nim sovhoosis
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu haldusreformi komisjoni liige

Rapla valimisringkond nr. 37

Mõeldes probleemidele, mille lahendusi ootame ülemnõukogult, meenuvad Kurt Vonneguti sõnad: „Issand, anna mulle meelegindlust leppida asjadega, mida ma ei saa muuta, julgust muuta asju, mida ma muuta saan ja tarkust nende vahel alati vahet teha.“

Ühistöö, 27. veebruar 1990



## Lehte Sööt-Hainsalu

- Kirjanik
- Sünd. 31. oktoobril 1938. aastal Tartumaal Haaslava vallas Kriimanis
- Tartu II Keskkool 1956, TRÜ 1961 (eesti filoloogia)
- ENSV Kirjanike Liidu liige aastast 1958
- 1961 – 82 ajakirjanik, õpetaja, vabakutseline
- 1980 Üks *40 kirjale* allakirjutanutest
- 1982 – 90 Kirjanike Liidu Tartu osakonna sekretär
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 2. toimkonna aseesimees

Tartu linnavalimisringkond nr. 21

Ülemnõukogus tahab ära teha oma osa tööd eesti rahva vabaks saamisel.

Valimisplatvorm:

- omariiklus Tartu rahulepingu alusel
- vägivallatus ja aukartus elu ees
- seadusandlik garantii, et kahe käega ei võetaks tagasi, mis ühega antud
- tähelepanu naistele, lastele ja raukadele

L. Sööt (Hainsalu) valimisplakatiilt



## Aldo Tamm

- Agronoom, põllumajandusjuht
- Sünd. 24. septembril 1953. aastal Viljandis
- Olustvere Sovhoostehnikum 1973, EPA 1980 – 87 (kaugõppes agronoomia ning põllumajanduse ökonomika ja organiseerimine, ei lõpetanud)
- 1973 – 77 Paide rajooni Uue Tee kolhoosi agronoom
- 1977 – 79 Kehtna Näidissovhoostehnikumi agronoom
- 1979 – 82 ENSV Põllumajandusministeeriumi vanemspetsialist
- 1982 – 89 Agrotööstuskoondise Vabariikliku Õpekombinaadi direktor
- 1989 – 91 Eestimaa Talupidajate Keskliidu esimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu maaelukomisjoni liige

Kohtla-Järve maavalimisringkond nr. 29

Minu valimisplatvormi kandvamat osa iseloomustavad kolm sõnapaari: vaba inimene, vaba ettevõtlus, vaba riik! [---]

Ühiseks prioriteediks ühtne ja jagamatu Eestimaa – 1920. aastal sõlmitud Tartu rahulepingu alusel parlamentaarsel teel taastatav EESTI VABARIIK.

Leninlik Lipp, 15. märts 1990



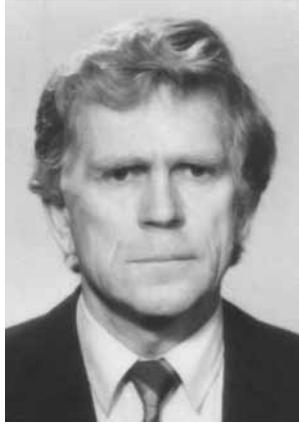
## Rein Tamme

- Insener, ehitusjuht
- Sünd. 28. märtsil 1940. aastal Rakveres
- Rakvere I Keskkool 1958, Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikum 1961, TPI 1971 (majandusteadus)
- 1961 – 90 ETKVL insener, osakonnajuhataja, tootmisalajuhataja, ehitusvalitsuse juhataja, kapitaalehituse valitsuse juhataja
- 1988 Rahvarinde Mererajooni volikogu esimees
- 1989 – 1990 EV Kodanike Peakomitee aseesimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitsekomisjoni liige, 1990 – 91 riigikaitsekomisjoni esimees ja ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Tallinna valimisringkond nr. 6

Üleminekuprotsess Eesti Vabariigi anneksioonistaatusest tema rahvusvaheliselt tunnustatud riigiõigusliku seisundi taastamisele iseseisva Eesti Vabariigina on juba alanud. See on loomulik protsess, mis lähtub Eesti Vabariigi õiguslikust järjepidevusest (kontinuiteedist) ja Tartu rahulepingust. Tema kiiruse ja edu määrab oluliselt poliitiliste jõudude vaheline koostöö kõigil tasandil.

Rahva Häääl, 23. veebruar 1990



## Andres Tarand

- Geograaf, teadusjuht, geograafiakandidaat 1973
- Sünd. 11. jaanuaril 1940. aastal Tallinnas
- Tallinna II Keskkool 1958, TRÜ 1963 (geograafia)
- 1963 – 65 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1965 – 68 Tallinna Botaanikaia aspirant
- 1968 – 70 Nõukogude Antarktika Ekspeditsiooni nooremteadur
- 1970 – 73 Tallinna Botaanikaia vaneminsener
- 1973 – 76 vanemteadur, 1976 – 79 ja 1981– 88 sektorijuhataja, 1979 – 81 teadusdirektor, 1988 – 90 direktor
- 1980 Üks 40 kirjale allakirjutanutest
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee II koosseisu liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige

Harju valimisringkond nr. 24

Mõelgem siis, missugune hulk variante on meie poliitilises elumängus! Hoolimata variantide rohkusest on viimane siiski mängitav. Juhul, kui kaalutakse variante nii palju kui pähe mahub ja hinnatakse õnnestunult vastaste käikude tõenäosusi. Aga kuulutada mõni käik ainuõigeks on õige vaid erandina, mis ei kannu kogu mängu. Niisiis olengi põhilise õelnud. Kuulsin valimiste eeltöös sageli kodanike komiteede ainuõigest teest. Alati käis mul piltlikult öeldes judin üle selja.

Rahva Hääl, 24. mai 1990



## Indrek Toome

- Elektroonikainsener, ühiskonnategelane
- Sünd. 19. septembril 1943. aastal Tallinnas
- Tallinna 46. Keskkool 1962, TPI 1968 (tööstuselektroonika)  
Moskva Kõrgem Parteikool 1978 (kaugõppes)
- 1968 – 70 ELKNÜ Keskkomitee üliõpilasnoorsoo osakonna juhataja
- 1970 – 72 ÜLKNÜ Keskkomitee komsomoliorganite osakonna  
vastutav organisaaator
- 1972 – 78 ELKNÜ Keskkomitee sekretär, I sekretär
- 1978 – 84 EKP Tartu Linnakomitee I sekretär
- 1978 – 84 ENSV Ministrite Nõukogu aseesimees, esimehe esimene  
asetäitja
- 1988 (jaanuar – november) EKP Keskkomitee sekretär
- 1988 – 90 ENSV Ministrite Nõukogu ja  
ENSV Valitsuse esimees, peaminister
- 1972 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni esimees,  
1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige

Tallinna valimisringkond nr. 1

Millal tuleb demokraatlik Eesti Vabariik?

Ennustaja ma ei ole, ennustama ma ei hakka. Küll tean, et ta tuleb, tuleb kindlasti. Astugem siis uuel aastal ühiselt ja ühel meelel edasi oma riigi poole.

Maaleht, 4. jaanuar 1990



## Enn Tupp

- Treener-pedagoog, haldusjuht
- Sünd. 30. oktoobril 1941. aastal Lääne-Virumaal Vohnja vallas
- Tallinna Kaugõppekeskkool 1965, TRÜ 1973 (kehakultuur)
- 1970 – 74 Väimela Nädissovhoostehnikumi õpetaja
- 1974 – 86 Spordiühingu „Jõud“ Võru rajooninõukogu esimees
- 1986 – 88 Võru Rajooni spordibaaside tehnik, füüsikaõpetaja Võrus
- 1988 – 90 Rahvarinde aktivist Võrumaal
- 1989 – 90 Võru linnapea
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu riigikaitsekomisjoni liige,  
1991 – 92 komisjoni esimees
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee liige, 5. toimkonna esimees

Tallinna valimisringkond nr. 1

Vaatamata sellele, et järjepidevuslaste ja kolmanda vabariigi apologetide omavahelised materdused on meie võhma tublisti vähendanud, tuleks järel-dada, et on ülim aeg need kaks poliitilist jõudu ühendada. Kui seda ei taipa poliitikud, peab neile aru pähe panema rahvas. Poliitiline võitlus võib toimuda vaid maailmas üldtunnustatud demokraatia põhimõtete järgi, eraarmeed viivad tulemuseni á la Liibanon või Põhja-Iirimaa. [---]

Vastuolud segavad iseseisvumiseks vajalike struktuuride loomist.

Päevaleht, 4. oktoober 1990



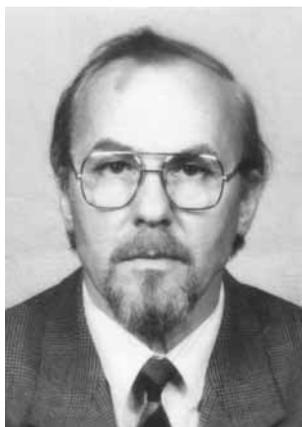
## Ain Tähiste

- Jurist
- Sünd. 17. oktoobril 1960. aastal Hiiumaal Pühalepa vallas Suuremõisa külas
- Pärnu II Keskkool 1979, TRÜ 1984 (õigusteadus)
- 1984 – 85 Hiiumaa Rajooni RSN Täitevkomitee instruktor
- 1985 – 89 Ajalehe Nõukogude Hiiumaa kultuuriosakonna juhataja
- 1989 – 90 Ühingu Hiikoda juhatuse esimees
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu keskkonnakomisjoni liige ja saadikueetika komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Hiiumaa valimisringkond nr. 26

Mida tahan saavutada Ülemnõukogus? Eesti Kongressi saadikuna on mul hiidlaste usaldusmandaat tegutseda sellel foorumil, Eesti Vabariigi kodanikkonna tahte väljendajal. On ilmne, et kõige tulemusrikkamalt saame oma sihi – vabaduse – poole liikuda siis, kui Eesti Kongress ja Ülemnõukogu ühendavad oma pingutused. Mida rohkem Eesti Kongressi saadikuist pääseb Ülemnõukogusse, seda suuremad on koostöö eeldused. Ülemnõukogu saadikukandidaatidest Hiiumaal on minul ainukesena see võimalus.

Hiiumaa, 15. märts 1990



## Uno Ugandi

- Arst
- Sünd. 22. juunil 1931. aastal Tallinnas
- Tallinna Kehakultuuri Tehnikum 1951, TRÜ 1955 (kehakultuur) ja 1962 (arstiteadus)
- 1962 – 68 Kingissepa Rajooni Kesksaigla kirurg
- 1968 – 77 Rapla Rajooni Kesksaigla kirurg, alates 1973 osakonnajuhataja
- 1977 – 90 Paide Rajooni Kesksaigla kirurgiaosakonna juhataja
- 1988 – 90 Järvamaa Rahvarinde asutajaid ja eestseisuse juhataja, Rahvarinde volikogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu sotsiaalkomisjoni liige ja saadikueetika komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Paide valimisringkond nr. 30

Normaalse inimväärse elu taastamiseks pean vajalikuks rahvuslikku iseolemist, Eesti omariiklust, vabanemist koloniaalsõltuvusest ja okupatsioonist. Selleni jõudmiseks on vaja Tartu rahu tunnustamist, kõigi demokraatlike jõudude omakasupüüdmatut ühist tegevust. [---]

Kandideerin Rahvarinde valimisplatvormile toetudes.

Järva Teataja, 15. veebruar 1990



## Ülo Uluots

- Mäeinsener, tööstusjuht
- Sünd. 4. veebruaril 1930. aastal Jõhvis
- Haapsalu Keskkool 1949, TPI 1955 (mäeinsener)
- 1955 – 78 Koondise Eesti Põlevkivi karjääriinsener, kapitaalehituse direktor
- 1978 – 90 Palivere Ehitusmaterjalide Tehase direktor
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu majanduskomisjoni liige, 1991 – 92 ÜN Presiidiumi liige
- 1991 – 92 Põhiseaduse Assamblee 2. asejuhataja
- 1992 (juunist oktoobrini) Eesti Vabariigi kaitseminister

Haapsalu valimisringkond nr. 23

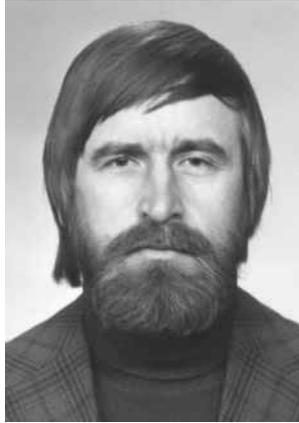
Meie iseseisvuse tee käib läbi Kremli [---] Jääb üle ainult mõistatada – keda lastakse Kremli väravatest sisse, keda peetakse võrdväärseks partneriks. Kui me suudame selle ära arvata, siis peame sellele tegema ka oma panuse.

Olen täis veendumust, et esimese tunnustuse oma iseseisvusele *de facto* peame saama Moskvast, ülejäänud on juba tehnika küsimus, nagu ütlevad maletajad.

Arvan, et arukas inimene teeb oma panuse uuele ülemnõukogule, ka tema volitustega komisjonile, kellele antakse võimutäius pidamaks läbirääkimisi meie *status quo* üle.

See on ainus organ, keda Moskva tunnustab ja tunnustab. Kõik teised organisatsioonid jäävad rahvaliikumiste ja erakondade tasemele.

Rahva Hääl, 8. märts 1990



## Heinrich Valk

- Kunstnik
- Sünd. 7. märtsil 1936. aastal Gatšinas
- Tallinna 22. Keskkool 1954, ERKI 1961 (metallehistöö)
- 1954 – 55 Kunstnik vabrikus Põhjala
- 1961 – 72 ja 1976 – 79 vabakutseline kunstnik
- 1972 – 76 ENSV Kunstifondi peakunstnik
- 1979 – 87 ENSV Kunstnike Liidu juhatuse I sekretär
- 1987 – 90 ERKI joonistusõpetaja ja graafika kateedri juhataja
- 1987 Eesti Muinsuskaitseeltsi asutajaid, volikogu liige
- 1987 – 89 Eesti Loomeliitude Kultuurinõukogu liige
- 1988 Rahvarinde asutajaid, eestseisuse ja volikogu liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni liige ja saadikueetika komisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik, Eesti Komitee I koosseisu liige

Tallinna valimisringkond nr. 2

**ÜKSKORD ME VÕIDAME NIIKUINI!**



## **Ants Veetõusme**

- Majandusteadlane, pangandusjuht
- Sünd. 3. mail 1949. aastal Tallinnas
- 1949. aasta suvel küüditati imikuna koos emaga Siberisse, Eestisse tagasi sai 1954
- Haapsalu I Keskkool 1968, TRÜ 1972 (majandusteadus)
- 1972 – 75 NSVL Riigipanga Eesti Vabariikliku Kontori vanemrevident
- 1975 – 78 Tootmiskoondise „Tööstusaparaat“ finantsosakonna juhataja
- 1978 – 87 NSVL Riigipanga Tartu osakonna asejuhataja ja juhataja
- 1987 – 89 NSVL Elamu-Sotsiaalpanka Tartu osakonna juhataja
- 1989 – 90 Tartu Kommertspanka juhatuse esimees, Üleliidulise Kommertspankade Assotsiatsiooni president
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu majanduskomisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige

Tartu valimisringkond nr. 22



## Rein Veidemann

- Kirjanduskriitik, kirjanik, publitsist, filoloogikandidaat 1984
- Sünd. 17. oktoobril 1946. aastal Pärnus
- Pärnu I Keskkool 1965, TRÜ 1974 (eesti filoloogia)
- 1965 – 68 Ajateenistus sõjaväekohuslasena
- 1974 – 77 Ajalehe Tartu Riiklik Ülikool toimetaja
- 1977 – 80 Fr. R. Kreuzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi teadussekretär
- 1980 – 83 TA Keele ja Kirjanduse Instituudi teadur
- 1981 ENSV Kirjanike Liidu liige
- 1983 – 86 Ajakirja Looming peatoimetaja asetäitja
- 1986 – 90 Ajakirjade Vikerkaar ja Raduga peatoimetaja
- 1988 Rahvarinde aktivist ja eestseisuse liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu ajakirjanduskomisjoni esimees, 1990 – 91 ÜN Presiidiumi liige

Tallinna valimisringkond nr. 7

Eestimaa Rahvarinde saadikukandidaadina esindan ja kaitsen Rahvarinde platvormi. Lugeja teab, et Rahvarinde sünnist alates on selle liikumise põhieesmärkideks olnud Eesti ühiskonna demokratiseerimine ja Eesti iseseisvuse kättevõitmine [---]

Tulevase Eesti Vabariigi Taasasutavat Kogu näen moodustumas Eesti Kongressil valitava Eesti Komitee ja ülemnõukogu selle osa põhjal, kes hääletab Eesti iseseisvuse taastamise poolt.

„Rahva Hää!“, 10. märts 1990



## **Helgi Viirelaid (aastani 1959 Laanemäe)**

- Pedagoog, haridusjuht
- Sünd. 27. juulil 1935. aastal Tallinnas
- Tallinna VII Keskkool 1954, TPedI 1959 (keskkooli keemia-, bioloogia- ja geograafiaõpetaja)
- 1958 – 63 Kohtla-Järve Töölisnoorte Keskkooli õpetaja, 1963 – 71 õppealajuhataja
- 1971 – 83 Kohtla-Järve I Keskkooli õppealajuhataja, 1983 – 90 direktor
- 1988 Rahvarinde aktivist Ida-Virumaal
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu teadus-, haridus- ja kultuurikomisjoni liige
- 1990 – 92 Eesti Kongressi saadik

Kohtla-Järve valimisringkond nr. 9

Minu sooviks on saavutada Eesti iseseisvus ilma sotsiaalmajanduslike vapustusteta ja vägivallata, kasutades läbirääkimisi, austades inim- ja kodanikuõigusi, eesti rahva ja kõigi Eestis elavate rahvusrühmade õigusi.

Leninlik Lipp, 8. märts 1990



## Vaino Väljas

- Ajaloolane, ühiskonnategelane, diplomaat, ajalookandidaat 1973
- Sünd. 28. märtsil 1931. aastal Hiiumaal Emmaste vallas
- Kärdla Keskkool 1950, TRÜ 1955 (ajalugu)
- 1951 – 52 ELKNÜ TRÜ Komitee, 1952 – 53 Tartu Oblastikomitee ja 1953 – 55 Tartu Linnakomitee sekretär
- 1955 – 61 ELKNÜ Keskkomitee I sekretär
- 1961 – 71 EKP Tallinna Linnakomitee I sekretär
- 1971 – 80 EKP Keskkomitee sekretär
- 1980 – 86 NSVL erakorraline ja täievoliline suursaadik Venezuela Vabariigis ja 1986 – 88 Nicaragua Vabariigis
- 1988 – 90 EKP Keskkomitee I sekretär
- 1959 – 67 ja 1975 – 90 ENSV Ülemnõukogu saadik
- 1966 – 79 NSV Liidu Ülemnõukogu saadik
- 1989 – 91 NSV Liidu Rahvasaadikute Kongressi liige
- 1990 – 92 EV Ülemnõukogu väliskomisjoni liige

Tallinna valimisringkond nr. 4

Kiievis ütles Prantsuse president peasekretär Gorbatšovile: „Strasbourg'is kohtuvad Euroopa Nõukogu raames tervenisti kahekümne kolme riigi esindajad. Miks aga ei võiks see arv kasvada hoopis suuremaks, ükskõik missugustel alustel?“ Neid sõnu tõlgendame kui ust, mille Euroopa on valmis avama ka meile.

*V. Väljase ettekandest Helsingis Paasikivi Seltsis*

Rahva Hääl, 17. jaanuar 1990

Selle raamatu trükki jõudmise ajaks oleme juba nelja kunagise kolleegiga hüvastijätmiseks pidanud pea langetama

**Ülo Uluots**

lahkus 18. juulil 1997. aastal,  
puhkab Läänemaal Kirbla kalmistul

**Enn Leisson**

lahkus 11. juunil 1998. aastal,  
puhkab Tallinnas Liiva kalmistul

**Eldur Parder**

lahkus 30. mail 2003. aastal,  
puhkab Tartus Raadi kalmistul

**Ülle Aaskivi**

lahkus 17. jaanuaril 2007. aastal,  
puhkab Viljandis Metsakalmistul

**Me ei ole neid unustanud**

## 20. Augusti Klubi

20.-21. august 1994. Oli möödunud kolm aastat Eesti Vabariigi iseseisvuse taastamisest. 20. Augusti Klubi asutamiskoosolekul Pühajärve Puhkekodus olid koos 36 Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liiget, seega enam kui pooled neist, kes olid andnud oma hääle ajaloolise õigusakti vastuvõtmise poolt. Klubi presidendiks valiti Ülemnõukogu juhataja Ülo Nugis, kes tol ajal oli Riigikogu esimees. Asepresidentideks valiti Rein Järlik ja Lehte Sööt-Hainsalu, sekretäriks Andrus Ristkok ja laekuriks Ants Veetõusme. Valiti ka revisjonikomisjon koosseisus Jüri Reinson, Uno Ugandi ja Rein Tamme. Põhikirjas sätestati, et klubi liikmeteks võivad oma tahteavalduse alusel olla Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed, kes 1991. aasta 20. augustil võtsid vastu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest. Klubi põhikiri registreeriti siseministri käskkirjaga 8. oktoobril 1996. aastal. Klubi igaaastased üldkoosolekud nägi põhikiri ette korraldada kas 20. augustil või sellele lähemal puhkepäeval. Kui klubi asutati, ei olnud 20. august kalendris veel üldse tähistatud, see päev jõudis taasiseseisvumispäevana riiklike tähtpäevade hulka alles 1995. aastal. Kuid nagu kõik riiklikud tähtpäevad, mitte puhkepäevana. Oma ruume ei ole klubil praegu ega ole olnud ka varem, ja kolmel esimesel asutamisele järgnenud aastal peeti kõik üldkoosolekud Pühajärve Puhkekodus, kus selleks võimalused leiti. Edaspidi, alates 1998. aastast, hakati üldkoosolekuid korraldama juba Tallinnas.

20. august 1997. Põhikirjalistest üldkoosolekutest viimane, mis Pühajärvel toimus, tegi muudatused ka juhatuse koosseisus. Presidendiks valiti Rein Järlik, asepresidentideks Ülo Nugis ja Uno Ugandi, sekretäriks Andrus Ristkok ning laekuriks Rein Tamme. Klubi liikmete annetatud 5000 krooniga otsustati toetada Vabaduse ausamba rajamist Tallinna Vabaduse väljakule või selle lähedusse. Klubi presidendile tehti ülesandeks alustada Riigikogus konsultatsioone seaduseelnõu algatamiseks, mis

annaks taasiseseisvumispäevale 20. augustil riiklikust tähtpäevast vääriskama staatuse. Riigikogu liikmed andsid uue Pühade ja tähtpäevade seaduse eelnõu toetuseks 69 allkirja, seadus võeti vastu 27. jaanuaril ja jõustus 23. veebruaril 1998. aastal. Iseseisvuspäevale, Eesti Vabariigi aastapäevale 24. veebruaril anti rahvuspüha staatus, taasiseseisvumispäev 20. augustil aga sai riigipühaks.

20. august 1998. Esimest korda tähistati taasiseseisvumispäeva riiklikult. Õhtul korraldas Vabariigi Valitsus Toompea lossi õuel miitingu, kus kõne pidas ka klubi asepresident Ülo Nugis. Sama aasta septembris osales klubi juhatus puude istutamisel Sõpruse parki Põltsamaal ning pani sinna kasvama kaks tamme. 20. augusti tamm istutati Eesti riikliku iseseisvuse taastamise mälestuseks ning Jaaksoni tamm Ernst Jaaksoni, siis just meie hulgast lahkunud legendaarse diplomaadi, Eesti järjepidevuse hoidja mälestuseks.

20. august 1999. Riigikogu esimees Toomas Savi korraldas Toompea lossi Kalevipoja saalis vastuvõtu klubi liikmetele ja nende kaasadele. Sündis tänaseni jätkunud traditsioon taasiseseisvumispäeva pidulikuks äramärkimiseks.

20. august 2000. Hommikupoolikul korraldasid Riigikogu juhatus ja Vabariigi Valitsus taasiseseisvumispäeva pidulikuks tähistamiseks Toompeal kontserdi ja miitingu. Kuberneril aias tervitasid rahvast Riigikogu esimees Toomas Savi ja peaminister Mart Laar, pidupäevakõne pidas 20. Augusti Klubi president Rein Järlik. Miitingu järel algas klubi üldkoosolek ja esimest korda pärast klubi asutamist toimus see Riigikogu juhatuse loal Toompea lossi valges saalis, mis ongi tänaseni jäänud pidulike üldkoosolekute korraldamise kohaks iga aasta 20. augustil.

Kevadisi väljasõite Eesti erinevatesse paikadesse alustati 2003. aastal ja neid on klubi juhatus korraldanud igal kevadel.

12.–13. aprill 2003. Peakorraldajaks Jüri Kork. Tuleviku- plaanide arutamiseks koguneti jälle Pühajärvele, kus klubi asutati ja esimesed aastad ka üldkoosolekuid peeti. Soovijatele pakkus Otepää kupliline maastik veel viimaseid talvemõnusidki.

17.–18. aprill 2004. Ida-Virumaa. Peakorraldajaks Priidu Priks. Kohaliku giidi saatel külastati Pühtitsa kloostrit Kuremäel

ning käidi kahes piirivalvekordonis. Vasknarvas tutvustasid piirivalve tegevust ja tööd kordonis Piirivalveameti peadirektor kindralmajor Harri Hein, Ida-Viru Piirivalvepiirkonna ülem kolonelleitnant Roland Peets ja Vasknarva piirivalvekordoni ülem leitnant Margo Kaljus. Vabariigi President Arnold Rüütel ja klubi juhatus istutasid kaks püramiidtamme kordoni õuele Narva jõe kaldal. Punamäe kordonis oli võimalus näha Eestis ainulaadse lahingutehnika muuseumi eksponaate, II maailmasõja aegseid relvi, mis on välja tiritud soodest. Põhjalikke seletusi jagas kordoni ülema asetäitja, vanemveebel Igor Sedunov, kes on ka sõjaajaloo klubi “Otsing” juht.

23.–24. aprill 2005. Pärnu. Peakorraldajaks Johannes Kass. Tori Eesti Sõjameeste Mälestuskirikus osaleti kahe mälestusplaadi avamisel ja jüripäeva jumalateenistusel, kus pühitsetud leegist süüdati tõrvikud kõigile Eesti maakondadele. Püha Jüri samba juurest mindi Tori kalmistule, kus austati Vabadussõjas langenute mälestust. Kiriku kõrvale parki istutas klubi juhatus kaks puud. Pärnu raekojas kohtuti linnavolikogu esimehe Margus Tammekivi ja linnaeapa Väino Hallikmäega. Kõigil oli huvitav kuulata, mis Eesti suvepealinnas rõõmu teeb, mis südant valutama paneb ja kuidas muredest jagu kavatsetakse saada. Kohtumise lõpuks tutvustas linnavalitsus ka oma tööruume. Klubi juhatus pani taastusravikeskuse Sõprus aeda sirguma kaks puud.

29.–30. aprill 2006. Põltsamaa. Peakorraldajaks Ants Paju. Kaarlimõisas külastati uhket vana puusammastega maja küla keskel, kus 1888. aastal avati Eesti Aleksandri Kõrgem Linnakool. Tutvuti Põltsamaa Kodu- ja Põllutöökooliga. Linnas vaadati endist kihelkonnakoolimaja, kus 1884. aastal õmmeldi esimene sinimustvalge lipp. Iga klubiliige istutas parki oma puu.

19.–20. mai 2007. Tartu. Peakorraldaja Rein Järlik. Külastati Tartu Lennundusmuuseumi Veskiorus, kus unikaalse ekspositsiooni saamisest ja muuseumi asutamiskustest rääkis mõndagi mõtlemapanevat muuseumi asutaja ja hing Mati Meos. Tehti jalutuskäik Raadi kalmistule, pandi lilled ja küünlad meie paljude rahvuslike suurkujude haudadele. Peatuti Raadi järve ääres ja heideti pilk sellele, mis on veel alles Raadi kaunist lossist, Eesti Rahva Muuseumi kunagisest kodust. Teise päeva hommikul

sõideti Toomemäele, kus pärast põgusat tutvumist Riigikohtu hoonega kuulati istungitesaalis endise kolleegi, riigikohtunik Tõnu Antoni huvitavaid mõtteid nii Riigikohtu tööst kui ka õigusemõistmisest üldse. Jõuti käia ka Vanemuise teatri juures, botaanikaaias ning huvituda uudse näo saanud Tartu kesklinnast.

1.-2. detsember 2007. Pühajärve. Peakorraldajateks Ants Veetõusme ja Jüri Kork. Puhkekeskuse konverentsisaalis toimunud seminari põhiteemaks oli keskkonnakaitse. Ettekande pidas ja vastas ka paljudele küsimustele Riikliku Looduskaitsekeskuse Põlva-Valga-Võru regiooni direktor Urmas Roht. Klubi juhatus andis ülevaate osalemisest Vilniuses toimunud rahvusvahelisel konverentsil, arutati rahvusvahelise konverentsi korraldamist Tallinnas. Lõpuks vaadati reisivideot külaskäigust USA idaranniku ajaloolistesse paikadesse.

3.–4. mai 2008. Ida-Virumaa. Peakorraldajateks Priidu Priks, Ants Veetõusme ja Villu Jürjo. Alustati Sillamäelt ning Silmetist, kus seletusi jagasid AS Silmet Grupi nõukogu esimees Tiit Vähi ja Ökosili tegevjuht Tõnis Kaasik. Seejärel külastati AS Silport Kinnisvara juhatuse liikme Tõnis Seesmaa saatel ka Sillamäe muljetavaldavalt sadamat. Narva-Jõesuu piirivalvekordoni uue hoonega tutvudes kuulati Kirde Piirivalvepiirkonna ülema kolonel Aimar Kõssi ja Narva-Jõesuu piirivalvekordoni ülema kapten Aivar Kivastiku selgitusi. Õhtul arutati rahvusvahelise konverentsi päevakorda, trükiste väljaandmist konverentsiks ning vaadati reisivideoid Berliinist ja Pariisist. Järgmisel päeval nauditi Kaarli kiriku koori esinemist, vaadati tellingutes olevat Aleksandri kirikut ning käidi Sinimägede lahingutandril ja muuseumis.

Juba 20. Augusti Klubi moodustamisel otsustati anda ka oma panus lähimineküü sündmuste jäädvustamiseks trükistes. Klubi ajalootoimkonna koostatud dokumentide ja kommentaaride kogumikku “Kaks otsustavat päeva Toompeal”, milles meenutatakse sündmusi 19. ja 20. augustil 1991. aastal, esitleti iseseisvuse taastamise 5. aastapäeval, 20. augustil 1996. aastal.

Heino Kostabi koostatud kogumik “Omariiklust taastamas”, mis tutvustas Ülemnõukogu dokumente ja õigusakte ning parlamendiliikmete seisukohavõtte ajakirjanduses, tuli trükist 20.

augustiks 2001. aastal.

Klubil on kontaktid Läti 4. Mai Klubiga ning Leedu Signataaride Klubiga, allkirjastatud on koostöömemorandum.

Kui Läti 4. Mai Klubi korraldas 3.–4. märtsil 2005. aastal rahvusvahelise konverentsi “Balti tee vabadusele”, saadeti kutse konverentsil osalemiseks ka 20. Augusti Klubile. Meie klubi sisustas konverentsi päevakorda nelja ettekandega ja pani temaatilisel näitusel välja oma stendi. Konverentsi järel läti, inglise ja vene keeles välja antud väga mahukas kogumikus on artiklid viielt eesti autorilt, kellest kolm on 20. Augusti Klubi liikmed.

Leedu pealinnas Vilniuses toimunud rahvusvahelisel konverentsil “Tee vabadusele”, mille 22.–23. novembril 2007. aastal korraldas Leedu Signataaride Klubi, pidasid 20. Augusti Klubi liikmed neli ettekannet.

Praegu juhivad klubi tegevust 2007. aastal valitud president Ants Veetõusme, asepresidendid Uno Ugandi ja Heino Kostabi ning juhatuse liikmed Heldur Peterson ja Andrus Ristkok. Revisjonikomisjoni kuuluvad Hillar Kalda, Jüri Reinson ja Koit Raud.

Klubil on oma logo, suur hõbe- ja väike kuldrinnamärk ning meenevaas.

## Kasutatud kirjandus

- Aare**, Juhan. *Fosforiidisõda 1971-1989*. Tallinn 1999: AS Kirilill
- Kiin**, Sirje (koostaja). *Eesti Kongress. Siis ja praegu. Kogumik*. Tallinn 2000: SE & JS
- Kostabi**, Heino (koostaja). *Omariiklust taastamas. Kogumik*. Tallinn 2001: AS Rebellis
- Laar**, Mart; **Endre**, Sirje; **Ott**, Urmas. *Teine Eesti. Eesti iseseisvuse taassünd 1986-1991*. Tallinn 2000: SE & JS
- Lindpere**, Heiki. *MRP. Raske ülestunnistus*. Tallinn 1991: Olion
- Made**, Tiit. *Ükskord niikuinii*. Tallinn 2006: Argo
- Mereste**, Uno. *Toimunust ja kaasaelatust, 2. osa*. Tallinn 2004: SE & JS
- Oplatka**, Andreas. *Lennart Meri – Eestile elatud elu. Kahekõne presidendiga*. Tõlkija Leo Metsar. Tartu 2000: Ilmamaa
- Põldroos**, Enn. *Mees narrimütsiga*. Tallinn 2001: Kunst
- Pärnaste**, Eve ja **Aaskivi**, Ülle (koostajad). *Põhiseaduse tulek. Kogumik*. Tallinn 2002: SE & JS
- Raun**, Mait. *Wake up. Näiivseid mälestusi ajaloost 1987-1988*. Tallinn 1998: SE & JS
- Rüütel**, Arnold. *Tuleviku taassünd*. Tallinn 2001: Ilo
- Salum**, Madis. *Tagasiteel tulevikku, august '91*. Pärnu 2000: AS Trükk
- Savisaar**, Edgar. *Peaminister. Eesti lähiajalugu 1990-1992*. Tartu 2004: SA Kleio
- Trass**, Hans. *Üksi ja ühes. Mnemograafia*. Tartu 2002: Ilmamaa
- Vahtre**, Lauri. *Vabanemine. Eesti 1987-1992*. Tallinn 1996: IM MEEDIA
- Vahtre**, Lauri. *Eesti ajalugu gümnaasiumile*. Tallinn 2004: Ilo
- 20. Augusti Klubi ja Riigikogu Kantselei** (koostajad). *Kaks otsustavat päeva Toompeal (19.-20. august 1991)*. Kogumik. Tallinn 1996: Eesti Entsüklopeediakirjastus

## Sisukord

Saateks.....	3
Eesti Vabariigi seadusandlikud kogud.....	4
Ülo Nugis. <i>Tagasi vaadates</i> .....	5
Rein Järlik. <i>Mitme tule vahel</i> .....	13
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu poolt vastu võetud õigusakte.....	41
Eesti Vabariigi Ülemnõukogu liikmed, kes võtsid vastu otsuse Eesti riiklikust iseseisvusest.....	57
Rein Järlik. <i>20. Augusti Klubi</i> .....	129
Kasutatud kirjandus.....	134





ISBN 978-9949-15-959-8

